

TARTU RIIKLIK ÜLIKOOL

TARTU 1971

TARTU RIIKLIK ÜLIKOO

Eesti keele kateeder

FAKT, SÕNA, PILT

Artikleid ja uurimusi ajakirjanduse ajaloo,

teooria ja praktika alalt

VI

Tartu 1971

Sisukord

EESTI AJAKIRJANDUSE AJALUGU

V. Kingisepp, Arstimisega seotud kirjutised O.W. Masingu "Marahwa Näddala-Lehhes"	5
E.-M. Lõhmus, Iseloomustavat J.W. Jannseni aja- lehesõnumite stiilis	18
T. Põhla, "Missioni-Leht lugeja geograafilise horisondi avardajana	27
E. Raudkell, Kirjanduskriitika "Eesti Posti- mehes" 1864-1878	29
O. Ibius, Eestikeelne saksa ajakirjandus XX sa- jandi esimesel kümnendil	40

NÕUKOGUDE AJAKIRJANDUS

K. Kaarli mäe, Filmikunst ja ajaleht	74
E. Reinmann, Lühisõnumite kompositsioonist	81
P. Timak, Sisuanalüüsi meetodist ja selle rakendamisest	86

RAADIO JA TELEVISIOON

A. Saar, Noored ja TV	116
ÜLEVAADE	126

СОДЕРЖАНИЕ

ИСТОРИЯ ЭСТОНСКОЙ ПЕЧАТИ

В. Кингисепп, Статьи о лечении в газете О.В. Мазинга (1821-24; 1825)	5
Э.-М. Лыхмус, К характеристике стиля газетных заметок И. В. Линзена (1857-1877)	18
Т. Нохла, Миссионерская газета как популяризатор гео- графических знаний (1858-1862)	27
Э. Раудкелл, Литературная критика в газете "Eesti Postimees" (1864-1878)	29

О. Ибиус, Немецкая печать на эстонском языке в первое десятилетие XX века	40
--	----

СОВЕТСКАЯ ПЕЧАТЬ

К. Каарлимяэ, Киноискусство и газета	74
Э. Рейманн, О композиции газетных заметок	81
Р. Тимак, О методах анализа содержания	86

РАДИО И ТЕЛЕВИДЕНИЕ

А. Саар, Молодежь и телевидение	116
ОБЗОР (научная и учебная работа в области журна- листики при ТВ)	126

C O N T E N T S

HISTORY OF ESTONIAN PRESS

V. Kingissepp Articles on Medicine in O.B. Masing's Weekly (1821-24; 1925)	5
Е.-М. Lõhnus, Characteristic Features of J.V. Jann- sen's Style (1857-1877)	18
T. Põhla, Stories on Geography in the Weekly "Missioni-Leht" (1858-1862)	27
E. Raudkeli, Literary Review in "Eesti Postimees" (1864-1878)	29
O. Ibius, The German Press in Estonian During the First Decade of the XX Century	40

THE SOVIET PRESS

К. Kaarlimäe, The Cinema and the Press	74
E. Reinmann, Composition of the News Stories	81
R. Timak, Methods of Content Analysis and Its Application	86

BROADCASTING AND TV

А. Саар, The Youth and TV	116
SURVEY (on scientific work and studies in the field of journalism at Tartu State University)	126

Eesti ajakirjanduse ajalugu

ARSTIMISEGA SEOTUD KIRJUTISED O.W.MASINGU

"MARAHWA NÄDDALA-LEHHE"

V. Kingisepp,
aspirant.

Eesti ajakirjanduse alguse sisukaima väljaande O.W.Masingu "Marahwa Näddala-Lehhe" ilmumabakkamisest möödus käesoleva aasta algul poolteist sajandit. Sel puhul oleks ehk mõtet nimetatud ajalehte taas meenutada.

Viimasel ajal on eesti ajakirjanduse ajaloo uurimisel hakatud enam tähelepanu pöörama ajakirjanduse kui kultuuriteguri funktsioonile minevikus. Ajalehed olid õige sarnased oma eelkäijatele kalendritele ja rahvaraamatutele, pakkudes õpetlikku ja teadmisi avardavat lugemisvara. Võorastest maadest ja rahvastest, ajaloolistest sündmustest, maha- ja põllupidamise viisidest, ilmunud raamatutest, teaduse leiutistest ja paljust, paljust muust jutustades haris ja kasvatas varasem ajakirjandus oma peamiselt talupojast lugejat aastate vältel. Ajakirjanduse õpetuslik funktsioon on aga tema poliitilise ja ideoloogilise iseloomustuse kõrval suhteliselt tagaplaanil olnud.

TRÜ žurnalistika eriharju üliõpilased on kirjutanud sarja diplomitöid, kus vaadeldakse eesti varasemate ajalehtede osa lugeja geograafilise horisondi avardamisel.

Senini on analüüsitud "Marahwa Näddala-Lehte", "Perno Postimeest", "Tallorahwa postimeest" ja "Missioni-Lehte". Valminud tööde põhjal järeldusi tehes võime ütelda, et aastate jooksul on mainitud ajalehed suutnud lugejaile tutvustada väga paljusid maid ja rahvaid. Võrreldes esimeste tolleaegsete geograafiaõpikutega, on ajalehtede osa vastavate teadmiste pakkumisel olnud suurem ning nende mõju lugemisvara elavama esituse tõttu eeldatavasti sügavam. Lisaks märgitakse, et ajakirjanduse kui kultuuriteguri funktsioone minevikus tuleks edaspidi komplekselt uurida (näit. ajakirjanduse osa ajaloo-alaste teadmiste levitamisel, ajalehtkirjandusteoste avaldamise kohana, kirjanduskriitika ajalehes jne. jne.), sest see aitaks paremini aru saada ajakirjanduse kui kultuuriteguri eeldatavast kogumõjust pikema ajavahemiku jooksul.¹

Ajakirjanduse eespool nimetatud funktsiooniga seostub lugeja tutvustamine arstiteaduse uudistega, tervishoiu-alaste õpetuste jagamine ajalehes, sest on ju meditsiin kui teadus ka üks inimkultuuri komponente, millega tutvumine inimest arendab.

Käesolevas töös vaadeldakse inimese arstimisega seotud kirjutisi O.W. Masingu "Marahwa Näddala-Lehhes", kusjuures jälgitakse, kas on tema poolt käsitletud tervis-

---

¹ J. Peegel, Varasema eesti ajakirjanduse osast lugeja geograafilise horisondi avardamisel, IV eesti raamatu-teaduse konverentsi ettekannete teesid, Tartu 1969, lk.10.

hoiu- ja raviküsimusi puudutatud eestikeelses trükisõnas enne ning kui võrd üldse püsib Masing haiguste seletamisel ja ravivõtete soovitamisel tolleaegse meditsiini tasemel. Sel puhul on silmas peetud eestikeelseid arstiraamatuid, kuigi allikatena võis Masing kasutada saksa- või muukeelseid. Konkreetsete allikate selgitamine oleks küllalt keeruline, kui mitte võimatu.

O.W. Masingu "Marahwa Näddala-Lehhe" (1821-1823, 1825) õpetuslik-rahvavalgustuslik diapason on lai, selle sisu väga rikas. Põhjalikud ülevaated selle kohta on ilmunud A. Vinklilt ja J. Peeglilt.¹ Paljude teiste probleemide kõrval kuulub küllalt oluline koht selles väljaandes kirjutistele meditsiini valdkonnast, eriti 1821. ja 1823. aastakäigus, vähem 1822. ja 1825. aastakäigus.

Kõigepealt tuleks märkida neid tervishoiu-alaseid nõuandeid, mis on seoses vastavasisuliste ametlike korralduste avaldamisega. Nii ilmub 1821. a. "Marahwa Näddala-Lehhe" 22., 23., 24., 25. ja 27. numbris "Õppetus, kust ja kuidas tunda, kas inimene tõeste surnud või mitte; ja mis siis teha, kui temma pitkas minnestuses on, et ta jälle toibuks". See oli "Wenne-Rigi arstija-asjade Ülema kohto polest Peterpurris 1819 aastal väljaantud ja

---

¹ Vt. A. Vinkel, O.W. Masingu "Marahwa Näddala-Leht", "Keel ja Kirjandus" 1962, nr. 4, 5; A. Vinkel, Eesti rahvaraamat, Tallinn 1966; J. Peegel, Eesti ajakirjanduse algus, Tallinn 1966, lk. 35-91.

Kubbernemango kasso peal makele ümberpantud ja trükkitud
Ria linnas 1820 aastal". Arvatavasti tegi selle tõlke Ma-
sing ise ja kasutas seda hiljem oma ajalehes. Oli juhtunud
sageli, et maeti nn. pikas minestuses olevaid inimesi, kes
tegelikult elasid. "Et nisuggust kardetawad õnnetust keel-
da" oli tarvis, et iga inimene teaks, "missugused tähhed
seda ustawalt tõeks tewad, et hing innimessest lahkund".
Selgitatakse, "kuat mõnikord pitkad minnestused tullewad".

Seletused teadvusetu seisundi tekkimise kohta peavad
suures osas paika tänapäevani, näit. "kui inimene palju
werd kautanud, ... kui temma kaua tullises wallus olnud,
ja naesterahwal siis, kui mahhatullemine raske olnud;
... kui temma emmatõbbes, ehk kui tedda kokkokistakse,
ehk alwatakse; kui temmal langetõbbi pealetulleb" jne.

Järgnevates osades antakse "Ülleültsed õppetused" ja
"issiärralised õppetused, kuidas neid, kes pitkas minnestu-
ses, jälle hinge wõtta". Õpetatakse esmaabi andmist nende-
le, "kes uppunud, kedda külm ärrawõtnud, kedda rõssi ehk
karm ärrawõtuud, kes ärrakäggistud, kes ennast ärraponud,
kedda pikne mahhalõnud, kui ränk hoop, ehk kukkumine in-
nimest nenda ärrapõrrutand, et pitka minnestusse jäeb"
jne. Esmaabi võttena uppunu puhul soovitatakse muu hulgas
tänapäesvalgi üht efektiivsemaks peetavat moodust, nn.
suust-suhu hingamist. Nii kirjutab Masing: "... siis tul-
leb pissut hinge putke, pilliro ehk mu seugguse riista-
puga temma suhhu puhkuda". Organismi elutalitlust taasta-
vateks võteteks on koha mitmesuguste piirkondade naha ter-

miline ja mehaaniline ärritamine (hõõrumine villase riide või harjaga, triikimine), hingamisteede ärritamine teravalõhnaliste ainetega (äädikas, salmiaak-piiritus, mädarõigas jt.) jne.

Esmaabist õnnetusjuhtumite korral on kirjutatud varemgi. Juba Põltsamaa arsti P.E. Wilde ja A.W. Hupeli "Lühhikeses õppetuses" (1766) on neist asjadest juttu. Hiljem veel sõjaväearsti N. Hagemeistri "Lühhikeses õppetuses maa-rahvale, mis wisi nendega peab ümberkäima, kes wees uppunud ja muu willetsuse sisse sanud, ehk äkkitselt surnud, et nemmad ello jälle woiksid sada" (1790), doktor Justus Waltheri "Lühhikeses õppetuses nende abbiks, kes näitwad surnud ollewad, ja ommeti weel ellawad" (1811), Fr.G. Arweliuse "Ramma Josepi Hädda- ja Abbi-Ramatus" (1790) jt. Niisuguste teadmiste ja oskuste järele oli tõsine vajadus, sest "Keige nisugguse willetsuse jures, kus ussinaste abbi tarwis lähhäb, on keige ennamiste tallopoeg se essimenne seal iures. Sepärrast on temma kohhus õppida nendega ümberkäima, kellele sesuggune willetsus juhtunud".

Masing püüabki oma ajalehe abiga seda viga parandada. Nii avaldab ta "Marahwa Näddala-Lehhe" 1825. aastakäigu 24. numbris veelkord selle osa valitsuse käsust, kus õpetatakse esmaabi andmist õnnetusjuhtumite korral. Peale selle jutustab ta elamuslikke lugusid sellest, kuidas "innimest, kedda külm hopis ärra wõtnud, wõeti jälle hinge", kuidas elustati näärikuul Saadjärve kukkunud jäägrirügemendi soldat, kuidas talitada siis, kui "maddu innimest

nõeland" jne.

Tolleaegse talupoja tuntud ravivõtteks õige paljude haiguste puhul oli aadrilaskmine. Vilde ja Hupel hoiatasid sellega liialdamise eest. Sama õpetab ka Masing: "Aadrilaskminne on kül mittokõrd hea, ja päästab innimest surma käest, agga on temmaga teadmata innimesed teadmata rahwa seas, tuhhat kõrd ennam kahju kui head teinud: sest et seäl jures paljogi teäda ja ärraarwata tulleb, enne kui aadrilaskiale käewar(s) pakkuda. Werri on peagi lastud, agga kahju mis tagga järrele tulleb, ei sa mõnnikõrd el-ladeski kõhhendud" (1821, nr. 5, lk. 35). Edasi toob ta need tervise häired, mille puhul võib aadrit lasta: 1) raske kukkumise või pörutuse korral, 2) "sure pistusega rin-natõbbe" korral ja 3) "kui innimest äkkitselt alwatakse". Samuti tuletab ta lugejaile meelde targasti õpetatud tohtrite nõuandeid, millal on aadrilaskmine kurjasti kee-latud (naistel raseduse ajal, inimestel, kel sügelised, paised soetõbi, luuvalu on). Aadrilaskmine võib tänapäe-va meditsiiniski osutada elupäästvaks, vähendades südame töökoormust teatud liiki haiguste puhul.

Ajalehes õpetatakse, kuidas soolatüükaid ära kaotada, kuidas vähikivi abil "roisku silmast wälja sada", kuidas lubjakärnast (lubiraiast) wabaneda, "mis teha, kui jal-lad, kaenlaallused, ehk muud kõhhad suisel ajal auduwad". Viimase puhul rõhutab Masing ihupuhtuse vajalikkust: "... kui innimene ennast ei loppota egga pesse: siis söeb higgi kibbedus warbawahhed, kaenlaallused ja muud

kõhhad, kus ihho lihha külge ihho lihha käib, katki... Et sedda keelda, pesko innimenne igga õhtu omma warbawahhed, omma kaenlaallusid, ja muid nisuggusid kõhte, puhta külma weega: siis temma audumise pärrast ei ilmaski waewa ei sa ollema".

Mitmed pikemad kirjutised on rōugetest, mis olid 18. saj. lõpul ja veel 19. saj. algulgi raske haigus, surmates lapsi tuhandete kaupa /Wilde ja Hupeli "Lühhikeses õppetusses" veel rōugevastast vahendit ei tuntud, nad kirjutavad: "siit sadik ep olle weel mitte innimessed sedda rohto leidnud, mis woiks koggone hoida last rouged samast" (lk. 130). Selleks ajaks, kui Masing hakkab välja andma oma ajalehte, oli rōugetevastane kaitsepookimine juba avastatud ning Lääne-Euroopas kasutusel. Kuid eesti talurahvas suhtus umbusklikult nn. lehmärōugete, uute rōugete e. vari-rōugete panemisse ega viinud lapsi kaitsepookimisele arstide juurde. Sellepärast suri rohkesti lapsi rōugetesse või nad said eluajaks kaasa raskeid tūsistusi.

Rōugetest kirjutades selgitab Masing kõigepealt nende päritolu. Lugeja saab teada, et ennemuiste polnud "seddasinnast hirmsad tõbbe Europa-maal ei koggoniste teada, waid tedda todi, mõnni sadda aastad teed, Asia-ma põhjast. Abbi nende wasto ei olnud ühhegi wisiga leida: nende wihha nenda kurri külge hakkamas, kui katkogi wihha". Edasi järgneb pikk lugu sellest, kuidas inglise doktor Edward Jenner rōugepookimise avastas. "Nüüd teame, et lehmile, kui neljat aastad käiwad, näppikud udaratesse löwad, ja

et neist, kui agga tähhele pannemist on, iggal ajal, ja kõigis paigus, sedda limma sada, mis innimestele panna, kui neid rõgede eest warjada". Sellest siis ka nimetus lehmarõged. Masing märgib, et sel jürikuul, s.o. 1821.a. aprillis sai 21 aastat sellest, mil Jenner hakkas uusi rõgeid pannema. H.E. Sigeristi teosest "Grosse Ärzte" (München 1931) lk. 190-195 loeme, et inglise arst Edward Jenner (1749-1823) tegi 14. mail 1796 teadliku rõgepookimise eksperimendi 8-aastasele poisile James Phippsile ja see õnnestus. Pärast seda ei olnud enam kahtlust, et lehmarõged teevad inimese immuunseks tõeliste rõgete suhtes, et lehmarõgete lima on ideaalne vaktsineerimisaaine. Massilisse kasutusse läks see 19. saj. algul, nii et Masingu dateering peab paika.

Korduvalt selgitatakse ajalehes, kuidas rõgepookimine toimub ja manitsetakse talurahvast oma lapsi pookimisele viima. Seda olid teinud ka mõned Eestimaa arstid eri brošüüridega, näit. G.G. Marburg "Üts hä Mannitsus kumba kigille Ma-rahwa laste wannambille nõstme ehk herne-pandmisse polest se wastse wisi perra". Selles lõuna-eestikeelses rõgepanemisõpetuses nimetatakse rõgeid herneks ja uusi või varirõgeid "kaitswas-hernis". Brošüüris "Warrirougedest ja kuidas wisi neid pantakse (autorit ei märgita) on põhjendatud ka termini varirõged tarvitamine: "Ta (limma) hoiab ja kaitseb ütte puhko pärris-rõgede eest, ja sest et tal nisuggune immelik wäggi jures on, sellepärrast tahhame neid warri-rõged nimmeta-

da. Sest nemmad on tõeste üks warri, mis iggal aial ja iggas wannadusse, sündimissest mehhest east sadik hea ja tullus on" (lk. 6). J.W. Luddi Ludse "Terwisse Katekismusse Ramatus" (1816) on tarwitusel paralleelsete terminitena rubid ja rõged.

Masing jätkab eespool nimetatud tohtrite selgitustööd. Et rõgepookimisega maarahva laste hulgas asjad sugugi korras polnud, avaldab Masing 1823.a. "Marahwa Näddala-Lehhes" kreisiarst Illischi kirja "Mõnni sõnna sest kassust, mis ued rõged saatwad, ja mis nende pärast tähhelepanna, kui neid lastele pogitud". Lastevanematele jagatakse õpetusi, kuidas lastega toimida enne ja pärast rõgepookimist. Rangelte keelatakse haigete laste pookimist, pookimiskoha kratsimist jne., samuti mõistetakse hukka ebausukommet rõgehaigeid lapsi sauna viia, nagu siis rõged kergemini välja lööksid. Masing kurdab selle üle, et teadmata inimeste südames juurdub rumalus, et maarahvas ei saa sellest vöörduda, ehk ta küll silmanähtavalt sest kahju näeb tulevat (1823., lk. 184).

Masing õpetab ära tundma teistki lastehaigust - leetreid ja seletab, kuivöörd nakkavad ja ohtlikud need on ning manitseb leetriaiget last õigesti hooldama. Oluliseks peab ta õiget toa temperatuuri, värsket õhku, sobivat valgustust ja märgib, et just haige lapse ebaõige pöetamine kahjustab sageli laste tervist.

Korduvalt on "Marahwa Näddala-Lehhes" kõne all marutöbise koera hammustuse tagajärjel tekkiv nn. veejäl-

tustõbi ja selle ravi viisid. Masing propageerib rahva seas kasutatavaid ravimooduseid, mis kergendasid inimeste vaeva ja mõnel juhul aitasid sellest tõvest üle saada, kuna tolleaegne meditsiin marutõvevastast vahendit ei tundnud. Üheks selliseks rahvameditsiini tundjaks ja rakendajaks oli keegi Saare Tõnis Suislepa vallast, kelle tegevusest veejälestustõve ravimisel Masing korduvalt kirjutab. Saare Tõnis tarvitas värskelt hammustatud haava pesemiseks kanget leelist, soola, soolatud kalanahka, ka tubakalehte ning siis, kui "hullu koera hamba wihha jo werresse läinud", paisunud keelepaela lõikamist, et rikutud veri välja jookseks. Lõigatud haava määrimiseks aga kasutas ta poomõli, mett ehk võid, et "werri kinnijäeb". Saare Tõnise ravimisviisi järgi on Masing ise püüdnud üht poisikest ja tüdrukut Äksi kihelkonnast ravida, nagu selgub 1823.a. lehest (lk. 179-181). Samuti palub Masing kõiki, kes ajalehes õpetatud raviviisi kasutavad, ravi tulemustest talle teatada. 1825. a. avaldab Masing varasematele võtetele lisaks veejälestusvaeva vastase retsepti, mille on kunagi jutustanud üks prantsuse sõjamees, Kõik need õpetused on muidugi väikese efektiivsusega, nende ravitulemused kahtlased, kuid nende jagaja valutas südant maarahvast tabavate hädade pärast ja tahtis lugejaid kõigest hingest aidata.

Mitmete haiguste, eriti vaimuhaiguste ja nende tekke põhjuste vähene tundmine põhjustas maarahva hulgas ebausku kodukäijatesse, vaimudesse. Masing võitleb visalt niisuguse suhtumise vastu. Kirjutises "Varjonäitmised" (1823.a.k.)

selgitatakse konkreetse näite põhjal, et vaimud ei saa end inimestele näidata, "Waimul ei olle ei luud ei lihha, egga ühtigi seddasannast, mis silmiga sünniks nähha". Seega kodukäijate jt. nägemine on vaid haigete inimeste vaimusünitus. Ajalehes jutustatakse lugu sellest, kuidas ehmatuse või suure hirmu tagajärjel võib tekkida halvatus või isegi langetõbi, tuuakse juhiseid, kuidas üldse ravida vaimuhai-gusi jne.

Ebauslike inimeste arvamuse, nagu püüaks näkk vees inimesi ja hukutaks neid, lükkab Masing ümber elamuslikult kirjutatud looga "Näkk". Selgub, et järve uppunud inimeste surma põhjuseks saab olla kramp või halvatus, sest nad on täis kõhuga suplema läinud. Ajaleht õpetab ka seda, et ei või lapsi terava päikese kätte magama panna - võib "päwapiste" saada. Lugeja saab teada, et mereveel on raviv toime, "mis sest tulleb, et temmal sola, weawlid ja weel mõnda muud sees". Õige mõnus arstiabi tuleb neile "ihuliikmetele, kel jooksjä sees, merre limmast, mis Haapsalo linna al, merre põhjast sada, ja kel wägga wänge hais ju-res".

Ravimtaimedena tutvustab Masing "punnase tõbbe rohtu" (*Chelidonium majus*), rahvasuus tuntud verehurmarohuna, ja marutõbe ravivat taime Färbe Ginster, mille maakeelset vastet ta ei tunne. Esitades ajalehes selle taime kirjelduse ja iseloomulikud kasvukohad, palub ta, et kirikuõpetajad talurahva käest selle taime nime välja uuriksid ja talle teataksid (tegu on liblikõieliste sugukonda kuuluva

leetpöösaga).

"Marahwa Näddala-Lehhest" saab lugeja kuulda Saaremaa maalaatsareti ehitamisest Kuressaarde Tori laiule, selle hoonetest ja ravialustest ning Tartu "Anatoomist", kus "inimestele, kes tohtriks õppivad, inimese kehha ja temma ihho seestpiddist ehhitust ja ollemist selgeste näidatakse".

Tervislike eluviiside propageerijana laidab O.W. Masing tubaka tarvitamist, samuti viina liigset pruukimist. Pika elueaga inimeste iseloomustamiseks ütleb Masing, et "nemad väga lahked, tasased ja röömsa südamega mehhed olnud, kes ausaste ja kassinaste ellanud". Ja lisab samas, et "sesugused, kes wiitsimatad, laisad ja wennijad inimesed, mitte wannaks ei sa". Olgu see õpetuseks ka tänasele "Marahwa Näddala-Lehhe" lugejale.

Kõik eespool esitatud arstlikud nõuanded on mõeldud ajalehe väljaandja poolt rahva õpetamiseks, tema päästmiseks ebaususe kammitsaist, tema teadmiste avardamiseks. Masing mõistab, millest on tingitud maarahva teadmatus, "sest et temmal tännini ei sedda vähemadki kõhhalist õppetust polle ei antud egga olnud". Väljapääsuna näeb Masing heade küla- ja vallakoolide asutamist, kus lapsi koolitavad "targaste õppetud koolmeistrid."

Rahvameditsiini suhtub Masing pooldavalt ja üleüldse suurem osa tema nõuannetest ongi sellelt tasemelt. Eesti-keelsete arstiteaduslike raamatute hulk enne Masingu rahvavalgustuslikku tegevust ja sel ajal oli väike, nende

mõju maarahva arstimisalaste teadmiste tõstmisel minimaalne, sest mõeldud olid need eeskätt arstidele või velskritele. "Marahwa Näddala-Leht" oli kirjutatud aga talupojast lugejale, rahvale sobivas keeles ja sõnastuses, mistõttu võib oletada, et "Marahwa Näddala-Lehhe" mõju rahva seas arstimisalaste teadmiste levitamisel oli olulisem kui tolleaegsel meditsiinilisel trükisõnal.

ISELOOMUSTAVAT J.V. JANNSENI AJALEHESÕNUMITE STIILIS

E.-M. Lõhmus,

diplomand.

J.V. Jannseni ajalehestiili kohta on - üldiselt müdugi õigesti - öeldud, et see on rahvalikult lopsakas, ladus, vesteline, kujundirikas jms. Kuid seesugused väited ja üldse senised stiilikäsitlused on paraku olnud poolikud, sest ei ole arvestatud ajalehestiili funktsionaalseid eesmärke.

J.V. Jannseni ajalehe peamine relv lugeja mõjustamiseks oli sihikindel lähedusetaotlus, mis põhiliselt realiseerus mina - sina vahekorranas toimetaja ja lugeja vahel, piltlikkuses, kaugete ja arusaamatute nähtuste, asjade-mõistete seletamises lugejale tuttava kaudu, faktide kommenteerimises ja seletamises toimetaja isikliku vaatenurga all.

Jannsen oli seega nn. personaalse ajakirjanduse tüüpiline esindaja eesti ajakirjanduse ajaloos. Tema isikus lugeja kujutluses kokku ajalehega - "postimehega".

Et konkreetselt näidata, millest siis johtus seesuguse lähedusastme saavutamine, on analüüsis lähtutud žanriteoorias kasutusel olevatest mõistetest vahendustasand ja -elementid (vt. õpik

Ajaleht, Tartu 1970, ptk. Ajalehežanrid, lk. 102 jj.).

Vahenduselementidest on vaadeldud fakti konstateeringu, fakti kommenteerimise, kirjelduse, arutluse, dialoogi (ja monoloogi), deklaratsiooni, tsitaadi ja portreteerimise esinemist ajavahemikus 1857-1877. Sellesama materjali põhjal on jälgitud ka objektiivse ning subjektiivse vahendustasandi vahetõrget eesmärgiga kindlaks teha, millal Jannseni ajalehe stillis toimus murrang impersonaalse (s.o. tänapäevase) väljenduslaadi suunas. Selles arutluses on lähtutud matemaatilisest statistikast ja tõenäosusest.

Milliseid vahenduselemente Jannsen kasutas ja kuidas, sellest annab ülevaate tabel nr. 1, kuhu on koondatud kogu arvuline materjal aastakäikude, vahendustasandite ja vahenduselementide lõikes. Käesolevas töös tehtud järeldused põhinevad sisulisel ning arvulisel analüüsil, mis on tehtud 1161 perfokaardi alusel, milledest 571 sisaldavad sõnumit-kirjeldust subjektiivsel tasandil ja 590 objektiivsel tasandil.

Kui jälgida objektiivse ja subjektiivse vahendustasandi esinemist aastakäikude lõikes, siis saame järgmise pildi (vt. tabel 2): subjektiivne tasand on ajalehe ilmumishakkamisel 1857/1858.a. valdav ja tõusujoon 1858/1859.a. näitab, et materjalide hulk, mida sel tasandil esitati, kasvab. 1862.a. tekib nihe sõnumis ja sõnumilaadilises kirjelduses objektiivse tasandi suunas. 1869.a. ja 1877.aastate "Eesti Postimehes" kalle objektiivse tasandi

valdava kasutamise osas süveneb. Viimasena vaadeldud aastakäigus (1877) domineerib juba ilmselt objektiivne vahendustasand. Objektiivse vahendustasandi ülekaalu tekkimine sel perioodil on loogiline, sest lehte ei kirjutanud enam Jannsen üksi, nagu see paraku Pärnus lehe asutamise aegu oli. Tartus ilmus "Eesti Postimees" hoopiski teises õhkkonnas, sugenes haritud ja edumeelseid kaastöölisi, suurenes väljastpoolt tuleva informatsiooni hulk ning tõusis selle taase. Ka lugeja oli juba teine, ajakirjanduse jälgimisega harjunud ning laiem silmaringiga ja seega ei vajanud suur hulk fakte enam kommentaari. Esimese isiku ("postimehe") veenev osatähtsus langes sel perioodil samuti arutluste puhul.

Et diplomitöös on vaatluse all sõnumid omalt maalt, võib vaid oletada, et kogu lehe osas oli kallak sama, sõnumites võõralt maalt aga säilis subjektiivse vahendustasandi ülekaal veidi kauem kui oma maa uudistes, kus oli juttu lähedasemaist ja autori enese selgitavat sõna vähem vajavaist või juba selgitatud asjadest.

Eredalt avaldub sõnumites Jannseni stiili vaheldusrikkus. Keskmiselt iga kahe sõnumi kohta tuleb tal viis erinevat vahenduselementi. Kõige enam kasutas ta fakti konstateeringut ja kommentaari, sest seletav element oli materjali arusaadavuse huvides väga vajalik. Et žanriline erinevus sõnumi ja kirjelduse vahel ei olnud sel ajal veel selgelt välja kujunenud ja et iga liiki uudistes esines informeerivat-kirjeldavat-seletavat elementi, siis esineb

vahenduselemendina sageli kirjeldust. Loetavat aitasid lähedaseks ja arusaadavaks muuta dialoog, monoloog ja arutlus. Lähtudes vahenduselementide kasutamisest 2755 korral (analüüsitud 1161 sõnumis-kirjelduses), on vahekord järgmine: fakti konstateeringut 38,7%, fakti kommentaari 31,6%, kirjeldust 13,5%, arutlust 5,0%, dialoogi (monoloogi, retoorilist küsimust) 4,6%, deklaratsiooni 3,4%, tsitaati 2,7% ja portreed 0,5% (vt. tabel 1 ja tabel 3).

Vaadeldes subjektiivse ja objektiivse tasandi kasutamise suhet aastakäikude kaupa, näeme, et kahekümne aasta jooksul muutusid proportsioonid vastupidiseks. Kui 1857/58.a. ilmus keskmiselt igast 13 sõnumist 10 subjektiivsel tasandil (10:3, vt. tabel 2), siis 1877.aastal oli iga 14 sõnumi kohta 11 objektiivsel tasandil (suhe 3:11 objektiivse tasandi kasuks). Kui vaatleme nüüd vahenduselementide jaotumist subjektiivse ja objektiivse vahendustasandi piires, võrreldes nende kasutamissagedusi (vt. tabel 3), siis näeme, et subjektiivse tasandi puhul kasutatakse kõige sagedamini fakti konstateeringut ja kommentaari. Põhilisteks vahenduselementideks on veel kirjeldus ja dialoog koos monoloogi ning retoorilise küsimusega, vähem esineb arutlust. Kui kaheksa vahenduselemendi üldesinemistest 1558 korral esineb konstateeringut 479 korda, siis subjektiivset arutlust esineb vaid 107 korral. Veelgi vähem kasutatakse deklaratsiooni ja tsitaati (67,62), kuna portree esineb ainult 13 korda ning neilgi juhtudel pole see psühholoogiline portree, vaid enam väline iseloomustus-kirjeldus. Kolme viimati

mainitud vahenduselementi võib lugeda mitteolulisteks subjektiivse tasandi korral.

Objektiivse tasandi puhul on sagedasemad ja peaaegu et ainukasutatavad vahenduselemendid fakti konstateering 587 korda, neist koos kommentaariga 447 korral. Vähemoluline on objektiivse tasandi puhul kirjeldus (77). Arutlus, deklaratsioon, tsitaat ja dialoog on ilmselt mitteolulised, kuna nende kasutatus moodustab vähem kui 10% kõikide vahenduselementide kasutatusest.

Kokkuvõttes võime öelda, et peamisteks vahenduselementideks nii subjektiivse kui ka objektiivse vahendustasandi korral on fakti konstateering ja kommentaar. See on ka loomulik, sest üks ole iga sõnumi aluseks uudise väärtusega fakt, millest kõneldakse. Fakti kommentaar kaasub konstateeringule subjektiivse tasandi korral 88% ja objektiivse tasandi korral 76% juhtudel. Iseloomulik on fakti sagedasem kommenteerimine subjektiivse tasandi korral, kusjuures hilisemates aastakäikudes on peaaegu 100% konstateeritud faktidest subjektiivse vahendustasandi korral ka kommenteeritud.

Lisaks eeltoodule on alust arvata, et matemaatiliste meetodite rakendamine ajakirjanduse teooria uurimisel annab võimaluse argumenteeritud järelduste tegemiseks ja peidetud seoste avastamiseks ning mõistmiseks. Kasutades korrelatsiooni (vrd. K. Soonets, Tõenäosusteooria ja matemaatiline statistika, TRÜ rotaprint, Tartu 1968) üksi-

kute vahenduselementide vahel on võimalik välja selgitada, millised vahenduselemendid on iseseisvad, millised sõltuvad. Mõni vahenduselementidest võib üksikult peaaegu mitte esineda, teised vahenduselemendid võivad olla vahetatavad (näiteks dialoog asendada arutluse). Neile oletusile käesolev uurimus küll täit veel vastust ei anna.

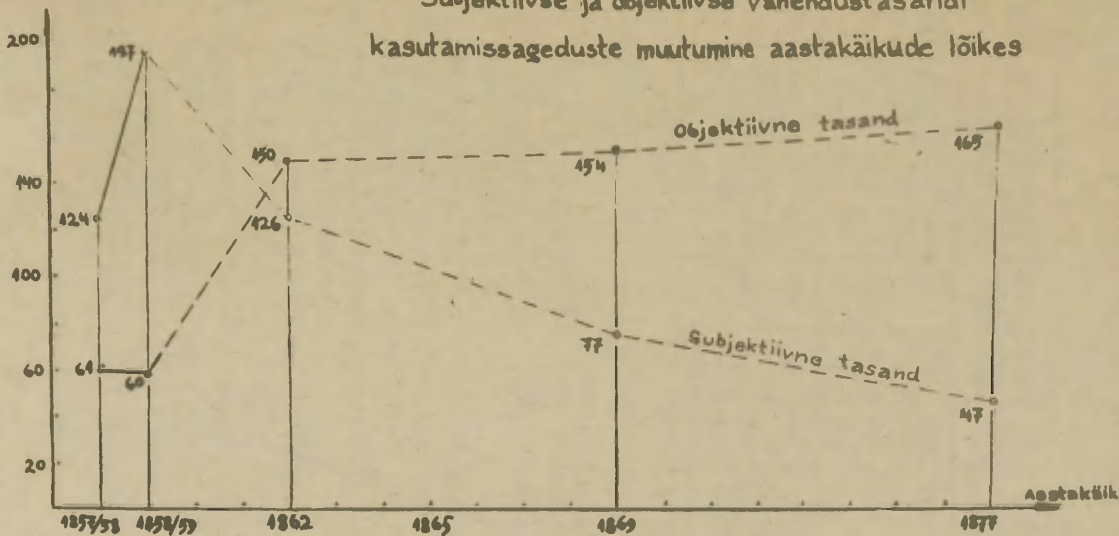
Uurimus kinnitab seisukohta, et Jannsen oma "Perno Postimehes" oli tõepoolest peaaegu puhtpersonaalse aja- kirjanduse esindajaks. J.V. Jannseni stiili analüüs selgitab, et vahenduselementide rikkus ja mõjustamisfaktori- te oskuslik ning teadlik kasutamine oli nendeks teguri- teks, mis muutsid tema kirjaprungi arusaadavaks ja lähedaseks lugejatele. Näeme, et subjektiivne vahendustasand oli palju rikkam erinevate vahenduselementide poolest. Mõjustamisfaktoritest kujunesid tähtsamaiks läheduse taotlus mitmete vahenditega ja piltlikkus.

Vahenduselementide esinemissagedused aastakäikude
ja vahendustasandite lõikes

Aastakäik Vahenduselement	1857/58		1858/59		1862		1869		1877		Kokku		Üldse kokku	Suhteliselt % %
	Subt.	Ob.t.	Sub.t.	Ob.t.	Sub.t.	Ob.t.	Sub.t.	Ob.t.	Sub.t.	Ob.t.	Sub.t.	Ob.t.		
1. Fakti konstateering	99	61	142	60	125	149	67	152	48	165	479	587	1066	38,7
2. Fakti kommentaar	73	34	118	27	122	123	64	121	46	142	423	447	870	31,6
3. Kirjeldus	87	5	140	15	48	40	14	14	4	3	293	77	370	13,5
4. Arutlus	17	-	50	4	15	8	24	13	1	6	107	31	138	5,0
5. Dialoog, monoloog	28	-	53	5	18	5	14	3	1	1	114	14	128	4,6
6. Deklaratsioon	6	-	39	5	12	12	8	7	2	3	67	27	94	3,4
7. Tsitaat	8	-	26	1	15	8	11	1	2	4	62	14	76	2,7
8. Portree	-	-	9	-	-	-	4	-	-	-	13	-	13	0,5
Kokku	348	100	577	117	355	345	206	311	102	324	1578	1197	2775	100

Kasutamissagedus

Subjektiivse ja objektiivse vahendustasandi kasutamissageduste muutumine aastakäikude lõikes

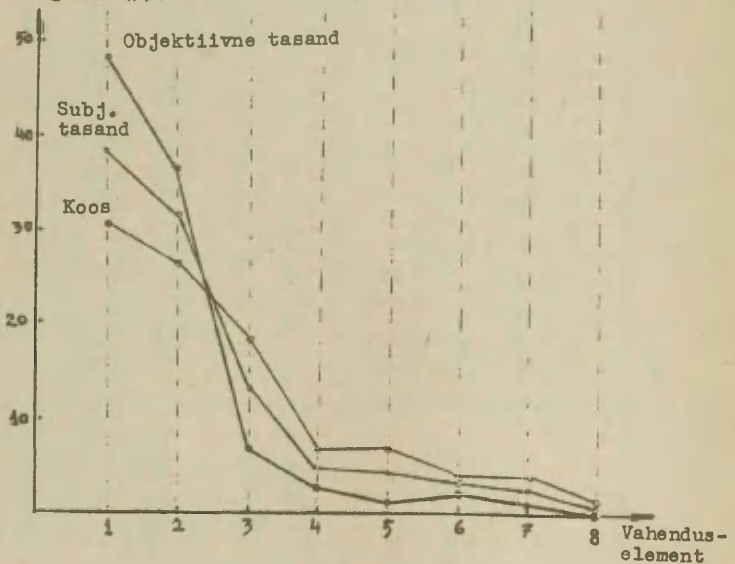
Aastakäik	1857/58	1858/59	1862	1869	1877	Kokku
Subj. tas. kasutamissagedus	124	197	126	77	47	571
Obj. tas. kasutamissagedus	64	60	150	154	165	590
Kasutamissageduste suhe	2 : 1	10 : 3	5 : 6	1 : 2	3 : 11	~ 1 : 1

T a b e l 3

Vahenduselementide jaotuvus suhteliste
sageduste järgi protsentides

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	Kokku
	P.komst	F.kom.	Kirj.	Arvtl.	Dial.	Dekl.	Tsit.	Port.	
Subjtas	439	423	293	107	114	67	62	13	1558
	31	27	19	7	7	4	4	1	100
Objtas.	587	447	77	31	14	27	14	—	1197
	49	37	7	3	1	2	1	—	100
Koo3	1066	870	370	138	128	94	76	13	2755
	38,7	31,6	13,5	5,0	4,6	3,4	2,7	0,5	100

Sagedus (%)

**"MISSIONI-LEHT" LUGEJA GEOGRAAFILISE
HORISONDI AVARDAJANA**

T. P o h l a,
diplomand

"Missioni-Lehhes" on tema ilmumise vältel (1858-1862) leidnud märkimist üldse 1149 välismaist geograafilist objekti (maailmajaod, maad, mered, järved, jõed jms.); neist on antud lühiseletusi 132 objektile, pikemaid kirjeldusi on 60. Vastavalt välismisjonitöö geograafilisele haardele on kirjeldusi rohkem Aasia (23) ja Vaikse ookeani saarte kohta.

Lähemaid (Balti kubermangud, Venemaa) geograafilisi objekte on märgitud kokku 367 korral, lühiseletusi leiame 29, pikemaid kirjeldusi 4.

Kui arvestaksime ainult kirjelduste koguarvu (64), ka siis võime öelda, et vaadeldav ajaleht tegi ära suure töö lugejate geograafiliste teadmiste täiendamisel. Olulised on aga ka lühiseletused (maa asukoht, looduslikud tingimused), milliseid kokku on 161.

Kuivõrd esimesed geograafiaõpikud olid tuimad ja puised, siis tuleb eeldada, et ajalehes avaldatu oli lugejaile palju vastuvõetavam oma elamuslikuma esituslaadi tõttu.

Oma ilmumisaja vältel tõi ajaleht teateid viie maailmajao 43 riigist. Lisaks sellele on kirjutatud ligemale 90 erineva rassi, rahva või hõimu kohta. Nende kohta on toodud 56 kirjeldust ja 64 lühemat seletust.

Võrreldes teiste väljaannetega suutis "Missioni Leht"

teha talupojast lugeja geograafilise horisoni avardamisel tunduvalt rohkem kui näit. "Tallorahwa postimees", ta ei jää sugugi maha "Perno Postimehhest".

Võime öelda, et kirikliku mentaliteedile ja misjoni-propagandale vaatamata on lugeja geograafilise horisoni avardamine vaadeldavas väljaandes niivõrd oluline sisukomponent, et me sellest ajalehest hoopiski vaikides mööda minna ei tohiks. On kindel, et paljude eksootiliste maade ja rahvaste asukoht ja elu-olu (eriti puudutab see Okeaaniat) sai eesti lugejale esmakordselt tuttavaks just vaadeldava ajalehe vahendusel.

KIRJANDUSKRIITIKAST "EESTI POSTIMEHES"

1864 - 1878.

E. R a u d k e l l,
diplomand

Jannsenil kui endisel koolmeistril oli usku õpetuse kõikvõimsusesse ning ta tahtis selle abil ka maarahvast paremale järjele aidata. Pidi ju paremate eeskujude näitamine talupoegi parematele tegudele ergutama.

Tundes hästi ajakirjanduse jõudu ja temas peituvaid võimalusi, rakendaski Jannsen selle oma eesmärgi teenistusse. Hariduspropaganda sai "Eesti Postimehes" üheks keskseks teemaks. Ent Jannsen sai varsti aru, et üksnes hariduse edendamine ei aita veel ühel rahval vaimset iseseisvust saavutada. Selleks oli vaja arendada rahvusliku kultuuri kõiki külgi.

Avalikul trükisõnal oli võimalik kirjanduselu juhtimisel ja suunamisel palju ära teha. Juba esimestel ilmumisaastatel toonitatakse ajalehes, et ajakirjandus mitte ükski ei pea, vaid on lausa kohustatud arendama süstemaatilist raamatuarvustust: "Awwalikko aeglehe lubba ja kohhus on ka udest ramatutest, mis jure trükkitakse, aeg aealt läbbikatsudes juttustada ja neist sedda üttelda, mis nad tõe polest wäärt on. Nisuggune kõnnelemine saab, mis issennesest mõista, sedda möda kuida ramat on, muist kitus, muist laitus ollema, sest head ei või kegi mõistlik laita

egga pahha ükski kita. Et meie kirjawarra ülleültse alles weike on, olleme sedda lubba siamale wäbbe pruki- nud, ehk kül meie ramatute seas hagganate pudust mitte ei olle" (EP 1867, 49).

Jannsenil oli õigus. Raamatuid oli alles vähe. Ja suurem osa nendestki, mis oli, ei väärinud ajalehes tü- hist notiitsigi, rääkimata põhjalikust analüüsist.

Teiselt poolt ei olnud ka lugejaskond veel valmis sisukama ja nõudlikuma kirjanduse vastuvõtuks. Teda tuli alles kannatlikult kasvatada. Huvitav on Fr. H. Kreutz- waldi mõtteavaldus kirjanike ülesannetest: "Just nagu pääsuke oma poegi lendama õpetab, nõnda peab minu arvates ka kirjamees oma lugejaid seni harjutama, kuni nad ka tõesti lennata oskavad."¹

Senine kõstrite ja koolmeistrite kirjandus ei või- nud muidugi seda ülesannet täita. Pigem avaldas ta tihti- peale vastupidist toimet - rikkus rahva maitset ja juhtis neid kõrvale tegelikkuse probleemide nägemisest.

Kreutzwald nägi meie kirjanduse puudusi ja astus ka nende vastu välja. Eelkõige sai kriitikaobjektiks teoste keel, seejärel ka sisuline kül. Kuid kahjuks ei jõudnud 1840-50-ndatel aastatel Kreutzwaldi kriitilised märkused lugejateni. Need jäid vaid kirjavahetuse piiridesse. Järe- likult pidid lugejates paremat maitset ja nõudlikkust kas- vatama teosed ise. Kreutzwald seadiski endale ülesande kirjutada rahvale õpetlikke raamatuid, mis arendaksid peale mõistuse ka lugeja esteetilist meelt.

Tema rahvalikud raamatud "Wina-katk", "Ma-ilm ja mõnda, mis seal sees leida on", "Reinowadder Rebbane" jt. said omal ajal loetavaks kirjavaraks ning on säilitanud oma väärtuse ka järelpõlvedele.

Kreutzwald, kes juba varem alaväärtusliku kirjandu-

---

¹ Fr.R. Kreutzwald- G.Schultz-Bertramile 12.IV 1864.
Fr.R. Kreutzwaldi kirjavahetus IV. Tallinn 1959,
lk. 170.

se vastu välja astus, on 60-ndatel aastatel veelgi resoluutsem. 12.aprillil 1864.a. kirjutab ta sõbrale: "...rahvale antakse toidu asemel seasöök röpase molliga ette ja "loomu poolest kitsi eestlane" muudkui raiskab kõhklemata oma rahakopikaid sedasorti toidu peale."

Kui Jannsen oma lehte Tartus välja andma hakkas, sai ta juurde rea kaastöölisi, kelle kirjutised lehe ilmet aitasid mitmekesistada. Lehe programm muutus julgemaks ja rahvalikumaks. Leht muutus rahvusliku liikumise ideede peegeldajaks. Eriti tegeles ta rahvusliku liikumise kultuuriprogrammiga.

Ühtlasi kasvab ajalehe osa kirjanduse hindamisel. Neil aastail muutub aktuaalseks võitlus nn. "turukirjanduse" vastu.

1865.a. kirjutab J. Hurt "Eesti Postimehes": "Meie päevil kasvab laulu seppi, kui seni maa pinnast. Se ei olle laidu väärt, aga laidu väärt on, et surem hulk wäga kehwa tööd walmistab" (EP 1865, 7).

Ka Jannsen ise on mitmel puhul alaväärtusliku lektüüri vastu välja astunud. Keegi Karl G...n Holstrest on saatnud toimetusele kirja, milles süüdistatakse Jannsenit, et see "Eesti Shilleri" ehk Sobergi (Sohberg) luuletusi on julgenud laita ja neis sopase sisu pärast maha teha. Kirjutaja arvates on "Jannseni essimessed laulud wiis kord Sobergi lauludest soppasemad". Seepeale vastab Jannsen: "Aitummal, tänname wägga! Ollete ommeti väljasüllitanud, mis teil suus pakkitses. Lubbage meil nüüd ka sõnna kaks üttelda. 1) Mis Jummal Teie "Shillerile" annud, (kelle salmikud meile Pernus jubba trükkida pakkuti) nago salmiko teggemisse annet, ehk kül harrimatta, ei olle meie ial laitnud, agga mis ta trükkida lasknud, on soppane, tükkati üsna roppo piri äres, sedda ei pesse Teie sap puhtaks, kui Teie ka wimast tilka selle tarwis ärra kullutaksite. 2) Kui Teie "Shiller" puhtamaid salmikuid ilmale ei sünnita, kui need essimessed - Jummaluke, kes peab tedda nende pärrast kaetsema?" kas õpetajad,

koolmeistrid, lastewannemad, ehk kes? - olgo siis Teie. Paljo ennam peawad nemmad kahhetsema, (ja sedda teme meie ka) et Eestirahwale ja nende lastele ni kahjoliikko roga ettepanakse, nago wannaks lainud waargamarjo. Ja kui arwate, et meie sepärrast temma laulusi ei kida, et ta Eestlane on, siis pistate lusika koggoni waagnast möda; agga ta olleks piddand Jeriko jäma, kunni habbe kaswab, ja temma laulude kiitjatel ka ... 4) Kas J. Jannsen mõnda laulo sünnitanud ehk mitte, sedda ep olle temma meie teades kellegi ees kiitlemas käinud; agga missuggused need "wiis kord soppasemad on, kui Teie Shilleril", sedda palume Teid awwalikult ütelda, et rahwas nende eest teaksid hoida; kui mitte, siis ärge pange pahhaks, peab wallelikko nimmi Teie peaehteks jäma, ja sest "olleks meil kahjo" (EP 1866, 41).

Teisal soovitab Jannsen ühele "salmitegijale" tema tööd tagasi saates "kenna korele parremat tuma leida". Kaunis sisu ilma vormita ei jõudvat oma täielikku ilu ilmutada, niisamuti kui parim vorm ilma sisuta suuremat ei maksvat (vrd. EP 1868, 12).

Ka hakkab ajakirjandus tähelepanu pöörama tõlkekirjandusele ja tõlkeprobleemidele. 1867.a. analüüsib C. R. Jakobson tõlkekirjanduse olukorda ning annab tõlkijatele juhiseid nende töös. Seni ei olnud tõlkijatel kelleltki abi oodata. Tõlgitigi juhuslikult kättepuutuvaid raamatuid. Eelistati muidugi põneva sisu ja väikese mahuga raamatukesi, mida oli lihtsam tõlkida ja mille järele oli ka nõudmine suurem. Et seda tööd tegid väikeste oskustega koolmeistrid, juhtus sageli, et patustati kõige algelisemate nõuete vastu.

Retsenseerides E. Mohuli raamatut "Wiis kenna jutto" toob Jakobson järgmise tõlkenäite: "Ükskord olli üks suur rikkas härra; selle proua surri ärra ja üks proua selle mees olli ka ärra surnud. Sel härral olli üks wägga illus tüttar ja sel proual olli ka üks tüttar, agga mitte nende

wägga illus." "Missuggune wähegi kolitatud inimene wõib nenda kirjutada?" küsib arvustaja nõrdinult.

Ühtlasi näitab Jakobson lihtsa arvutuse teel, miks kirjastajad neid väiksemahulisi brošüüre meelsamini trükkivad, kui suuremaid ja sisukamaid raamatuid. Näiteks peaks "Peruama viimne Inka" "Willem Molnaust" seitseteist korda rohkem maksma, sest tal on vastavalt rohkem lehti, maksab aga kõigest kakskümmend kopikat. Järelikult ei olnudki kirjastajatel mingit huvi paksemate raamatute väljaandmiseks.

70-ndatest aastatest peale muutub alaväärtusliku kirjanduse hukkamõist tekkiva eesti rahvusliku kirjanduskriitika juhtmotiiviks. 1872.a. hakkab kirjanduse ideeliskunstilise taseme tõstmise eest hoolitsema ka Eesti Kirjameeste Selts.

Kirjanduses esinevate nähtuste hindamine oli tähtis nii looja kui ka tarbija seisukohast. Asjalikud ja põhjalikud arvustused lähendasid autorit lugejale ning kergendasid teineteise mõistmist.

Arvustust "Eesti Postimehes" võib julgesti oma aja kirjanduse osaks pidada. Kuigi tema mõju oli algul ehk soovituslik väiksem, ometi juhtis ta tähelepanu mitmetele kirjanduses esinevatele nähtustele ning aitas tõhusalt kaasa progressiivse rahvusliku kirjanduse loomisele.

"Eesti Postimehest" leiame arvustusi, mis on täiesti tõsiselt võetavad ning vastavad oma aja kirjanduse tasemele, osa arvustusi on aga liiga üldisõnalised, pealiskaudsed, rohkem nagu silmapilgu mõju all kirjutatud. Ka liigne subjektiivsus kisub alla arvustuste väärtust.

Tolle aja kriitika ei lähtu valdavas enamuses teose ideelistest ja kunstilistest väärtustest. Peamine hindamisprintsip oli pedagoogiline. Hinnati teose õpetlikke, moraliseerivaid, kasvatuslikke omadusi. Sageli esitati tühiseid notiitse, mis kirjanduse hindamise seisukohalt väärtust ei oma. Kuid mõnede autorite töödes esines üsna kaalukaid seisukohti ning tabavaid tähelepanekuid. Heade

teoreetiliste käsitlustega ja õigete hinnangutega paistis silma C.R. Jakobson. Kahjuks oli aga tema töö "Eesti Postimehes" küllalt lühiajaline. 1871.a. jaanuaris suleb Jannsen oma ajalehe Jakobsoni kaastööle. Siitpeale hakkab ajalehele arvustusi kirjutama Juhan Kunder, kes kujuneb üheks oma aja juhtivaks kirjanduskriitikuks.

Kirjanduslikes hinnangutes osutab Kunder iseseisvust, otsustusvõimet, teravat pilku ning järjekindlust. Ta astub välja kirjanduse hindamise eest demokraatlike kunstinõuete alusel, ründab rahvavaenulikku kirjandust ning kritiseerib neid arvustajaid, kes lähtuvad kiriklik-moraliseerivaist printsiipidest.

1872.-1875.a. avaldab Kunder "Eesti Postimehes" rea kirjandusarvustusi, milles leiame juba tunnustatavaid põhimõtteid ja seisukohti, mis iseloomustavad tema hilisemaidki kriitilisi lähtekohti. Mõnedele autoritele teeb ta aga hinnaalandust. Võib-olla oli see tingitud sellest, et ta ise oli tol ajal alles algaja autor. Näiteks astub ta välja J. Otstaveli "Pernu lauliku" kaitses. Polemiseerides arvustaja K. Süttiga ja ütleb: "Teie lööde iga laulikule rusikaga näkku, kes veel meister ei ole. Unustade selle juures ärra, et õppipoisi töö mõnikord ka meistri töö kõrvas seista tohib" (EP 1874, 9). Samuti suhtub ta liiga leebelt K.A. Hermannini näidenditesse "Oksjon" ja "Leppimine surmas". J. Kunder nõustub küll H. Rosenthali seisukohaga, et näidend peab olema "ärakiri rahva igapäevasest tööst ja tallitusest" (s.t. realistlik), kuid jätab seejuures kunstinõuded tagaplaanile. Rahvalikkust käsitab Kunder kui sisulist, mitte kui vormilist printsiipi. Kirjandus pidi kajastama rahva olukorda, tema soove, tööd, võitlust. Kunder arvab, et ainult niisugune kirjandus, millest rahvas täiel määral aru saab, võib aidata teda edasi viia.

Mitmel korral on Kunder analüüsinud ka luule ja rahvalaulu vahet. Veske luulekogu "Laulud viisidega"

retsenseerides rõhutab Kunder sisu ja vormi omavahelist seost, nende tasakaalu: "Sõnade hulk on mõtete segamine ja - surm." See tähendas vastuastumist mõttetute sõnakõlksude kokkuriimimisele, milline pahe oli meie luules juba üsna levinud. Veske kogus aga ilma riimideta luuletuste leidmine tegevat raamatu mitte halvemaks, vaid paremaks. Veske looming olevat nagu sillaks rahvalaulude ja kaasaja luule vahel. Toetamist rahvalaulule peabki ta eesti kirjanike loomingus üheks olulisemaks arenguteeks.

Kunder on Jakobsoni kõrval teine kindlate seisukohtadega arvustaja. Tuleb esile tõsta tema arutlusi luule vormiprobleemide üle ja rahvalikkuse ning realismi nõuet.

"Eesti Postimees" toonitab korduvalt, et mõistlikult ja asjatundlikult kirjutatud retsensioonid toovad kasu nii lugejatele kui ka autoritele. Kahjuks oli aga asjatundlikke ja küllaldase ettevalmistusega kriitikuid vähe. Jannsen ise, kes armastas jutustamisstiilis enam hoogu ja laiust kui sügavust, ei saanud arvustajana eriti arvestatav olla. Tõsi küll, ta avaldas tihti soovitusi raamatute kohta, kuid need olid kirjutatud üldsõnaliselt ja teenisid pigem informatsioonilist kui analüüsivat eesmärki. Jannsen andis ajalehes rohkesti ruumi ka vaimuliku kirjanuse soovitudele, mis aga rahvusliku kirjanduse seisukohalt tähtsust ei oma.

Kirjanduses ilmnevad kirikuvastased tendentsid kutsuvad vaimulikes ringkondades esile ärevust ja pahameelt. Avaliku väljenduse leidis see Reinvaldi "Seletus Kalevipoeast" ilmumise puhul. "Eesti Postimees" asub koos arvustajaga autorit ründama. Reinvaldil soovitatakse jätta "Kalevipoja" ilustused, lauluõpetused ja piiblisalgamised nende meeste hooleks "kellel enam tangu pääs on" (EP 1877, 39). Mõni aeg hiljem kordab ajaleht uuesti, et see, kes tahab "Kalevipojast" kirjutada, "peab tääduse ja tundmise kindla põhja pääl seisma" (EP 1877, 45). Seekord on Jannseni pahameel suunatud mitte küll "Kalevipoja" vastu,

vaid selle vastu, et Reinvald julges piiblit legendiks pidada.

"Kalevipoja" vastu ei ole Jannsenil midagi. Vastupidi, seda on ajalehes korduvalt kiidetud. Regivärsi ilu ülistamiseks ei tule ajalehel kunagi võrdlustest puudust. Toogem kasvõi järgmine näide: "Need agga, kelle meled allee rikkumata on, loevad neid laulusi rõmuga, sest et se laul nago puhas ja karrastaw hallika wessi, omma waikset ritmu-se takti eddasi jookseb, ilma riimi otsimata ja wäggewaldse mõttede seggamata" (EP 1868, 30).

Üldse on ajalehel suur teene meie rahvalaulu ausse tõstmisel ja tema õigel hindamisel.

60-70-ndatel aastatel hakkas luulelooming jõudsalt kasvama. Vastavalt sellele sai tuult tiibadesse ka luulearvustus. Ilmuvad retsensioonid peaaegu kõigi tuntud luuletajate tööde kohta. Õiged ja asjalikud on hinnangud Koidula, Veske, Kuhlbari, Reinvaldi loomingu kohta. Mõnevõrra üle pakutud on Kreutzwaldi "Rahunurme lillede" ja Järve "Lillekimbukese" hinnang. Lüürikuna oli Kreutzwald siiski piiratud ja iseseisvuseta, Järve loomingu vastas oma aja keskmisele tasemele. Arvustuses aga jagatakse mõlemale autorile ohtralt kiitust. Tunda annab arvustaja kriitilise pilgu puudumine ja liigne usk autorite isikusse. Niisugused retsensioonid ei võinud erilist kasu tuua. Nad pigem suigutasid autorite kriitikameelt ning kasvatasid lugejates vähenõudlikkust.

Tuntud luuletajate kõrvale tekkis kiiresti terve rida autoreid, kelle loomingu meie kirjandust ei rikastanud, vaid kiskus selle taset isegi alla. Niisugused olid näiteks J. Otstavel, D. Martson, F. Brandt jt., kelle luule ajaleht teravalt hukka mõistab. Ka J. Jungi "Laulud kolme healega Eesti koolidele ja lastele" saab Palmse koolmeister Rezoldi käest karmi hinnangu. Jung, kes arvustusega rahul polnud, esitab ajalehes oma mõtted kriitikutest. Tema arvates peab kriitikul olema haritud süda, teadmised,

tõearmastus, kannatus ja kaine meel. Kriitik pidavat ka alati enda nimel kõnelema, mitte kunagi "meie" nimel.

Tekkis/poleemika, mis jätkus mitmes numbris. Kuid kriitika ei kujune siin asjalikuks ega vajalikuks teenäitajaks, vaid omavaheliseks teravuste vahetamiseks. Nii-suguse poleemika mõttetusest saab aru ka "Eesti Postimees", kes avaldab lõpuks lootust, et "targem annab järele" (vrd. EP 1872, 9).

Ajaviitekirjandust on "Eesti Postimehes" üsna tagasihoidlikult arvustatud. Kogu vaadeldava perioodi jooksul on ilmunud kõigest 3-4 põhjalikumat kirjutist. Ka on tunda toimetuse leplikumat suhtumist sellesse kirjandusliiki. Pärast Jakobsoni kaastöö lakkamist ei ole näiteks ühtki kriitilist väljaastumist alaväärtuslike seiklus- ja röövlilugude vastu, ehkki neid 70-ndail aastail ilmus kirjandusturule üsna rohkesti. Selle asemel leiame soovitusi niisugustele raamatutele nagu "Keiser Oktawiaan", "Orjaelu", "Onu ja õepoeg", "Weltweebel", "Näkingeitsi", "Märgo-süddemed" jt.

Rahvaraamatu kõrval on ajaleht hoopis rohkem pööranud tähelepanu kooliramatutele. Et mõista, miks see nii oli, tuletagem meelde, et Jannsen kogu oma tegevuse jooksul pidas oma peamiseks ülesandeks hariduse edendamist.

Küllap jäi seepärast ka tema ajalehes alati ruumi õpikute soovitustele või hinnangutele.

✓ Peaaegu kõik tähtsamad õpikud, välja arvatud/R.Kalda "Mõistlik rehkendaja" (1874) ja/J. Kunderi "Looduse õpetus" (1877), saavad ajalehe veergudel hinnangu. Kooliramatute retsensioonid paistavad silma asjatundlikkuse ja õigete hindamisprintsipidega. Tegid ju seda tööd mehed, kes ise olid mitmeid õpikuid kirjutanud ja tundsid hästi kooli vajadusi. Nii Jakobson kui Kallas nõuavad õpikutelt materjali lihtsat esitust ja õiget kirjakeelt. Aine olgu esitatud põhimõttel: kergemalt raskemale. Võõrkeelte õpetamise juures jälgitagu, et grammatikareeglid koos elava-

te keelenäidetega esitataks.

Kui varem kasutati lugema õpetamisel veerimismeetodit, siis nüüd mindi üle häälikumeetodile. Ka sellele on Kallas ajalehe veergudel tähelepanu juhtinud ning uuele meetodile hea hinnangu andnud.

Jakobsoni õpikud olid oma aja parimad. Seetõttu on nad ka ajakirjanduses ainult kiita saanud.

✓ Lagemiku kohta ütleb "Eesti Postimees": "Koliramat agga on hea, mis siamale kegi mõistlik ep olle laitnud" (EP 1868, 39).

Kõrvuti ajanõuetele vastavate kooliraamatutega ilmub ka küündimatuid õpikuid, mida endiselt koostavad kirikuõpetajad. Germanismidest kubiseva keele ja halva meetodilise ülesehituse pärast saavad nad ajalehes tublisti sarjata. Ajaleht taunib pastoreid eriti seepärast, et nad lastele vigast eesti keelt püüavad õpetada.

Õpikute retsensioonides torkab silma suurem asjalikkus ja objektiivsus. Üldisõnalist ja pealiskaudset hinnangut leiame harva, nagu see oli tavaline ajaviitelektüüri puhul.

Populaarteaduslikul, õpetlikul raamatul oli omal ajal vastutusrikas ülesanne täita. Ta pidi pakkuma rahvale lihtsas ja ladusas esituses teadmisi mitmesugustest elu- ja loodusnähtustest, mõnel juhul aga pidi jagama praktilisi näpunäiteid igapäevasteks talitusteks.

Et 60-70-ndatel aastatel sai hoogu ka õpetliku kirjanduse väljaandmine, siis ei võinud avalik arvamus sellestki kirjandusliigist vaikides mööda minna. Populaarteadusliku lektüüri puhul rõhutatakse selle kasvatuslikku ja õpetlikku tähtsust. Peale keelevigade ei heideta tavaliselt õpetlikele raamatutele ette mingeid muid puudusi. Muidugi oli siin asi ka arvustajates. Ei osatud ju alati õigesti hinnata rahvaraamatutki, rääkimata siis veel õpetlikust kirjandusest, mis nõudis palju suuremaid teadmisi ja oskusi.

Tehakse algust ka teadusliku kirjanduse retsensee-

rimisega. Eesti Kirjameeste Seltsi aastaraamatud (I ja III) saavad ajalehes kiitva hinnangu. Olid need ju meie esimese kirjandusliku organisatsiooni töö peegeldajad ning seetõttu eeldati nende kõrget taset.

Väga järjekindel on ajaleht keeleküsimumustes. Nii retsensioonides kui ka eriartiklites toonitatakse ühtse kirjakeele vajadust ja propageeritakse uut kirjaviisi. Kirjandusliku keele väljaarendamisel on "Eesti Postimees" samuti suuri teeneid. Esiteks tõi Jannsen ise oma ajalehes rahvale tagasi tema elava keele. Teiseks juhiti ajalehes avaldatud arvustustes pidevalt tähelepanu keele- ja stiilivigadele ning õhutati kirjanikke kuulama elavat rahvakeelt ja õppima sellest.

Muidugi ei olnud kriitika siiski nii mõjuvõimas relv, kui oodati. Pealegi jäi ta rohkem kitsa haritlaskonna mõjutajaks. Vähearenenud lugejaskond jäi endiselt populaarse rahvaraamatu tarbijaks. Ärimed, kes nägid siin kasumivõimalust, lasksid ikka turule kehva tasemega ajaviitelektööri.

1870-80-ndatel aastatel märkame meie kirjanduses uusi tendentse. Algupärane kirjandus hakkab kasvama. Kujutatakse Eesti olusid, teemasid otsitakse ümbritsevast elust. Samal ajal aga loobutakse õpetlikust suunast ja kirjanduse tungib põnevuselement (Pärn, Järv, Vilde, Kannike). Kuid see oli ajutise iseloomuga nõudlikkuse alandamine, et kaasa tõmmata lugejate hulki. 90-ndatel aastatel saab valitsevaks juba kriitiline realism.

KESTIKEELNE SAKSA AJAKIRJANDUS XX SAJANDI ESIMESSEL
KÜMNENDIL

O. Ibius,

ENSV TA Ajalooinstituudi noorem teaduslik töötaja

XIX sajandi teisel poolel kogetud ebaõnnestunud katsed eestlaste hoidmiseks oma mõju all põllumeesteseltside ja saksameelsete ajalehtede abil ei suutnud sakslasi veel veenda säärase püüdluste paratamatus nurjumises. Ei kadunud saksa mõisnike idee leida endale liitlasi ja satelliite eestlaste, eeskätt konservatiivselt meelestatud talupoegade hulgast. Nad mõistsid, et laiemate toetajate ringkonna loomine on nende püsimisele rahvuslikul koloniaal-feodalistlikul valitseval kohal Eestis elu- ja surmaküsimus. Baltimaade saksa põllumajanduslike keskorganisatsioonide nõupidamisel 1903. aastal ütles Kuramaa Ökonoomilise Seltsi esimees M. von der Ropp selle lausa välja: "Saksa element olevat siin maal arvult liiga väike selleks, et võida üksi edasi töötada, ta pidavat otsima liitu kas lätlaste-eestlastega või venelastega".¹

Nurjumised olid õpetanud, et rahvuslike ja seisuslike vastuolude tõttu pole mingeid väljavaateid saavutada kohe alguses poliitilist koostööd eestlaste ja lätlastega. Seejärel otsustati esialgu jõuda majandusliku koostööni neil

¹ RAKA, f. 1185, nim. 1, s.-ü. 907, l. 41.

aladel, kus mõisnikel oli enam või vähem ühiseid huve talu-
peremeestega, nagu karja tõuparandamisel, agraarkrediidid-
duse ja maaparanduse organiseerimisel, põllumajanduslike
näituste korraldamisel, kohalike põllumeesteseltside töös
jne. Sel teel loodeti kasvatada talupoegades usaldust
mõisnike ja sakslaste vastu, nüristada rahvuslikke vastu-
olusid ja ajapikku kasvatada niiviisi pinda poliitilisele
koostööle.¹

Juba nimetatud nõupidamisel 1903. a. otsustati: "Tööd
rahvuslike vastuolude lahendamiseks tuleb tingimata jätkata,
mille juures tuleb eriti esile tõsta huvide ühtsust
majanduslikes küsimustes".²

XIX sajandi lõpul ja XX sajandi alguses oligi mõisni-
kel õnnestunud organiseerida niisugust koostööd karja tõu-
paranduse ja näituste korraldamise alal, põllumeesteselt-
sidesse oli astunud liikmeks mõisnikke, kellel oli läinud
korda saada enda kätte seltsi esimehe koht jne. Resti ko-
danliku rahvusliku liikumise mõju kasvades võis aga sama-
aegselt tähele panna, et selle nähtuse vastu tugevnes ees-
ti talupoegade vastuseis.

Uue teravusega tõusetus sakslaste ette liitlaste-satel-
liitide leidmise hädavajalikkus 1905. a. revolutsiooni
päevil. Üle neljakümne aasta oli saksa mõisnikel õnnestu-
nud Baltimail takistada semstvo sisseseadmist ja hoida oma
käes maaomavalitsust maakondades ja kubermangudes. Ainult
valla- ja osalt kihelkonnaomavalitsus oli talupoegade käes.

¹ RAKA, f. 1185, nim. 1, s.-ü. 907, l. 8, 12, 38, 39-42.

² Sealsamas, l. 42.

Võis ette arvata, et revolutsiooni tagajärjel varem või hiljem niisugune ebaloomulik feodalismi ajast pärinev igandlik kord kaotatakse ja talupoegadele võimaldatakse osavõtt maaomavalitsusest selle kõikides astmetes, millega oleks surmaohtu asetatud seegi osa kolonialistlik-feodaalsest Balti erikorrast, mis oli veel püsima jäänud pärast 80-ndate aastate reforme. Selle küsimuse lahendus aga sõltus Vene riigivolikogust ja mõisnikel oli äärmiselt tähtis kindlustada endale riigivolikogus Baltimaade esindamine. Selleks aga vajasid nad eestlaste ja lätlaste toetust. Niisuguse toetuse võitmiseks peeti üheks vahendiks eestikeelset saksameelset ajakirjandust. Seepärast tekibki sakslaste hulgas 1905. a. peaaegu üheaegselt mitmel pool ja eri ringkondades uue eestikeelse ajalehe asutamise kavatsus.

Eestlaste häälte värbamiseks esimestel riigivolikogu valimistel püüdis eestikeelset ajakirjandust kasutada sakslaste reaktsiooniline Balti Konstitutsiooniline Partei, mis asutati 1905. a. novembris.

Juba septembris 1905. a. kaalus eestikeelse ajalehe asutamist Eestimaa rüütelkond, kuid jäi äraootavale seisukohale, et põhjalikumalt selgitada niisuguse ettevõtte õnnestumise väljavaateid. Ettevalmistusi aga tehti mujalgi.

Mitmepoolsete ettevalmistuste järel alustas 1906. a. ilmumist kolm ajalehte, mida nende eesmärkide järgi võime nimetada eestikeelseteks saksa ajalehtedeks: "Vabadus" Tartus 3. jaanuaril, "Isamaa" Tartus 3. märtsil ja "Noorus" Tallinnas 7. märtsil.

Neid kolme lehte omavahel võrreldes võib ütelda, et "Isamaa" väljaandmine oli vaatlusalusel ajal sakslaste ja saksameelsete kõige ulatuslikumaks ürituseks eestikeelse saksa ajakirjanduse organiseerimisel. Leht ilmus kokku 40 kuud ja seda anti välja 841 numbrit. Sisule ja mahule pöörati tõsist tähelepanu, kaaluti mitmekülgsest taktikalisi võtteid, organiseeriti levitamist ja väljaannet toetati majanduslikult. Kaks teist nimetatud kolmest ajalehest jäid temast maha nii ilmunisealt kui ka sisult. "Vabadust" ilmsa 34 kuu vältel 269 numbrit, "Noorust" 13 kuuga 106 numbrit.

"Isamaa" väljaandmiseks alustati ettevalmistustega (mille kohta meil on kahjuks ainult vähe andmeid) juba 1905. a. suvel. Ühelt poolt arutasid eestikeelse uue ajalehe asutamist pastorid sinodil või sinodi puhul eraviisiliselt. See leht pidi oma iseloomult olema teistsugune, kui seda oli hiljem asutatud "Isamaa".¹ Lähemad andmed aga puuduvad.

Arvatavasti mõeldi midagi "Ristirahva Pühapäeva Lehe" ajakohastatud väljaande taolist lehte. Asjale lähedal seisnud praost J. Falcki ühe hilisema kirja järgi võib arvata, et pastorid kavatsesid mingit "kristlik-sotsiaalsel" ajalehte, mis oleks näidanud end muuseas tööliste ja maatameeste huvide kaitsjana. Niiviisi oleks katsutud leida laiemat lugejaskonda kui seda oleks suutnud pakkuda ainult taluperemehed, ja sel kombel oleks püütud rahvasse

---

¹ RAKA, f. 1388, nim. 1, s.-ü. 334, l. 99.

"uuesti sisendada kõlbelist ja õigusteadvust".¹ See kavatsus jäi teadmata põhjustel ainult kavatsuseks.

Samaaegselt alustati eestikeelse saksa ajalehe ja reaktioonilise eesti partei asutamise eeltöödega ka mõisnike poolt. Liivimaa Üldkasuliku ja Ökonoomilise Sotsieteedi esimees, Kuremaa ja Põlguste mõisa omanik E. von Oettingen kutsus kokku nõupidamisi, kus arutatakse nimetatud kavatsusi ja milledest võtab osa mõisnikke ja pastoreid. E. von Oettingen jääbki nende kavatsuste elluviimise eest võitlejaks kuni Esimese maailmasõjani.

E. von Oettingeni plaani järgi tuli teostada maaomanike või üldse varanduseomanike ühinemine "põllumeeste liiduks" või "põllumeeste ühenduseks" Saksamaa keskerakonna (tsentrumi) eeskujul. Uue partei programmi pidi kuuluma: "1) Neli ja vabaduse (usuvabaduse, rahvuse-, isikupuutumatus, sõnavabaduse) tunnustamine ja nende eest võitlemine; 2) kõikide rahvakihvide osavõtt riigivolikogust üldise mittevärdse ja otsese hääleõiguse alusel, kuna Liit tahab jätta ülekaalu haridusele ja omandile; 3) kõrgele arendatud omavalitsus teadlike, iseseisvate ja rahva hea käekäigu eest teotsete riigikodanike kujundamiseks; 4) õiguse ja eriti omandi kui iga kultuuriarengu paratamatu aluse eest väljaastumine; 5) põllumajanduse edendamine isikliku omandi vormis".²

---

¹ RAKA, f. 1388, nim. 1, s.-ü. 334, l. 99-100, 146.

² RAKA, f. 1388, nim. 1, s.-ü. 193, l. 11-16.

Eestlaste ja lätlaste umbusalduse võõrutamiseks pidi partei poliitiline programm algul siiski rohkem varju jäetama ja esikohale tõstetama uue partei kui majandusliku koostöö organi külg suur- ja väikepõllumeeste, jah, isegi põllutööliste ja muude põllumajandusega seotud rahvakihtide huvide ühtsuse pinnal, et aja jooksul majandusliku koostöö läbi kasvatatud usalduse kaudu jõuda täielikule poliitilisele koostööle.¹

Uuele parteile soodsa pinna rajajaks ja tema ideede levitamiseks peeti hädavajalikuks ajalehte.

Mõlema ettevõtte puhul püüti igati varjata nende saksa algupära ja tehti kõik võimalik selleks, et näidata, nagu oleksid nende algatajaks talupojad, eestlased ja lätlased, kes asja algatanud ja sellele sakslastelt toetust palunud, mida neile vastutulelikult ka antakse. Seepärast oli tarvis leida eestlasist algatajaid ja näilisi organiseerijaid.

Suvel 1905. a. saavutabki E. von Oettingen Võnnu kiriku pastorilt A. Varreselt nõusoleku avaldada eestlastele mõju "alalhoidliku partei asutamiseks ja seoses sellega eesti ajalehe asutamist ette valmistada", kusjuures talle lubati selleks mõisniku moraalset ja materiaalselt toetust. Oettingen rõhutas täie teravusega, et "see ei tohi mitte viia lehe asutamisele mõne sakslase poolt, vaid et ainukeks sihiks peab olema, et heatahtelised eestlased ühendavad endid parteiks, mis edendab spetsiaalselt eesti huve,

---

¹ RAKA, f. 1388, nim. 1, s.-ü. 193, l. 11-16. - RAKA, f. 1388, nim. 1, s.-ü. 246, l. 157-158.

seejuures aga astub välja korra eest ja natsionalismi ning sotsialismi vastu".¹ Oettingeni arvates tuli uuel parteil suruda end kiiluna vasakul asuva sotsialismi ja paremal asuva natsionalismi vahele ja võitma endale ruumi just eesti rahvuslikelt parteidelt pooldajate ülevõtmise kaudu.²

Mida A. Varres tegi endale võetud ülesande täitmiseks, selle kohta puuduvad lähemad teated. Ainult niipalju teame, et kuni 17. detsembrini 1905. a. ei olnud E. von Oettingen temalt saanud mingit teadet saadud ülesande täitmise kohta.³ Arvatavasti aga sondeeris ta pinda ja muuseas pidas lehe asutamise üle läbirääkimisi Tartu trükikoja omaniku Ed. Bergmanniga.

Umbee samaaegselt kui A. Varresegaga peab E. von Oettingen läbirääkimisi pastoritega, kelle nimel pastorid Punga ja Wittrock annavad lubaduse hoolitseda asutatavale lehele tellijate hankimise eest. Kuid neile ei olnud see kerge ülesanne. 28. dets. 1906 kirjutab Põltsamaa pastor J. Rennit, et ta on küll inimestele soovitanud tellida "Isamaad", kuid ta ei usu, et seeläbi oleks saadud või saadaks mõni tellija, sest inimesed tellivad ajalehti oma maitse järgi, pastorite soovitustest võib tulla rohkem kahju kui kasu, talupojad nimetavat pastoreid "ühe hingetõmbega koos paru-

---

¹ RAKA, f. 1388, nim. 1, s.-ü. 334, l. 173.

² RAKA, f. 1388, nim. 1, s.-ü. 193, l. 14-15. - RAKA, f. 1388, nim. 1, s.-ü. 246, l. 34.

³ RAKA, f. 1388, nim. 1, s.-ü. 334, l. 178.

nitega."

On huvitav, et mõisnikel ei olnud kuigi kindlat veendumust ka lehe väljaandja, saksastunud eestlase E.Bergmani usaldusväärse. Adavere mõisaomanik E.v.Wahl kirjutab 23. sept. 1906.a. E.v.Oettingenile, et ta on kogunud "Isamaale" 15 tellimust. Soovib organiseerida tellimusi üldse lühikeseks ajaks või järeelmaksuga, et sel teel hoida väljaandjat pideva kontrolli all. Kui tellimused on terveks aastaks, siis võib väljaandja aasta otsa "meie vastu ässitada".¹

Sakslaste ja eestlaste, mõisnike ja talurahva koostöö ideodega ei jõua avalikkuse ette esimesena siiski mitte mõni sakslaste käsilaseks olev eestlane või eestikeelne saksa leht, /vaid Öisu mõisa omanik A.von Sivers, kes kõneleb sellest küsimusest 20. novembril 1905.a. Halliste Põlumeesteseltsis; see kõne avaldatakse "Nordlivländische Zeitungis".²

Kõneleja püüdis näidata, et polevat mingit põhjust talurahva ja mõisnike vahelisteks vastuoludeks, vaid need vastuolud on kunstlikult tekitatud umbkeelsete vene ametnike poolt, kes püüavad niihästi sakslasi kui ka eestlasi alla rõhuda ja et seda oleks kergem teha, siis külvavat

---

¹ RAKA, f. 1388, nim. 1, s.-ü. 336, l. 16.

² "Nordlivländische Zeitung" 1905, nr. 264-265, 267-268.

nad nende vahele vaenu. Ta väitis, et ainult Vene riigivõimu vastuseis on olnud takistuseks, et talupojad pole saanud veel esindust maapäeval ja et eesti keel pole saanud õppe- ja kohtukeeleks jne. jne. Mõisnikud aga en taotlenud talupoegadele mõisnikega võrdseid õigusi. Mõisnikel, talupere-meestel ja põllutöelistel tulevat ühineda põllumeesteliiduks ja hoolitseda, et põllumeeste seisus saaks küllalt suure esinduse riigivolikogus, mis hoolitseks põllumajanduse edendamise eest, võimaldaks põllumajanduse muutmist tasuvaks, millega kaasneks ka põllutöölise palga tõusmine.

Eestlaste hulgast hääletajaid õngitsee esimese Riigivolikogu valimistel ka balti-saksa konstitutsiooniline partei, nn. "nella", kes oma poolt lubas Ed. Bergmannile toetust, kui see oma lehe kaudu temale pooldajaid värbaks.¹

Pärast niisuguseid eeltöid alustaski 1.märtsil 1906.a. Ed. Bergmanni väljaandel ja Ernst Enno toimetamisel ilmumist ajaleht "Isamaa". Esimeses numbris kuulutati, et "Isamaa" on rahvameelne leht, mis taotleb, et igaüks täidaks oma kohuseid enda ja teiste vastu ja tungiks ülespoole ainult oma hariduse täiendamise kaudu, mitte aga võitluse ja viha kaudu. Igaüks pidagu alati silmas seaduslikku korda. Lehe peamine siht arendada eestlaste ja sakslaste koostööd, oli avaldatud küllaltki varjatult: "saame ... seks kaasa aidata katsuma, et edumeelsed ollused rahva hää käekäigu parandamiseks ühineksivad". Kuid juba teises numbris aru-

---

¹ RAKA, f. 1388, nim. 2, s.-ü. 193, l. 30.

tatakse, et eestlaste ja sakslaste "vahekord ei ole enam loomulik! Meie hävineme vihavaenu tules", kuid "ühinemine peaks võimalik olema! Meie oleme üksteisele tarvilikud!" Selles ja järgnevates artiklites deklareeritakse eestlaste valmisolekut koostööks sakslastega, kuid tingimusel, et selleks ka sakslased teeksid järeleandmisi ja tuleksid vastu.

Üldiselt jäi "Isamaast" esimestel kuudel väliselt mulje, et leht asub täielikult rahvuslikul alusel, seisab eestlaste õiguste eest ja nõuab, et sakslased koostöö huvides tunnustaksid ja austaksid eestlaste õigusi ja huve.

Lehe tõelistest sihtidest ja taktikast kirjutab aga Ed. Bergmann 4. mail 1906 E. von Oettingenile: "Sel ajalehel pidi olema eesmärgiks eksiteele juhitud eesti rahvastikule selgitada sakslaste tõelisi püüdeid meie juures ja kus võimalik tasandada teed mõlema rahvuse rahulikule ühinemisele, nagu selle on teinud endale ülesandeks Balti Konstitutsiooniline Partei. Leht tuli pidada rahvuslikus vaimus, selleks et eesti publikum tunnete üldise ärrituse puhul juba algusest peale ei saaks ära hirmutatud".¹

"Isamaa" näiliselt eduerakonnale lähedane hoiak äratas mitmesugust suhtumist saksameelsetes ringkondades, kusjuures mõnedki renegaadid olid tavalisel viisil "tõsisaksalikumad" kui sakslased ise. 3. jaan. 1907.a. kirjutas Kursi pastor G. Punga, et alguses leidis "Isamaa"

¹BAKA, f. 1388, nim. 1, s.-ü. 193, l. 30.

väljaandmise mõte pastorite ringkonnas suurt sümpaatiat, kuid üksikud jäid siiski äraootavale seisukohale, "kuna neile ei paistnud "Postimehe" toimetusest tulnud härra Enne isik küllalt usaldatav. See kartus osutus kahjuks õigustatuks, sest esialgu "Isamaa" erines vähe "Postimehest"¹. Ta nõuab, et "Isamaa" astuks rangelt ja järjekindlalt välja sotsiaaldemokraatlike ja liialdatud rahvuslike avalduste vastu.¹

Samal päeval aga kirjutab Hummuli mõisa sakslasest omanik A. von Samson-Himmelstjerna: "Mul on tunne, et tuleb toimetada rohkem rahvuslikult. Ajaleht seisab liiga palju puht saksa vaimu mõju all. Peab ometi olema võimalik anda enam rahvuslikku muljet ja selle juures hoida alal viisakat tooni". Ta on ühtlasi arvamusel, et leht peaks tooma rohkem lugejate maitsele ja tasemele vastavaid artikleid, mis "tõmbavad lugejaid juurde ja mille kõrvale tulevad siis teised /artiklid/, millega me teenindame oma eesmäärke ja rajame teed vastastikusele lähemisele, ilma et kavatsus oleks ilma pikemata märgatav".²

Analoogilisel seisukohal oli ka Kanepi praost J. Falok, kes kirjutas aasta hiljem: "Oli raske viga, et mindi kohe avalikult Tõnissoni ja kaaslaste vastu. Nii on leht end algusest peale paljastanud mõisnike lehena. Öönestustöö oleks olnud oma kohal".³

¹ RAKA, f. 1388, nim. 1, s.-ü. 247, l. 1.

² RAKA, f. 1388, nim. 1, s.-ü. 247, l. 2.

³ RAKA, f. 1388, nim. 1, s.-ü. 334, l. 99.

A. Varres pidas õigeks küll Tõnissoni ründamist, kuid mitte Eesti eduerakonna ründamist, sest ta hellitas lootust partei ülevõtmiseks selle seniste juhtide käest.¹

"Isamaa" saksameeleus oli esimese viie kuu jooksul nii hästi maskeeritud, et jäi nähtavasti märkamatuks isegi peatoimetajale Ernst Ennole. "Postimehe" juubelialbumis avaldab ta oma patukahetsuse "Isamaa" toimetamisest osavõtu pärast ja lausub selles: "Ma oleksin inimestest seekord enam halba uskuma pidanud".²

Tegelikuks "Isamaa" ideoloogiliseks suunajaks sai 1906.a. suvest alates E. von Oettingen. Kui Balti Konstitutsiooniline Partei oli saanud valimistel hävitava kaotuse osaliseks, kaotas ta ka huvi "Isamaa" vastu ja Ed. Bergmann pöördus Oettingeni poole ettepanekuga, et selle poolt organiseeritav põllumeeste liit võtaks lehe üle või ta annaks selle teatud tingimustel nende käsutusse, kuna ta ei suuda üksi selle kahjusid kanda.³ Oettingen vastas, et esialgu ei saa nimetatud organisatsioonist asja ja pole võimalik ei lehte üle võtta ega talle majanduslikku toetust lubada, kuid töötas, et kui Bergmann mõjutab oma lugejaid, et need lööksid lahku sotsialistidest ja Tõnissonist, nii et nad oleksid valmis

---

¹ RAKA, f. 1388, nim. 1, s.-ü. 246, l. 52-53.

² Postimees 1857-1907, Tartus 1907, lk. 156.

³ RAKA, f. 1388, nim. 2, s.-ü. 193, l. 30.

liituma kavatsetava põllumeeste ühendusega, siis oleks tema leht esimene, mille see ühendus võtaks oma häälekandjaks.¹

Bergmann sai sellest ometi aru kui lubadusest, et tulevikus tasutakse temale kõik lehe puudujäägid, mis on tekkinud pärast 1. maid 1906.a. Seda enam, et Oettingen sellest ajast peale "dikteeris käitumisreeglid" ja "jagas direktiive", mille tagajärjel leht hakkas esindama esijoones põllumeeste huve ja hakkas eriti augustikuust peale tutvustama lugejaid põllumeeste liidu sihtide ja kasulikkusega.² Bergmann kirjutab 19. aprillil 1907 E. von Oettingenile: "Teie nõudsite minult tingimata niisuguse suuna valimist, mida ma puhttaktikalistel kaalutlustel lehe olemasolule kardetavaks pidasin ... Teie kirjutate mulle ette, mis tuleb teha ja tegemata jätta. Ma olen selle kõik täitnud, kuna ma pidasin Teid, resp. neid härrasid, kes seisid Teie taga, lehe omanikeks".³

Mida kirjutasid Oettingen ja tema kaaslased "Isamaale" ette? Mis määras nende ja "Isamaa" väljaandjate poolt lehe sisu?

Lehe sisu suuna määramisel peeti silmas kaht vastakat tegurit: lehe poliitiline eesmärk ja lehe enese saatus (resp. lugejate arvu ja tasuvuse küsimus).

---

¹ RAKA, f. 1388, nim. 2, s.-ü. 193, l. 38-39.

² RAKA, f. 1388, nim. 1, s.-ü. 334, l. 110.

³ RAKA, f. 1388, nim. 1, s.-ü. 334, l. 135.

Nägime juba alguses, et eestikeelset saksa ajakirjandust vaadeldi kui vahendit võitluses Baltimail saksa ülevõimu säilitamise eest. Antud momendil peeti selleks vajalikuks koondada konservatiivsemad ja reaktsioonilisemad eesti elemendid sakslaste mõjutamise ja juhtimise alla pideva eesti-saksa koostöö raamides. Oettingen mõistis seda koostööd eeskätt mõisnike ja talupoegade koostööna, esialgu maskeerivalt peamiselt majandusliku koostööna, kaugemas perspektiivis aga rõhutatult poliitilise koostööna. Selle koostöö organisatsiooniliseks vormiks pidi kujunema põllumeeste liit ehk põllumeeste ühendus, mis koondaks kõik mõisnikud ja talupojad ühiseks parteiks. Sellise koostöö partnerite võrdõiguslikkuse küsimus on võtmeks selle koostöö sihi ja olemuse mõistmisele. Oettingen ise ei kõnele- nud sellest "Isamaaga" ühenduses, kuid seda tegid teised ja nende sõnavõtt selle kohta on väga õpetlik.

Kui saksa leeris oli juba mõnda aega trummi löödud niisuguse koostöö vajalikkusest ja selle kasulikkusest mõlemale poolele, kui Ōisu A. von Sivers oli mõista and- nud, et saksa mõisnike sihiks on anda talupoegadele võrd- õigus mõisnikega ja mõningates läti ja eesti konserva- tiivsetes ringkondades (kuigi väikestes) olid hakanud niisugused meelituskõned mõningat vastukõla leidma, siis esinedes üks läti literaate selge ettepanekuga, et saks- lased ja lätlased hakkaksid edaspidi tegutsema võrdsuse ja pariteedi alusel. Vastuseks temale ütleski "Düna Zei- tung" välja, mida sakslased mõistsid selle nende poolt

propageeritud koostöö all:

Maa valitsemisele olid ja on kutsutud need ringkonnad, kes sobivad selleks oma hariduse, varanduse ja päritud traditsioonide tõttu. Selleks on meie maal mõisnikud. "Või peaks tegema taluperemehest sillakohtuniku ja maanõuniku?" küsib leht ironiseerivalt. Kui mõisnikud on olnud selle poolt, et võimaldada maaomavalitsusasutuste tegevusest osavõttu ka talupoegadele, siis selleks, et "juurde tõmmata läti ringkondi, kuid niisugusel viisil, et kõlblikuks osutanud, seni üksi mõõduandvad saksa ringkonnad võivad ometi ütelda määrava sõna õnnistuseks tervele maale". Sakslased on andnud lätlastele kultuuri ja kultuuriasutused.

Ka tulevased reformid ei tohi teha võimalikuks "suurte masside valitsemist. Üldist ühetaolist valimisõigust jölestame meie kui kõige ebakõlvulisemat, kõige ebaõiglasemat ja kõige rumalamat kõigist valimisõigustest". Oma valitsused rajatagu seisustele, kusjuures "otsustajaks olgu need seisused, kes seisavad teistest kõrgemal oma kõrgema kultuuri, poliitilise kasvatuse ja ühtlasi majanduslike võimete poolest, s.t. eelkõige saksa suurmaaomanikud".¹

See Liivimaa saksa mõisnike häälekandja avameelsus näitas selgesti, et laialt propageeritud koostöö ja lähenemise sildi all taheti säilitada vana sisu: saksa mõisnike ülevõimu eesti ja läti talupoegade üle - feodalismi ja kolonialismi.

---

¹ "Düna Zeitung" 1906, nr. 207.

Õieti polnud see avameelne tunnustus suureks uudiseks. Eestlased ja lätlased ei usaldanud ilma selletagi sakslaste ilusaid sõnu sõprusest, lähenemisest, koostööst ja mõlemapoolsest vastastikusest kasulikkusest. 1906.a. sondeeriti usaldusisikute kaudu, kas leidub eeldusi kavatsatud põllumeeste ühenduse asutamiseks. Saadud vastustest nähtub, et talupoegade umbusalduse tõttu pole see kavatsus vähemalt esialgu teostatav.¹

Just samal päeval, kui ilmus "Düna Zeitung" artikkel, kirjutasid "Sõnumed", et kuna sakslased-mõisnikud tahavad jääda valitsevale kohale, siis ei tule midagi välja mõisnike ja talupoegade koostööst, sest talupoegade jõud on juba niivõrt tugevaks kasvanud, et nad ei lepi enam sulaste osaga maakonnaavalitsuses ja mujal.

Seda mõistsid arukamad pead sakslastegi hulgas. Kui E. von Oettingen põikpäiselt pidas kinni põllumeeste liidu, mõisnike ja talupoegade koostöö kavast, siis kirjutas talle Kanepi praost J. Falck, et on absoluutselt lootusetu pöörduda taluperemeeste poole põllumeesteliidu poliitikaga, sest et "taluperemes peab tänapäeval mõisnikku peaaegu alati absoluutselt ülearuseks, kusjuures ta ometi enamasti mõtleb konservatiivselt ja seisab eraomandi õiguse alusel".² Tema arvates tuli loobuda põllumeeste liidu propageerimisest ja püüda just rahvahulki mõjutada krist-

---

¹ RAKA, f. 1388, nim. 2, s.-ü. 193, l. 23, 38-39, 49-50.

² RAKA, f. 1388, nim. 1, s.-ü. 334, l. 99.

liku moraaliga ja katsuda neis taastada "seadusliku korra" austamist.

Esiialgu pääses valitsema Oettingeni vaatekoht ja alates 1906.a. teisest poolest ja eriti/1907.a. "Isamaa" rõhutab sakslastele lähenemise, mõisnike ja talupoegade koostöö ja sakslastele juhtiva osa jätmise vajadust. Õigustatakse sakslaste tegevust minevikus, mil nad esinenud kultuuriloojatena, kuna nendepoolse vägivalla põhjustanud eestlased ise oma vastuhakuga. Ka nüüdisajal seisvat sakslased eestlastest kultuuriliselt ja majanduslikult kõrgemal tasemel, mis õigustavat juhtiva koha jätmist nende kätte. Selles vaimus kirjutavad E. Bergmann (E. Mägi pseudonüümi all), A. Weizenberg, pastor A. Varres ja mitmed anonüümseks jäänud autorid.

Oettingeni arvates pidi "Isamaa" toetuma taluperemeestele ja püüdma just nende hulgast värvata koostööle pooldajaid. Tema arvates pakkus selleks eeldusi mõisnike ja talupoegade ühtviisi konservatiivne mõtlemisviis, eraomandi alusel seismine jne. Nagu juba nägime, ei teinud need eeldused siiski mõisnikku talupojale tarvilikuks ega lähedaseks. Lehe väljaandjad pidasid taluperemeeste kihti liiga väikearvuliseks selleks, et ta suudaks lehte ülal pidada.

Jällegi oli praost J. Falck see, kes selle selgesti välja ütles: "Kuipalju taluperemehi tellivad siis mõnd ajalehte? Pooled, isegi kaks kolmandikku ei pea majanduslikel põhjustel üldse ühtki ajalehte. Suurem osa ülejäänulist on pikantsete ässituslehtede kammitsas, enamik ühi-

neb alati kahe või kolmekesi ühe lehe tellimiseks". Ka sakslastele pole palju loota, sest kui iga mõis telliks keskmiselt kaks eksemplari, siis teeks see Liivimaa eesti osa kohta vaid 1000 eksemplari. Eestimaad aga pole võimalik tellijaks võita, sest seal loetakse "Ristirahva Pühapäeva Lehte" ja rahvahulgad on "punased". Neil kaalutlustel soovitab ta toetuda arvukamatele rahvakihtidele ja lehte saata nimelt maatameestele, kelle võitmiseks soovitab asuda nende huvide kaitsmisele.¹

Lugejate otsimisel läks Ed. Bergmann veelgi kaugemale. 1906.a. 27. oktoobri numbris kutsus ta üles isegi koostööle rahvuslikult meelestatud mittesotsialistlike töölistega. Selle eest sai ta kõvasti hurjutada Oettingeni poolt, kes avastas selles sammus koguni kaks rasket pattu: esiteks oli selleks koostöö organiseeritud töölistega, kes tõenäoliselt olid maskeeritud sotsiaaldemokraadid; teiseks ja veelgi raskemaks patuks luges Oettingen aga rahvusliku meelsuse rõhutamist, sest "Isamaa" ülesandeks on esmajoones just rahvusliku šovinismi vastu võitlemine.²

1907.a. lõpuni jäi lehe sisu suunamisel määravaks lehele asetatud poliitiline eesmärk E. von Oettingeni poolt mõistetud kujul.

---

¹ RAKA, f. 1388, nim. 1, s.-ü. 334, l. 100-101.

² RAKA, f. 1388, nim. 1, s.-ü. 246, l. 59. - RAKA, f. 1388, nim. 1, s.ü. 334, l. 39.

Vastavalt Oettingeni arusaamistele tuli talupojad ära tõmmata eesti intelligentsi ja eesti rahvusliku liikumise mõju alt. Seda selleks, et neid oleks võimalik võtta sakslaste juhtimise alla. Sihiks seadis ta kiilu tagumise eesti rahvusliku liikumise liberaalsete juhtide ja konservatiivse talurahva vahele.¹ See idee meeldis muide väga ka pastor A. Varresele, kes unistas Jaan Tõnissoni ja tema pooldajate kõrvaldamisest Eesti Eduerakonna juhtimiselt.² Eskätt püüti väärata J. Tõnissoni mõju, kuid loomulikult ei piirdunud ainult temaga, vaid võitlus oli suunatud kõigi eesti kodanlike natsionalistide vastu ja üldse eesti kodanliku rahvusliku liikumise vastu. See on täiesti mõistetav, sest saksameelsete partei ainus võimalus seisnes pooldajate värbamisel just eesti kodanlikult rahvuslikult liikumiselt selle pooldajate ülevõtmises. Töölisliikumise ridadest pooldajate leidmise väljavaated olid ju mitmekordselt väiksemad. E. von Oettingen deklareeris, et pole suuremat vaenlast kui Jaan Tõnisson.³ Ta ei väsinud ka üha uuesti kordamast, et on tarvis kõigest jõust võidelda eesti rahvusliku liikumise, eesti natsionalismi vastu. Ka P. Sokolowsky rõhutas, et "talupoeg tuleb lahti kiskuda selle koledasti vene hariduse mõju all tekkinud intelligentsi mõju alt."⁴ "Isamaa" sihiks seati "väljaastumine

¹ RAKA, f. 1388, nim. 2, s.-ü. 193, l. 12.

² RAKA, f. 1388, nim. 1, s.-ü. 246, l. 52-53.

³ RAKA, f. 1388, nim. 1, s.-ü. 334, l. 105.

⁴ RAKA, f. 1388, nim. 2, s.-ü. 193, l. 25.

reeglipärase arengu eest võitluses natsionalismi vastu".¹

Just ühenduses eesti rahvusliku liikumise vastase võitlusega tõusetus teraval kujul taktika küsimus. Kui Oettingen nõudis rünnakut, siis hoiatasid A. Varres, E. Bergmann, J. Falck ja teisedki avaliku rünnaku eest, sest nad märkasid eesti kodanliku rahvusliku liikumise tolleaegse peamise kandja - Eesti Eduerakonna suhtes esinevat küllaltki soodsat suhtumist üsna laiades rahvakihtides, ja soovitasid seepärast avalike kallalekippumiste asemel maskeeritult õonestada seda poolehoidu. Oettingengi pidi selles järele andma ja sellega ongi seletatav, et "Isamaa" eriti 1906.a. esimesel poolel näis asuvat Eesti Eduerakonna positsioonidele, kuid seejuures ründas üksikuid selle juhte. Peeti vajalikuks hoiduda selle voolu juhtivate tegelaste igasuguste teenete tunnustamisest. Kui "Isamaa" avaldas "Postimehe" järgi 1907.a. algul V. Reimanni järelehüüde Jakob Hurdale ja toimetus selle sisse juhatas lühikese märkusega, et Jakob Hurda elu ja töö hindamiseks leidub vaevalt kohasemat meest, "kui just V. Reimann, kelle nimel meie rahva hariduslises elus nii hää kõla on",² siis ei jää toimetajal ja väljaandjal E. Bergmannil selle eest saun saamata. E. von Oettingen kirjutab talle juba mõne päeva pärast, et niisugune tunnustus tähendab järjekindlusetust lehe meelsuses ja võib paljusid eksitada ja häm-

---

¹-RAKA, f. 1388, nim. 1, s.-ü. 334, l. 105.

² "Isamaa" 1907, nr. 1.

mastama panna, sest "pastor Reimann on üks kõige halvema-
test elementidest, kes meil maal on. Mees, keda peaks kõi-
gi vahenditega taga kiusatama!"¹

1907.a. teisel poolel, vormiliselt küll 1908.a. algu-
ses, loobus E. Bergmann "Isamaa" väljaandmisest. Ta oli
pettunud oma lootustes mõisnikelt saadavale tõhusale ma-
janduslikule toetusele. E. von Oettingen oli küll aidanud
hankida toetusi, kuid need ei olnud piisavad ja saadud
kajude läbi seisis Bergmann majandusliku laostumise pii-
ril. Ta oli täis sügavat kibestumistunnet mõisnike ja oma
"saksa kaaskodanike" vastu, kes tema meelest olid teda
küll täielikult ära kasutanud oma huvides, kuid ei taht-
nud omalt poolt osa võtta kulude kandmisest.²

Lehe väljaandmiseks loodi osaühing, mille koosseisu
kohta pole meil andmeid, toimetajaks sai esialgu pastor
A. Varres (kes aga peatselt tagasi tõmbus, eelistades
ebakindlale "Isamaa" toimetaja kohale pastori tasuvat
ametikohta) ja leht muudeti kolm korda nädalas ilmuvast
päevaleheks. Esialgu esines vastutava toimetajana veel
Ed. Bergmann, kuid alates 1908.a. 68-ndast numbrist sai
selleks A. Kärk ja trükkimine viidi Ed. Bergmanni trüki-
kojast üle Schnakenburgi trükikotta. Niiviisi katkesid
1908.aastal Ed. Bergmannil nähtavasti kõik sidemed lehega.

---

¹ RAKA, f. 1388, nim. 1, s.ü. 247, l. 6.

² RAKA, f. 1388, nim. 1, s.-ü. 334, l. 110, 135, 174.

Kui silmas pidada, et 1907.a. "Isamaa" ajutise seis-
mise ajal võttis praost J. Falck maikuu algul endale kohus-
tuse Võru praostkonna sinodil asja uuesti algatamiseks,
tingimusel, et mõisnikud hangivad ettevõtteks raha, sest
"sõda maksab raha, raha ja veel kord raha",¹ siis võib ar-
vata, et lehe majandusliku kindlustamise võtsid nüüd enda-
le eeskätt mõisnikud, vaimse suunamise aga pastorid. Lisaks
Bergmannile näib olevat jäänud tagaplaanile ka lehe senine
ideoloogiline juht E. von Oettingen. Vähemalt ei leidu te-
ma säilinud kirjavahetuse hulgas enam kirju "Isamaa" koh-
ta, mida varemast ajast on arvukalt. Kas see oli omal al-
gatusel tagasitõmbumine tüdimuse või pettumuse pärast või
surusid uued juhid ta eemale, see on meile teadmata.

Uute väljaandjate ja toimetajate käes ilmus "Isamaa"
kaks aastat. Viimne number ilmus 23. detsembril 1909.a.
Lehe elushoidmiseks oli Ed. Bergmann kulutanud 6000 rub-
la,² Liivimaa rüütelkond toetas teda esimeste eluaastate
kestel teadmata kui suure summaga,³ 1908.a. määras Lii-
vimaa Üldkasulik ja Ökonoomiline Sotsieteet talle 1000
rubla toetust ja vähemalt püüti saada toetust ka muudelt
organisatsioonidelt ning asutustelt.⁴ Nagu varasemadki

---

¹ RAKA, f. 1388, nim. 1, s.-ü. 334, l. 147.

² RAKA, f. 1388, nim. 1, s.-ü. 334, l. 110.

³ Sealsamas.

⁴ RAKA, f. 1388, nim. 1, s.-ü. 248, l. 12-14.

eestikeelsed saksa ajalehed, ei suutnud ka "Isamaa" püsima jääda tellijate vähesuse tõttu. Tellijate vähesus aga tuli sellest, et lehe suund ei rahuldanud eestlasi. Ei aidanud siis ka katsed lehte muidu huvitavamaks ja mitmekesiseks teha, mahtu suurendada jne. Lehe poolt taotletud poliitiline eesmärk - eestlaste viimine sakslaste juhtimise alla ja eriti taluperemeeste koondamine mõisnike ümber - jäi täielikult saavutamata. Selle taotluse ebaõnnestumine oli nii silmanähtav, et lehe uute meeste kätte üleminekul 1908.a. muudeti ka lehe poliitilist ilmet. Rünnakud eesti rahvuslikule liikumisele jäid kõrvale, toon muutus üldse tagasihoidlikumaks ja hakati hoopis rõhutama eestlaste rahvusliku iseolemise tähtsust, eesti keele õigusi jne.

Teise ajalehe - "Vabaduse" asutamiseks ei tulnud algatus ilmselt sakslastelt, vaid selle asutas omal algatusel Hendrik Laas.

Hendrik Laasil on hinnatavaid teeneid põllumajanduslike loengute ja kursuste korraldajana ja põllumajandusliku kirjanduse soetajana. Alates 1895.aastast andis ta välja kuukirja "Põllumees", mida hakkas alates 1903.aastast välja andma kord nädalas. Arvatavasti just sellel tegevusalal kujunes tal lähem koostöö balti-sakslastega. Liivimaa Üldkasulik ja Ökonoomiline Sotsieteet toetas "Põllumeest" rahaliselt. Seejuures arvestati just ajakirja apoliitilist hoiakut. Toetamist hoiti saladuses, et "halba soovivad isikud" ei saaks sellest põhjust

Laasile kallalekippumiseks.¹

Laas omalt poolt ei piirdunud ainult sakslaste ja mõisnike vastasest "ässitusest", vaid tegeles mõisnike kasuks ka aktiivselt. Vähemalt kinnitab ta ise: "Mina olen juba paljud aastad oma kõnedes, mida rohkel arvul maal põllumeeste seltside koosolekutel ja ka näitustel pidanud olen, rahva mõtteid selle poole juhtinud, et meie rahval suurpõllupidajatega sõpruses ja rahu elades nende käekäik palju edeneda võiks jne. Ka iga aasta oma kursustel, millel rohkel arvul Liivi ja ka Eesti kubermangust osavõtjaid on, olen mina kursustest osavõtjate tähelepanemist suurpõllupidajate poole juhtinud ja seda soovi avaldanud, et meie kõik Baltimaa elanikud ühes meeles ja sõpruses peame elama ja meie eesti suurpõllupidajatelt enestele palju eeskujuga ja õpetust saada võivad".²

See oli just see, mida balti-saksa mõisnikud soovisid. Kuid näib, et sellest "õigest" suunast hoolimata peeti Laasi nõrgaks poliitikameheks ja uut ajalehte kavatsedes ei tõmmatud teda sellesse üritusse kaasa, kuigi tunti suurt puudust ajalehe toimetajaks sobivatest isikutest, nii et Võnnu pastor A. Varrest peeti õieti asendamatuks sellel kohal, nagu on näha E. von Oettingeni

---

¹ RAKA, f. 1185, nim. 1, s.-ü. 583, l. 319.

² RAKA, f. 1388, nim. 1, s.-ü. 974, l. 5.

mitmest kirjast.¹

Hendrik Laas ise aga oli veendunud oma suurtest rahva-juhi omadustest ja ei tahtnud niisugusel ajaloolise pöörde momendil jääda pealtvaatajaks. Tema usku oma võimetusse illustreerivad muuseas tema oma sõnad kirjast E. von Oettingenile, 1907.a. algul ütleb ta: "Mina olen rahva seas väga tuttav ja minu seletustel ja sõnal on rahva kohta suur mõju... Nagu Teile seda, austatud härra, isegi näinud olete, olen mina just igas "Vabaduse" numbris Tõnissoni üle kirjutanud ja teda ja tema tegevust rahva silmis ära laitnud, ja see on tõesti palju mõjunud, nõnda et tema tähtsus ja mõju rahva seas kogunisti kadunud on. Ka paljudel koosolekutel rahva seas olen mina selleks tööd teinud ja see kõik on tähtsalt mõjunud. Nüüd on nimelt kindlasti loota, et kui veel rahutööks edaspidi töötatud saab, siis meie maal enam segadusi ega rahutusi karta ei ole".²

Jaan Tõnissoni poliitiliselt surnuks kõnelnud ja kirjutanud, 1905.a. revolutsiooni lämmatanud - mida võiks veel rohkem nõuda isegi kõige võimelisemalt rahvajuhilt?!

Hendrik Laasi traagika seisis selles, et teised ei tahtnud kuidagi mõista tema suuri võimeid, mida ta ise endal arvas olevat, ja ei võimaldanud temal asuda igatsetud rahvajuhhi positsioonile. Tema tõesti sügav viha

---

¹ RAKA, f. 1388, nim. 1, s.-ü. 246, 1.59. - RAKA, f.1388, nim. 1, s.-ü. 334, l. 105.

² RAKA, f. 1388, nim. 1, s.-ü. 246, l. 61-63.

Jaan Tõnissoni vastu kindlasti kasvas välja rivaliteedist. Tõnisson tõrjus Laasi kõrvale juhtivalt kohalt Tartu Eesti Põllumeeste Seltsis, Tõnisson oli teel ees ja ei lasknud tal saada 1905.-1906.a. eesti poliitilise elu juhiks. Valimiseelsetel koosolekutel lükkas Tõnisson oma kaaslastega tagasi Laasi ettepanekud, naeruvääristas ja pilkas neid.

Sakslaste poolt suhtuti temasse heatahtlikult, kuid peeti teda nõrgaks isegi põllumajandusinstruktorina.¹ Kuid siitpoolt ei tulnud seda temale endale ütleva ja nii säilitas ta illusiooni, et sakslaste poolel tunnustatakse "õigesti" tema võimeid.

Tundub, et just sellisest rahvajuhiks olemise tungist aetuna asuski Hendrik Laas "Vabaduse" väljaandmisele ja toimetamisele oma isiklikul riisikol. Ei ole mingeid teateid, et sellele oleksid teda kallutanud sakslased ja see ei ole ka kuidagi usutav, et saksa ringkondades oleks asunud kahe samailmelise ajalehe väljaandmisele ajal, kui oli karta, et ühegi jaoks neist ei kogune küllaldaselt arvul tellijaid ega piisavalt toimetajaid ja kaastöölisi.

/ Laas ise avaldab "Vabaduse" poliitilised sihtjooned nii lehe juhtartiklites kui ka kirjavahetuses. "Vabaduse" asutanud ta selleks, "et rahvast rahustada ja et rahu ja üksmeel meie maa ja rahvaste vahel oleks ja veel ikka edaspidi kindlamini valitseks". Selleks kirjutab alati nende isikute vastu, kes kihutavad rahvast vastu (s.o.

---

¹ RAKA, f. 1388, nim. 1, s.-ü. 246, l. 48.

eestlasi balti-sakslaste vastu - O.I.). Tema sihiks on "rahvast rahustada ja et meil suur- ja ka väikepõllupidajad ühenduses ja sõpruses meie maal elaksivad ja üks teisele oma nõu ja mõttega abiks oleksivad ja et kõik endised jonnid ja vihkamised eesti ja saksa rahva vahelt jäädavalt kaduksivad ja meie maa põllupidamine ühisel nõul ja jõul edeneks".¹

"Vabaduse" esimene number rõhutas eriti revolutsioonilise liikumise lämmatamise vajadust. "Enam kui kunagi enne on praegusel ajajärgul meie rahvale kainet, järelemõtlevat meelt tarvis. Meie ei tohi mitte rahulikult ja vaikides päält vaadata, kui kihutajate mõjul valdades uuendusi sisse seatakse, mille eest kõigil elanikkudel rasket trahvi kannatada tuleb. Meie ei tohi seda rahulikult päält vaadata ega hääks kiita, et riigi ja rahva varandust hävitatakse, mõisates vägivallategusid korda saadetakse, majasid lõhutakse ja põletatakse ja elanikkudel elu kardetavaks tehtakse. Meie ei tohi hääks kiites päält vaadata, kui kirikutes vägivalda pruugitakse".²

Aja jooksul järgnesid artiklid, milles rõhutati, et eestlaste, sakslaste ja venelaste vahel valitsegu rahu ja sõprus, talupojad hoidku mõisnikkudega kokku jne. Kui esimestes numbrites "Vabadus" tunnistas veel enese olevat Eesti Eduerakonna poolt, siis hiljem muutuvad üha arvukamaks kallaletungid nimetatud erakonnale, selle üksikutele

¹ RAKA, f. 1185, nim. 1, s.-ü. 974, l. 4-5.

² "Vabadus" 1906, nr. 1.

juhtidele ja häälekandjale "Postimehele". Nii asub ta ägedalt mõisnike kaitsma "Postimehe" vastu, kui see oli toonud andmeid mõisa moonameeste palgaolude kohta ja palka madalaks pidanud.¹ Ta palub E. von Oettingenilt materjale, mille varal võiks tõestada, et "Postimehe" väited ja andmed moonameeste viletsate palga- ja elutingimuste kohta ei ole õiged, "vaid need ainult ärevuse ja vihavaenu pärast kirjutatud ja rahvale avaldatud on".²

Laas andis oma lehe täielikult mõisnike käsutusse ja nagu "Isamaa" nii saab ka "Vabaduse" ideoloogiliseks suunajaks E. von Oettingen. 5. juulil 1906.a. saadab Laas "Vabaduse" numbreid Oettingenile arvamuse avaldamiseks³ ja 1907.a. algul kinnitab ta uuesti Oettingenile: "saan kõige jõuga rahva seas Teie hääks ja kasuks töötama".⁴

E. von Oettingen jagaski siis Laasile direktiive "Valguse" sisu kohta. Ta nõudis lehelt kindlat seisukohta, nimelt - eesti taluperemeeste seisukohale asumist, mitte kõigile rahvakihtidele meeldida püüdmist, võitlust rahvuslike eripüüete vastu, kõigi vahenditega suurpõllupidajate ja väikepõllupidajate ühiste huvide edendamist.⁵

---

¹ "Vabadus" 1906, nr. 52.

² RAKA, f. 1185, nim. 1, s.-ü. 974, l. 6.

³ Sealsamas.

⁴ RAKA, f. 1388, nim. 1, s.-ü. 246, l. 63.

⁵ RAKA, f. 1185, nim. 1, s.-ü. 974, l. 7.

Kui Laas enda arvates oli "Vabadusega" selle esimees ilmumisaasta jooksul teinud mõisnike kasuks suure ja tulemusriika töö, siis hakkas ta selle eest ka tasu soovima, seda enam, et lehel oli aasta lõpuks 2000-rublaline puudujääk, "vaev, mis ma selle juures veel näinud olen, on /hulka/ arvamata". Ta palub Oettingeni katsuda muretseda lehele vähemalt mõnisada rublagi toetust ja teistele mõisnikele ettepaneku tegemist, et nad telliksid "Vabadust", sest "Kas see siis mõni suurem asi oleks, kui just iga mõisa Liivi- ja Eestimaal minu "Vabadust" kas kaks ehk ometigi üksigi eksemplar telliks. Selle läbi saaks "Vabadus" tellimise läbi toetust ja mina võiksin jälle lehte rahva seas laiemale saata ja sellest tuleks mõisnikkudele enestele kasu, kui rahvas seesugust lehte loeb".¹

Sakslastel ei olnud aga tahtmist maksta. Õieti ei vajanudki nad "Vabadust" "Isamaale" võistlejaks. Mõisnikest ei saanud suuremal arvul lehe tellijaid ja otsesest rahalisest toetusest ütles Oettingen kindlasti ära, sest neil polevat "mingit ülearust raha, vaid rahalisi vahendeid olevat väga napilt" ja kui Laasil on "Vabadusega" raskusi, siis jätku see seisma, "kuna ilmselt on olemas juba liiga palju lehti ja inimesed tahavad vähe ajalehti lugeda".²

---

¹ RAKA, f. 1388, nim. 1, s.-ü. 246, l. 61-62.

² RAKA, f. 1388, nim. 1, s.-ü. 246, l. 5.

Vandunud sakslastele ustavust kinnitas Laas "Vabaduses", et ta ei ole sakslastelt toetust saanud, tal ei ole olnud ühendust ühegi saksa parteiga ja ta ei ole kunagi töötanud sakslaste kasuks.¹

Kõige vähem on säilinud andmeid Tallinnas ilmunud "Nooruse" väljaandmisega seoses olevate asjaolude kohta. Me ei tea, kas tema asutamise algatasid sakslased ja kui, siis kes. Eestimaa rüütelkonna protokollides seda lehte igatahes ei nimetata. Võimalik, et tema asutamise taga seisis Balti Konstitutsiooniline Partei, kuid pole ka võimatu, et alguse tegid eestlased ise ja alles asutamise järel tõmmati leht sakslaste sõiduvette. Ed. Bergmann avaldas arvamist, et "Noorus" peab saama saksa ringkondadest suuremal määral toetust. "Noorus" ise kinnitas 10.sept.1906, et ta ei saa ega ole saanud sakslastelt abiraha.² Samasuguseid kinnitusi oleme aga näinud peaaegu kõigis eesti-keelsetes saksa lehtedes, kuigi hiljem on dokumentaalselt tõestatud vastupidist. Nii peame võtma ettevaatusega ka "Nooruse" kinnitust, kuigi meil arhiivandmeid ei ole. Tegelikult ei tarvitsenud aga pundu jääk väga suur ollagi, sest lehte ilmus üldse ainult 108 numbrit, nimelt veidi rohkem kui aasta jooksul kaks korda nädalas.

---

¹ "Vabadus" 1908, nr. 69.

² "Noorus" 1906, nr. 48.

Väljeandjaks ja toimetajaks oli alguses näitleja/Alek-
sander Trilljärv, kes vähem kui poole aasta pärast müis
lehe G. Brandtile, kellest sai ühtlasi lehe toimetaja.
Brandt oli varem olnud Tallinna Eesti Põllumeeste Seltsi
esimees ja mõisavalitseja Virumaal.

"Nooruse" poliitiline hoiak algas samuti maskeerimise-
ga nagu teistelgi eestikeelsetel saksa ajalehtedel. Oma
esimeses numbris kuulutas ta end ilmutat "rahvameelse edu-
erakonna vaimus", samas aga võis märgata ka juba tema kon-
servatiivset meelsust avaldustes, et tuleb lasta end elu-
voolust edasi viia "ilma et meie tema algusvoolu kiirus-
taksime ja tema põhjusseadusi maha tallaksime". Tema sak-
sameelsus hakkas peatselt üha selgemalt nähtavale tulema.
Hakkavad ilmuma artiklid, milles katsutakse tõestada, et
eestlaste vaen balti-sakslaste vastu on ülekohtune ja õi-
gustamatu.¹ Sakslastele ei saavat veeretada vastutust
esivanemate tegude eest. Balti-sakslased hoolitsenud pa-
remini eesti rahva eest kui seda teevad venelased: saksa
koolid olnud paremad vene omadest. Eesti Eduerakonna toe-
tamise asemel hakatakse seda ründama ja kiitma purutagur-
likku Balti Konstitutsioonilist Parteid.

Bee näitab, et juba Trilljärve käes oli "Noorus"
baltisakslaste hääletoruks. Trilljärv ise kuulutas peat-
selt, et leht on poliitiliselt erapooletu ja peab oma

---

¹ "Noorus" 1906, nr. 8-9, 11-14, 16.

tähtsamaks ülesandeks teatriküsimuste laiemat käsitlemist.

Brandti saksameelsemaks ja just mõisnikesõbralikuks, kuigi "Noorus" ei olnud kunagi nii ülekaalukalt agraarpoliitiline ajaleht, kui olid seda "Isamaa" ja "Vabadus". Eestimaal oli mereasjanduse, kalanduse ja tööstuse osatähtsus suurem. Vastavalt sellele pühendab "Noorus" suhteliselt palju tähelepanu just neile aladele.

Keskseks juhtmõtteks on - nagu teisteski saksameelse-
tes ajalehtedes - eestlaste ja sakslaste vahel eksisteeri-
vate rahvuslike ja seisulike vastuolude mahasalgamine ja
katse luua veendumust saksa mõisnike heatahtlikkusest eesti talupoegade, saksa kapitalistide heatahtlikkusest eesti tööliste suhtes. Kuulutades end erapooletuks ajaleheks, mis kaitseb kõikide rahvakihtide huve ~~/"Noorus"~~ pole ühegi erakonna häälekandja, ei kaitse ühegi klassi huvisid iseäraliselt", vaid peab oma juhiseks "rahu kosutab, vaen kaotab"¹⁾ ja kutsudes üles rahulikule koostööle ~~/"kadugu~~ meie vahelt kõik jonn ja ilmaaegsed parteid ja tühjad rahvuslikud hõõrumised"²⁾, kiidab ta mõisnikke, kes talupoegade eest hoolitsedes maksvat talupoegadele kartulite eest "nii palju kui vähegi võimalik"³⁾ ja soovitab töölis-

---

¹ "Noorus" 1906, nr. 71.

² "Noorus" 1906, nr. 67.

³ "Noorus" 1906, nr. 59.

tel/hääletada valimistel Balti Konstitutsioonilise Partei poolt ülesseatud vabrikantide, kaupmeeste ja mõisnike poolt, sest need olevat tööliste kõige suuremad heatagijad, sest nad annavad neile tööd.¹

Neist üksikutest näidetest peaks piisama "Nooruse" poliitilise ilme selgitamiseks. Teistest omalaadsetest erineb ta veelgi suurema naiivsusega. Mõisnikud tellisid teda küll oma töölistele,² kuid tõeliselt oli see uueks näiteks sakslaste üleolevast suhtumisest eesti talupoegade seas ja töölistesse, nende teadlikkuse otse kurioosseks alahindamiseks. Nagu teistegi eestikeelsete saksa ajalehtede puhul, nii "Noorusegi" puhul mõistsid töölised ja talupojad säärase ajalehtede eesmärgi ja ei toetanud ega tellinud neid.

Näeme, kuidas balti-sakslased püüdsid korduvalt ära kasutada eestikeelset saksa ajakirjandust eestlaste ideoloogiliseks mõjutamiseks siinse feodalistlik-koloniaalse erikorra huvides, sakslasist kolonisaatorite rahvuslike ja klassihuvide kaitsmiseks. Kõik need katsed ebaõnnestusid. Õnnestus küll leida käputäis käsilasi, kes võtsid endale nende lehtede väljaandmise ja toimetamise, kuid kõiki neid lehti tabas ühine saatus - tellijaid jäi väheseks ja ei tahtud neid lehti lugeda isegi siis, kui need

---

¹ "Noorus" 1907, nr. 84.

² "Sõnuned" 1906, nr. 137.

saadeti tellimatult ja maksuta kätte. Asjaosalised ise püüdsid seda seletada nende lehtede väiksuse, sisu ühekülgsuse, rahva vähese lugemishimuga jne. Samaaegselt aga kogusid progressiivsed eesti rahvuslikud lehed endale mitmekordselt rohkem tellijaid, kuigi nad ei olnud mahukamad, sisult mitmekesisemad, odavamad ega olnud neil maal käsutada-kasutada ka niisugust tihedat agentide võrku kui saksameelsetel ajalehtedel pastorige ja mõisnike näol või selja taga niisugust majanduslikku toetajat kui neil lehtedel. On selge, et eestikeelse saksa ajakirjanduse läbikukutajaks oli eestlaste sügav umbusaldus sakslaste vastu, küllaldane taip neis lehtedes ära tunda saksa lehti, küllalt tugev rahvus- ja klassiteadvus.

Nõukogude ajukirjandus

FILMIKUNST JA AJALEHT

K. Kaarlimäe,
diplomand.

1. Filmikunst on vaieldamatult rahvalikumaid kunste, mille mõju prantsuse kinoteoreetiku Marcel Martini arvamisest mööda johtub sellest, et filmikunst on võimeline sügavamalt ja täpsemini avama inimese hinge kui paljud traditsioonilised kunstiharud. Seejuures on filmikunstil palju rohkem võimalusi hulkadele väärtusi pakkuda juba lihtsalt sel põhjusel, et paljusid muid kunstiliike väga suur hulk inimesi lihtsalt ei tarbi. Järeldus on lihtne: rohkem häid filme, aga ka rohkem eeltööd heade filmide õigeks mõistmiseks. Siin aga on ajakirjandusel ära teha suur töö: propageerida häid linastusi, tutvustada-annoteerida, asjatundlikult retsenseerida, võidelda filmipraagi vastu - ühe sõnaga kasvatada vaatajaskonna suhtumist ning arusaamasid. Sellealased kirjutised peaksid kaasaegses nõukogude ajakirjanduses olema kindlasti üsna olulisel kohal, kui tahetakse, et ajaleht kultuurimõjurina täidaks oma funktsiooni.

Autor analüüsis "Noorte Hääles", "Rahva Hääles" ning "Sirbis ja Vasaras" viie aasta (1965-1969) jooksul ilmunud kinoalaseid kirjutisi (annotatsioonid ja

retsensioonid filmide kohta, näitlejat või näitejuhti tutvustavad kirjutised, ülevaated festivalidest, vaatavad probleemartiklid, filmiarjaloolised artiklid). Alljärgnevalt lühidalt selle mõnedest tulemustest.

2. Statistikat (lühendid: NH - "Noorte Hää", RH - "Rahva Hää"; SV - "Sirp ja Vasar").

	1965	1966	1967	1968	1969
Annotat- sioonid	NH -13	6	6	6	4
	RH -	-	-	-	-
	SV -	-	-	-	-
Retsen- sioonid	NH -10	8	3	9	7
	RH - 1	3	3	2	4
	SV - 5	7	1	3	6
Kirjuti- sed näit- lejaist või näite- juhtidest	NH -15	7	9	7	11
	RH - 7	4	2	-	4
	SV -	6	-	2	-
Ülevaa- ted	NH -	3	10	4	7
	RH -17	10	9	2	2
	SV - 5	6	10	6	8
Filmi aja- loost	NH			1	7
	RH		4	1	
	SV			7	
Kirjutis- te üld- arv	NH -38	24	28	27	36
	RH -25	17	18	5	10
	SV -10	19	11	18	14

Autoril pole täpseid andmeid aastate lõikes linastatud filmide arvu kohta. NH kinokuulutuste järgi linastus

1965. a. 232, 1969. aastal 183 filmi, võiksime siis keskmiselt arvestada 180-200 uudislinastust. Neist leidis ühes või teises vormis äramärkimist-kajastamist 1965.a. - 27; 1966 - 21; 1967 - 12; 1968 - 17; 1969 vaid 15 filmi. Seejuures ei saa me tutvustavates annotatsioonides sugugi märgata suunda sisulise paranemise poole, pigem küll vastupidist. Mõnikord tekivad kummalised vastuolud filmi sisulise väärtuse ja talle pühendatud tähelepanu vahel. Näit. on 1968. a. avaldatud pikad kirjutised vähekaalukate seiklusfilmide ("Chingachgook ehk Suur Madu" jt.) kohta, kuid mitte sõnagi sisukatest filmidest ("Päevased tähed", "Vaatame, mida toob esmaspäev" jt.)

Iga eesti film on retsenseeritud vähemalt kahe kriitiku poolt, ka ülevaadetes näivad arutlused kalduvat "Tallinfilmi" probleemidele. See on omast kohast muidugi hea.

Näitlejatest ootaks rohkema tähelepanu osutamist noortele (nii meilt kui mujalt). Filmikriitikute artiklitest võib leida vihjeid selle või teise meile täiesti tundmatu nimega näitleja hiilgeosale mõnes filmis, mis meil on üpris vaikselt linastunud aasta või paar tagasi.

3. Meie filmikriitikute sõnavõtte ja artikleid jälgides võib täheldada nende head tahet selle rahvaliku ja siiski keeruka taide propageerimiseks ja äraseletamiseks. Kuid nagu proosalisematelgi elualadel, nii paistab ka siin olevat kõige raskem see, millest oleneb kõik edaspidine - töö organiseerimine ja koordineerimine. Nimelt

paistab puuduvat kõige elementaarsem koostöö ajalehe, filmikriitikute ja filmilaenuuskontori (või kinode) vahel. Kriitikud kurdavad oma artiklites, et nendel jäi see või teine ootuspäraselt huvitav film nägemata, kuna nad ei teadnud, millal see linastus. Kõige ahastamapanevam näib olevat olukord dokumentaalfilmide puhul. Andmeid nende kohta (peale harvade erandite) võib saada ainult tagantjärele ühel või teisel juhul filmidokumentalistikale pühendatud ülevaateartiklitest. Toimetused peaksid küll olema suutelised seda probleemi lahendama.

4. Retsensioonide, annotatsioonide ja ka selgitavate-arutlevate artiklite kirjutamisel peaksid autorid rohkem mõtlema adressaadist, kellele kirjutatu on määratud. Eriti tahaks seda soovitada nendele autoritele, kes on ise kahtlemata erudeeritud inimesed ja vist sellepärast kipuvad mõnedestki asjadest ülearu targasti kirjutama. Sel puhul võib oletada kogu vaeva liivajooksmist, sest selle jaoks, kes on harjunud keerulistest asjadest aru saama, võib kirjeldatu ülearune olla, ja see, kellele äraseletamine vajalik, ei loe seda. Sellele mõttele viivad mitmed filmiajaloole pühendatud artiklid ja retsensioonid, milledes manipuleeritakse nüansside, pooltoonide ja muu sarnasega, mida harjumatu vaataja ära ei taba ("Rong", "Varjutus" jt.). Võib-olla oleks annotatsioonide ja retsensioonide kirjutamisel võimalik mingil määral arvesse võtta ja kasutada A. Vahemetsa filmisotsioloogilise uurimuse tulemusi. Nimelt on selles inimesed jaotatud

maitsegruppideks. Ehk aitaks see jaotus kirjutatu suunitlust mingil määral konkretiseerida.

Midagi on printsipiaalselt viltu ka filmide annoteerimises. Väliselt on ju õige, kui mõnesõnaline annotatsioon toob ära filmi reklaamimist väärivad omadused. Kui peaaegu igale filmile on püütud omistada mingi hea omadus ja pealegi libiseb silm sellest põgusast märkmest üle ega eralda seda filmi kolmest-neljast sama nädala filmist, milledele on pühendatud täpselt sama palju ridu. Tuleks loobuda praktikast kõikide filme ühtmoodi soovitada. Soovitada tuleks vaid neid filme, mis seda väärivad. Tahaks siinkohal veel kiusakalt viidata, I. Kosenkranjuse artiklile "Komöödiafilm..." (SV 1968, nr. 30), milles autor möödaminnes märgib meil mahavaikitud nõukogude filmi ("Ettevaatust, auto") teenitult agarast reklaamimisest välismaal.

Pole ka just kena targu vaikida või siis soovitusõnana kaasa lausuda filmide puhul, mis ilmselt rikuvad rahva maitset ("Mustad prillid", "Lill tolmus" jt.). Majanduslikud kaalutlused (kassaplaan) ei peaks prevaileerima esteetiliste üle.

5. Filmikriitikast kõneldes tahaks soovida, et üldsõnaline käratsemine ja pahandamine siin ja seal "Fantoomide" ja "Angeliq'ide" puhul asendataks asjalike retsensioonidega, mis näitaksid, mis neis filmides siis õigupoolest on halb, kuid miks nad siiski rahvast kokku tõmbavad. Ainuke positiivne näide õigest lähenemislaa-

dist on vaadeldud viie aasta kohta V. Kallaste artikkel "Herakles ja teised" (NH).

Pärast tutvumist kõikide viie aasta vältel kirjutatud retsensioonidega kerkib tahtmatult küsimus, mis see filmikriitika siis ikkagi üldse on? Ü. Matjus arvab vist küll õigesti, et autori mõtete ümberjutustamine või nämmutamine pole veel kriitika (Matjus: 614). Kahjuks tuleb aga just seda ette küll ja küll, V. Paas avaldab oma artiklis "Veel kord filmikriitikast" (NH 1965, nr. 65) mõtte, et põhiidee on tavaliselt mõistetav, ei mõisteta aga filmikujundite süsteemi. Kas see ikkagi nii on, sest kui põhiidee sai mõistetavaks, siis ometi mitte iseenesest, vaid ikka sellesama kujundite süsteemi kaudu! Kuid mitmed kriitikud näivad seda V. Paasi väidet siiski arvestavat: retsensioonides käsitletakse tihtipeale filmi mõtet ja väljendusvahendeid kuidagi eraldi: räägitakse sellest nn. põhiideest ja siis näiteks: kaamera fikseerib detaile täpselt... selle või teise rakursi alt, on juttu valgusest, varjust jne. Missuguseid detaile? Milliste stseenide, millise idee puhul mängivad vari ja valgus kaasa? Imelik küll, teatri- ja kirjanduskriitikas ei ole märgata nii teravat sisu ja väljendusvahendite eraldamist.

Ü. Matjus ütleb ka, et kriitikul peab olema oma tugev mina, mis võimaldab teost subjektiivselt väärtustada. Kriitik on ju ka lõppude lõpuks autor, mitte ainult "tehnikatundja".

Võib vist üsna julgesti öelda, et vaadeldud ajavahemi-

ku parimad retsensioonid on tihti kirjutatud ilmselt mitte-filmimeeste poolt (E. Treier, E. Link, V. Kallaste, I. Siikemäe). Võib-olla oleks ka siin kasulik natuke "diferentseerida" - retsensioonid "muidukriitikutele", aga harivat, filmikunsti olemust selgitavat laadi artikleid filmimeestele?

Siinkohal tahaks veelkord rõhutada režissööridele ja nende loomingulaadile pühendatud artiklite silmaringi avardavast osa ja vajalikkust. Selliste kirjutiste autoreina on režissööre, nende tööd ja üldse filmispetsiifikat tundvad inimesed asendamatud.

Üldse: käsitletava alaga meie vabariiklikus ajakirjanduses ei saa kaugeltki rahul olla; nagu juba statistikast selgub, puudub eelkõige kindel, süsteemipärane ja läbimõeldud töö.

Viitekirjandust:

Ü. Matjus, Autorist kriitikani, "Looming" 1967, nr. 4.

LÜHISÕNUMITE KOMPOSITSIOONIST

E. Reinmann,
diplomand.

Analüüsitud on ETA, "Õhtulehe" ja "Harju Elu" lühisõnumeid (igalt 100, ilmunud ajavahemikus 1. IX 1969-1.II 1970).

Analüüsi tulemuste kokkuvõttes on alljärgnevalt esile tõstetud eriti väärtustamise põhimõtet.

Väärtustamine seisneb selles, et toimetus rõhutab teadlikult seda fakti, mida ta lühisõnumis kõige tähtsaks peab. On oluline, et just see jõuaks tingimata lugeja teadvusse. Üldtuntud ja -tunnustatud võtte selleks on lühisõnumite tähtsusjärjestuslik ülesehitus, s.o. alustatakse tähtsaimast ja minnakse üle järjest vähem tähtsale. Seda on kutsutud ka väheneva tähtsuse reeglits sõnumi ülesehitamisel või nn. ümberpööratud püramiidi printsiiiks.

Teiseks on jälgitud ka konkreetsuse nõudest kinnipidamist. Informatsioon peab olema kooskõlas vormeliga 3K+3M või vähemasti 2K+2M, s.o. vastama küsimustele kes? mis? millal? kus? (ja võimalikult ka miks? ja kuidas? Vormelis on need küsimused esitatud algustähtedena). Kuivõrd viimasele kahele küsimusele vastamine eeldab analüüsi-hinnangut, mis sageli pole lühisõnumi ülesandeks, siis võivad nad ka ära jääda.

Vaadeldud kolme toimetuse - ETA, "Õhtulehe" ja "Harju Elu" praktika põhjal võib järeldada:

1. Lühisõnumite kompositsiooniprintsiipidele ei ole nimetatud toimetused teadlikult lähenenud. Seetõttu on loomulik, et toimetuste osa faktide väärtustamisel on ju-

huslik ja samuti ebateadlik.

Analüüsitud 300 lühisõnumit oli üles ehitatud tähtsusjärjestuslikult (ümberpööratud püramiidi tüüpi) 63,6 protsenti, kusjuures ETA 100 sõnumist kuulus nimetatud tüübi alla 73, "Õhtulehel" 63 ja "Harju Elul" 55 sõnumit.

Et küllalt suur arv fakte on jäänud väärtustamata, jääb kasutamata nende agitööri jõud. Kõige halvemad on segatüüpi sõnumid, kus lugejal on absoluutselt väärtustamata materjalis raske orienteeruda. Selliseid sõnumeid on aga üsna palju: ETA-l 7 protsenti, "Õhtulehel" 12 ja "Harju Elul" 24 protsenti analüüsitud sõnumeid.

Soovitav ei ole lühisõnumite ülesehitamisel kasutada ka püramidaalset struktuuriprintsiipi. Selliste sõnumite analüüs näitas, et paljudel juhtudel ei suuda toimetused suunata lugejat kõige tähtsama fakti juurde. Sageli läheb see vähemoluliste detailide ja kunstlikult sisetoodud fraaside hulgas kaotsi. Toimetusel aga ei tohiks olla kaugeltki ükskõik, kas fakt jõudis lugeja teadvuse ni või mitte.

Enamikus sõnumites on kasutatud faktide reastamisel tähtsusjärjestuslikku printsiipi. Kronoloogiliselt on fakte järjestatud kõige rohkem püramidaalse struktuuriga sõnumeis, millele eelneb sissejuhatav osa.

2. Konkreetsuse nõudele pole samuti osutatud veel vajalikkude tähelepanu. Ebaoperatiivsuse varjamiseks ei märgita sõnumites, millal teatud sündmus või fakt aset leidis. Tihti on aga see sündmus niivõrd vananenud, et ajalehes sellest veel kõnelda polegi enam mõtet.

"Õhtulehe" 100 sõnumist ei vastanud küsimusele millal? 34. "Harju Elul" ja ETA-l olid need arvud vastavalt 32 ja 10. Võib anda väga huvitavat materjali, seda suurepäraselt koostada, aga kui see avaldatakse liiga hilja, ei too see kellelegi enam kasu. Hilinenud ja konkreetsusest ebatäielik informatsioon toob kaasa vastava informatsioonisüsteemi prestiiži languse. Ebaoperatiivne in-

formatsioon ja informatsioonivaegus teeb tuhanded inimesed rumalaks, aga rumal ei taha meist ju keegi olla.

Küsimusele mis? on näiliselt vastatud kõikides sõnumites 100-protsendiliselt. Kuid paljudes ETA sõnumites ei ole sellele küsimusele sisuliselt võimalik vastust saada. Teatud sõnumiliikides (informatsiooniline teadaanne NSVL Ülemnõukogu istungjärgult, koosolekukirjeldused) on ETA-l kujunenud traditsiooniks piirdumine vaid päevakorra ja presiidiumis istet võtnud valitsusliikmete loeteluga. Head eeskuju võiks sellealase informatsiooni avaldamisel võtta Eesti Raadiolt, kes "Päevakajas" annab lühidalt ülevaate arutusele tulevatest probleemidest või toob ära refereeringu sõnavõttudest.

Üks tüüpiline näide, kus vaid formaalselt on vastatud küsimusele mis?(olid sõnavõttud (mis?)), kuid mis nendes oli tähtsat, seda ei ole öeldud):

Eile tulid linna komsomoliaktivistid Poliit-
haridusmajja, kus toimus leninliku ülikooli
esimene õppus. Eesti NSV kõrgema ja kesk-eri-
hariduse minister Arnold Koop kõneles Lenini
poolt noorte ette seatud ülesannete aktuaal-
susest tänapäeval. Tallinna arenguperspektiiv-
idest rääkis linna peaarhitekt Dmitri Bruns.
Õ 1969, nr. 241, 15. okt.

Küsimustele miks? ja kuidas? on vähe vastatud. See on ka loomulik, sest sõnumites on üldistusaste madal. Lugejale enamasti piisab, kui on vastatud neljale eelmisele küsimusele: mis? kes? kus? millal?. Küsimustele kes? ja kus? on vastatud korralikult. Ent vähe on siiski sõnumeid, kus kõneldakse tublidest inimestest. Rohkem hakkas selliseid sõnumeid, kus kangelasteks on meie päevade tööinimesed, silma "Harju Elus".

Kohati on konkreetse printsiibist mööda hiilitud üldsõnalise fraasitsemisega. Sõnumeis tehakse tühje sõnu, räägitakse ebaolulistest või lugejale juba tuntud asjadest,

antakse lubadusi teha midagi tulevikus. Eriti palju on sõnakõlinalt "Harju Elu" veergudel. Paiguti ei puudu ka sellistes sõnumites lööv fakt, kuid üldsõnaline fraasitsemine takistab selle leidmist.

3. Sõnumite liigendusele on meie ajakirjanduses mõnevõrra rõhku pandud, kuigi seda on tehtud juhuslikult ("Õhuleht"). Silma hakkab "Harju Elu" järjekindlus sõnumite liigendamisel. Kiita tuleb "Rahva Hääle" maneer, mille kohaselt tõstetakse ETA sõnumites tüpograafiliselt esile kõige tähtsamad faktid ja sündmused ning isikute nimed. Üldine puudus on see, et lõikude vahele pole raatsitud jätta vajalikul määral tühja ruumi. Lõigud on kokku kiilutud, see raskendab lugemist ja muudab lehekülje inetuks.

Lisaks kompositsioonivaatlusele võiks märkida sedagi, et osa sõnumis esitatud fakte ei ole objektiivselt uudislikud. Nad ei erine teistest faktidest oma tüüpilisuse astme markantsuse poolest, neil puudub selles mõttes erakordsus. Paljudel juhtudel teab lugeja toodud fakte juba muudest allikatest enne, kui need ajalehes ilmuvad.

Toimetused on teadlikud informatsiooni osatähtsusest ajalehes ja püüavad avaldada rohkem sõnumeid. Seejuures ei peeta silmas, kas toodud faktid on uudise väärtusega. Vajaka jääb meie ajalehtedes eredaist, lõõvaist faktidest, sellest, kuidas meie rahvas t e g e l i k u l t midagi loob ja ehitab. Domineerib koosolekute, nõupidamiste jms. teema (millest sageli täit informatsiooni ei saa). Informatsiooni eesmärk on aga nõukogude ajalehes näidata meie elu k o g u t e m a m i t m e k e s i s u s e s, inimeste suurt ja loovat tööd. Me peame ajalehte paigutama sellist materjali, mis faktide abil jutustab lugejaile hiiglaslikust tööst k õ i g i l meie elualadel. Ärgem unustagem ka täna, mida rõhutas V.I.Lenin juba 1918. aastal oma artikli "Nõukogude võimu järjekordsed ülesanded" esialgses visandis:

"Just praegu me peame hoolitsema selle eest, et suur hulk erakordselt väärtuslikku materjali, mis on olemas

nende kogemuste näol, mida on omandatud üksikutes linnades, üksikutes ettevõtetes, üksikutes külakogukondades tootmise uut moodi organiseerimisel, - et need kogemused saaksid rahvahulkade omaks".(V.I.Lenin, Teosed, 27. kd., lk. 180).

SISUANALÜÜSI MEETODIST JA SELLE RAKENDAMISEST

R. Timak,

TRÜ sotsioloogialaboratooriumi noorem teaduslik töötaja

1. Sissejuhatuseks. Massikommunikatsiooni tehniliste vahendite kiire areng eelmise sajandi lõpul ja käesoleva algul tõi kaasa nende kaudu pakutava informatsiooni laialdase leviku. Tekkis vajadus uurida selle informatsiooni mõju ühiskonnale, määrata tema tegelik tähtsus ja tähendus. Massikommunikatsiooni teaduslik uurimine sai alguse selle sajandi esimestel kümnenditel Ameerika Ühendriikides. Pärast Teist maailmasõda on massikommunikatsiooni sotsioloogia kujunenud peaaegu et iseseisvaks teadusharuks.¹

Lähtudes nüüd juba klassikaliseks saanud kommunikatsiooniprotsessi skeemist (kes teatab → mida → millise kanali kaudu → kellele → millise efektiga) jagatakse massikommunikatsiooni uurimine viieks valdkonnaks:

- 1) kommunikaatori (autori) uurimine;
- 2) kommunikatsiooni sisu uurimine;
- 3) massikommunikatsiooni vahendi (kanali, meediumi) spetsiifika uurimine;

---

¹ Vt. näit.: В.А. Мансуров, Из истории социологии массовых коммуникаций в США. Из истории буржуазной социологии XIX-XX веков, изд. МГУ, 1968.

- 4) retsiplendi (auditooriumi, vastuvõtja) uurimine;
- 5) kommunikatsiooni mõju(efekti) uurimine.¹

Käesolevas artiklis tuleb juttu ainult ühest massikommunikatsiooni uurimise valdkonnast - nimelt kommunikatsiooni sisu uurimisest.

Kommunikatsiooni sisu võib defineerida kui "mingites sümbolites (sõnad, helid, pildid, žestid jne.) sisalduvate tähenduste hulka, mis moodustabki kommunikatsiooni enese."²

See "tähenduste hulk" on alati mingil viisil organiseeritud. Kommunikatsiooni sisu struktuuris eristatakse kolme olulist osa:

- 1) sisu elemendid - suuremad või väiksemad mõttelised ter-
vikud;
- 2) elementide omavahelise seostamise viisid;
- 3) eesmärgid, mida silmas pidades on tekst koostatud.³

Kommunikatsiooni sisu on väga tihedas seoses kommunikatsiooniahela teiste lülidega: autor koostab mingeid sündmusi või arvamusi vahendava teksti, millega ta taotleb teatud efekti auditooriumis.

---

¹ H.D. Lasswell, The Structure and Function of Communication in Society. W. Schramm, Mass Communication, Illinois, 1960, lk. 117-118.

² B. Berelson, Content Analysis in Communication Research, New York, 1952, lk. 13.

³ V. Lamser, Kommunikace a společnost, Praha 1969, lk.154.

Sisu uurimiseks kasutatavat meetodit nimetatakse ingliskeelses kirjanduses content analysis, saksakeelses Inhaltsanalyse, venekeelses kirjanduses on olnud käibel анализ содержания ja текстовой анализ. Viimasel ajal on aga teksti sotsioloogilise analüüsimise märkimiseks hakatud kasutama terminit контент-анализ. Selle eestikeelse vastena kasutatakse selles artiklis terminit sisuanalüüs.

2. Sisuanalüüsi definitsioonist. Sisuanalüüsi abil "tõlgitakse" mistahes eesmärgil loodud tekst sotsioloogia, psühholoogia või mõne muu teaduse keelde: kirjeldatakse teksti sisemist struktuuri (süntaktiline analüüs), seda tähenduslikku konteksti, milles ta on loodud (semantiline analüüs), tema eesmärgi ja efekti (pragmaatiline analüüs).¹

Üks tuntumaid selle meetodi loojaid ja kasutajaid B. Berelson annab sisuanalüüsi kohta järgmise definitsiooni:

Sisuanalüüs on uurimistehnika kommunikatsiooni eksplitsiitse sisuobjektiivseks, süstemaatiliseks ja kvantitatiivseks kirjeldamiseks.²

See definitsioon oli kaua ainus sisuanalüüsi määrat-

---

¹ V. Lamser, op. cit., lk. 156.

² B. Berelson, Content Analysis. Lindzey, Handbook of Social Psychology, vol. 1, Addison Wesley Publishing Company, 1959, lk. 490.

lus, seetõttu ka laialt kasutatav. Mõned autorid on aga juhtinud tähelepanu selle definitsiooni ebatäpsusele. Arvatakse, et läbinisti kvantitatiivne ja objektiivne ei saa sisuanalüüsi protseduur kunagi olla, sest kategooriate valik ise on alati subjektiivne ja kvalitatiivne. Samuti on põhjust pidada sisuanalüüsi pigem teatavate menetluste kogumiks kui üheks uurimistehnikaks.¹

Sisuanalüüs on vahend informatsiooni kogumiseks mingite tekstiväliste nähtuste kohta. Sotsioloogia jaoks on ta võrdne teiste algandmete kogumise viisidega (ankeet, intervjuu, vaatlus). Tema eripärasuseks on, et ta ammutab informatsiooni mitte tegelikkusest enesest, vaid sündmuse ja hinnanguid vahendavatest tekstidest.

USA sotsioloog G. Gerbner võrdleb sisuanalüüsi ja tööd antropoloogi tööga. Koopajoonise järgi, millel tavaline vaataja näeb vaid tundmatu vahendi abil kujutatud piisonit võib antropoloog öelda palju olulist inimese kohta mõnel kaugel ajalooetapil. Samuti püüab sisuanalüüs anda teksti stilistilistele ja tähenduslikele elementidele sotsiaalsed vasted.²

---

¹ Vt. näit.: V. Lamser, op. cit., lk. 157.

² G. Gerbner. On Content Analysis and Critical Research in Mass Communication. L.A. Dexter, D.M. White, People, Society and Mass Communication, The Free Press of Glencoe, 1964, lk. 479.

See, millised tekstid analüüsija valib, milliseid kategooriaid ta analüüsiks rakendab ja kuidas ta saadud andmeid interpreteerib, sõltub uurimuse eesmärgist ja uurija teoreetilistest seisukohtadest.

Berelsoni definitsioon ütleb meile küll kõik sisuanalüüsi protseduuri kohta, meetodi olemuse avab aga paremini järgmine määratlus:

Sisuanalüüs on uurimistehnika järelduste tegemiseks täpselt määratletud tunnuste süstemaatilise identifikteerimise kaudu mingis tekstis.¹

Definitsiooni autorid peavad siinkohal olulisimaks sõna-paari "järelduste tegemiseks". Sisuanalüüsi kasutajale pole oluline teatud tunnuste kaudu mõnd teksti kirjeldada, vaid teha paljude tekstide analüüsimisel saadud tulemuste põhjal järeldusi mitmesuguste tekstiväliste nähtuste kohta.

"Jutuajamiste, näidendite, laulutekstide jms. üleskirjutused võivad väljendada tervele kultuurile iseloomulikke jooni. Sellised materjalid, kui neid jälgida mitmete põlvkondade eluajal, võivad anda pildi probleemidest ja suhetest, mis ühe kultuuri sotsiaalses elus on

---

¹ Ph. Stone, D.C. Dunphy, M.S. Smith, D.M. Ogilvie, The General Inquirer: A Computer Approach to Content Analysis, Massachusetts Institute of Technology, 1966, lk. 5.

pidevalt kesksed. Niisiis - tekst esindab autorit ja sotsiaalset situatsiooni, milles ta on loodud", väidavad selle definitsiooni autorid.¹

Sotsioloogilises uurimuses kasutame sisuanalüüsi kui vahendit, mis on abiks mingi ühiskondliku elu nähtuse uurimisel.

3. Sisuanalüüsi protseduurist. Sisuanalüüsi protseduuris võib eristada kolme järku:

- 1) ettevalmistused;
- 2) tegelik sisuanalüüs (s. t. - teksti kodeerimine);
- 3) tulemuste interpreteerimine.²

Kõige olulisema tähtsusega on vahest ettevalmistav järk. Sellesse mahub analüüsitava materjali valimine ning ühikute ja kategooriate määratlemine.

Esimeseks tööks on analüüsitava materjali valimine. See, milliseid tekste analüüsida, sõltub uurija eesmärgist. Valik ei tekita kindlasti erilisi raskusi, kui tahetakse läbi töötada mõnd näidendit, lauluteksti, dokumenti, ühele sündmusele pühendatud kirjeldusi vms. Sellistel juhtudel uuritakse vajalik tekst tervikuna läbi, muidugi eelnevalt määratud aspektist.

---

¹ Sealsamas, lk. 6.

² V. Lamser, op. cit., lk. 161.

Kui aga tahetakse uurida mõnd perioodilist väljaannet, pole selleks vaja analüüsida terveid aastakäike. Soovitakse: 1) vältida mõnele erakordsele sündmusele pühendatud numbreid; 2) jälgida, et kõik valitud numbrid ei langeks ühte aastaaega.¹

V. Lemser annab päevalehtede raadio- ja telesaadete tekstide valimiseks sellise tabeli:²

Esmasp.	Teiaip.	Kolmap.	Neljap.	Reede.	Laup.
1	+	3	4	+	6
+	9	10	11	12	+
15	16	+	+	19	20

Valitud on + märgitud päevad, jälgides, et ühest nädalast ei valitaks üle kahe päeva. Pühapäevi on küll arvestatud, ei ole aga valikusse võetud. See tabel õpetab, kuidas konstrueerida nädalane valik näiteks kuuajalisest ajalehtede komplektist. Kui ega vaatluse alla tahetakse võtta pikem periood (aasta, mitu aastat), võib samal põhimõttel konstrueerida ka pikemaid ajaühikuid.

Kui analüüsitav materjal on valitud, määratakse ühikud ja kategooriad.

1

A. Баранов, Опыт текстового анализа газеты. Информационный бюллетен № 9, изд. ИКСИ АН СССР, 1968, стр. 80-89.

2 V. Lemser, op. cit., lk. 163.

Tuntakse kaht liiki ühikuid - kontekstilise ja loendamis- ehk fikseerimisühikuid.

Kontekstilised ühikud on suhteliselt suured tekstiosad: laused, ühte teemat puudutavad lauserühmad, lõigud. Kontekstiliseks ühikuks võib olla ka terve artikkel, terve päev päevikus, terve ajalehe number vms.

Loendamisühik on väiksem osa tekstist, mis omab analüüsi jaoks tähendust. Selleks võib olla sõna, mida sageli nimetatakse võtmesõnaks ehk sümboliks. Sellist loendamisühikut kasutas H.D. Lasswell oma poliitilise propaganda uuringutes. Ta loendas poliitiliste terminite nagu "vabadus", "demokraatia", "konstitutsiooniline valitsus", "fäšism" jms. esinemist tekstides. Sümbolitena loendatakse sageli ka isikunimesid või institutsioonide nimetusi.

Loendamisühikuna võib kasutada ka nn. "meaningut", s.o. sõnaühendit, millega tekstis iseloomustatakse mõnd uurijale huvipakkuvat objekti. Meaningutena loendatakse mõnikord ka ideomaatilisi väljendeid.

Ühikuid võib valida aga hoopis teiselt aluselt lähtudes: trükiruum ajalehes, saateag raadios või televisioonis, filmi- või magnetofonilindi metraaž. Ühes ja samas töös võib paralleelselt kasutada mitut ühikut.¹

---

¹ B. Berelson, Content Analysis. Lindsey....., lk. 506.

Kategooriate loendi koostamisel lähtub uarija sellest, milliste tunnuste esinemist või puudumist tekstis ta tahab kontrollida.

B. Berelson esitab ühe mõeldava (seejuures küllalt üldise) kategooriate liigituse:¹

"Mida öeldakse" kategooriad:

- 1) T e e m a , m i l l e s t t e k s t i s r ä ä g i t a k s e . Võib rakendada, kui tahetakse uurida informatsioonikanali suunitlust.
- 2) A u t o r i o r i e n t a t s i o o n . Määratakse, kas autor on käsitletava aine suhtes poolt, vastu või neutraalselt häälestatud.
- 3) S t a n d a r d s e d v a s t a n d i t e p a a r i d : jõud - nõrkus, moraalsus - ebamoraalsus jne.;
- 4) V ä ä r t u s e d . Need on tihedas seoses eelmistega, samal ajal vastavad aga küsimusele "Mis on selle (standardi) taga?"
- 5) T e g e l a n e , s . t . - see, kellest tekstis räägitakse.
- 6) A u t o r i t e e t . Isik või grupp, kelle nimel midagi teatatakse.
- 7) A l l i k a s , s . t . teate päritolu ja tähtsus. (kas ta on kohalikke, riiklikke või rahvusvahelisi sündmusi puudutav).

---

¹ B. Berelson, Content Analysis. Lindzey....., lk. 509-511.

8) "M ä r k l a u d". Selle all mõeldakse teksti võimalikku adressaati.

"Kuidas öeldakse" kategooriad:

1) K o m m u n i k a t s i o o n i t ü ü p. Määratakse, mis liiki materjaliga on tegemist: poliitilise kommentaari, uudise, meelelahutusliku loo, joonealuse jutu vms.

2) T e a t e v o r m :

a) fakti teatav (Üliõpilane tahab õppida);

b) eelistusest teatav (Üliõpilane peaks rohkem õppima);

c) identifitseeriv teade (Ma olen üliõpilane);

3) I n t e n s i i v s u s , - teksti propagandistlik suunitlus.

Selleks, et oleks võimalik teksti kodeerida, peaks iga kategooria juurde kuuluma teda täpsustav-seletav loend - teiste sõnadega - peaks olema täpne kodeerimisjuhend. Selle juhendi koostamiseks soovitatakse kasutada nn. ekspertmetodit. Oletame, et on vaja koostada loend teemade kodeerimiseks. Grupp inimesi tutvub analüüsiks valitud tekstiga ja otsustab, milliseid teemasid see hõlmab, See grupi ühine otsus täpsustatakse, määratakse, milliste märksõnade, šabloonete väljendite vms. järgi üht või teist teemat on võimalik ära tunda. Kui juhend on koostatud, järgneb teine tööjärg - kodeerimine. Juhendist täpselt kinni pidades kantakse tekstiosadele vastavad tingmärgid (koodarvud) selleks ettenähtud tabelisse.

Mõningane subjektiivsus kodeerimisel on ilmselt vältimatu. Selle vähendamiseks, õigemini küll kodeerijate töö ühtlustamiseks, soovitatakse kontrollida, kas:

- 1) erinevad kodeerijad jõuavad ühesuguste tulemusteni, kui nad rakendavad samu kategooriaid samadele tekstidele?
- 2) üks kodeerija jõuab samade tulemusteni, kui ta rakendab samadele tekstidele samu kategooriaid teatud ajalise intervalliga?

Berelson hoiatab kodeerijat eriti ridade vahelt lugemise eest, mida ta nimetab "impressionismiks sisuanalüüsis".

Analüüsija ei pea fikseerima mitte oma muljet tekstist, vaid seda, mis seal tõepoolest on. Igale koodimärgile peab vastama tekstis olemasolev väljend, lause või muu mõtteline tervik.

Kodeerimisele järgneb saadud andmete kokkuvõtmine ja interpreteerimine - nende mõtestamine mõne uurimistöö kontekstis.

Eeltoodu oli klassikalise sisuanalüüsi protseduuri kirjeldus. Kuigi selline protseduur on ka praegu käibel, tuleb temast märksa perspektiivikamaks pidada raali kasutamist sisuanalüüsi tegemisel. See võimaldab suure hulga materjali kiiret ja täpset läbitöötamist, eeldab aga väga detailsete kodeerimissõnastike olemasolu. Sõnastike koostamisest, samuti vastavate arvutusprogrammide koostamisest ja kasutamisest on pikemalt juttu kogumikus "The General Inquirer: A Computer Approach to Content Analysis" (Massachusetts 1966).

Autorid kirjeldavad nn. "võttesõnad kontekstis" protseduuri. Analüüsi eesmärgile vastavalt koostatakse (mõne tavalise sõnastiku abil) loend mingitest ühelaadsetest sõnadest. Selle loendi järgi trükib arvuti analüüsiks valitud tekstidest välja kõik loendis toodud sõnad (koos kontekstiga, 3 sõna märksõna ees ja 3 järel). Niiviisi selguvad märksõnade võimalikud tähenduslikud varjundid, mis omakorda klassifitseeritakse üldistavate kategooriate alla. Sellise sõnastiku näitena tooksime siin ära "Harvard'i kolmanda psühho-sotsioloogilise sõnastiku" ühe osa.¹

Loetletud on siin ainult kategooriad, arvud nende järel näitavad, mitu sõna (inglisekeelset!) vastava kategooria alla kuulub.

4. Harvardi II psühhosotsioloogiline sõnastik.

Esimese järgu tunnuste loend

Sotsiaalne sfäär

I s i k

Mina (ise)	- 5
Meie (ise) vastavad isikulised asesõnad	- 4
Teised	- 7

---

¹ Vt. Ph.J. Stone, D.C. Dunphy, M.S. Smith, D.M.Ogilvie.
op. cit. pp. 135-176.

R o l l

- Meeeroll** - kõik rollid, mille täitjateks võivad olla ainult mehed (poiss, vend, isa) - 35.
- Naisroll** - kõik rollid, mille täitjateks saavad olla ainult naised (näitlejanna, tütar, daam)-28.
- Neutraalne roll** - kõik rollid, mille puhul ameti või soo spetsiifika pole oluline (ameeriklane, laps, beebi) - 83.
- Tööroll** - rollid, mida teoreetiliselt võivad täita mõlemast soost isikud (kunstnik, autor, agent) - 72.

K o l l e k t i i v

- Väike grupp** - grupid, mille liikmetel on kindel vahetu suhtlemise võimalus (laudkond, klubi) - 21.
- Suur grupp** - kollektiivid, mille liikmetel tõenäoliselt puudub vahetu suhtlemise võimalus (armee) - 44.

Kultuurisfäär

K u l t u u r i o b j e k t i d

- Toit** - toitude nimetused ja liigid (oad, õlu) - 37.
- Riietus** - riietusesemete nimetused ja liigid (kleit, ülikond) - 30.
- Asjad** - igasugused esemed, tööriistad jms. (auto, kott) - 114.

K u l t u u r i k e s k k o n d

Sotsiaalne koht - ehitused ja ehituste osad; poliitiline, sotsiaalne või majanduslik ühtsus (välismaa, magamistuba) -
- 118.

K u l t u u r i e t a l o o n i d

Ideaalid-väärtused - kultuuris määratletud, heaks peetud eesmärgid, tegevused, hinnangud jms. (ilu, osavus) - 179.

Kõrvalekalle - kultuuris ebasoovitavaiks peetavad eesmärgid, tegevused, hinnangud jms. (ebanormaalne, joobnu, mõistusevastane) - 70.

Tegevusnormid - sotsiaalse käitumise normid (äri, kokkulepe, võlg) - 93.

Teatamisvormid - kommunikatsioonivahendite nimetused, kunstijektid (pilt, raamat) - 102.

Mõtlemisvormid - arutlusvõtted (abstraktsioon, vastand, hinnang) - 59.

Mittespetsiifilised objektid - viited mitmetähenduslikele objektidele (afäär, aspekt, kapital) - 48.

Looduslik sfäär

Kehaline - inimese kehaosad (käed, põsed) - 55.

Looduslik - objektid, mis pole inimese poolt loodud

(loomad, mineraalid, kalad) - 70.

Looduslik keskkond - geograafilised kohad, ilmastik,
kosmos (õhk, udu, plaaž) - 71.

Määratlused

Meeleline - viited meelte tajudele (lõhn, värv, maitse) - 67.

Ajaline - viitamine ajale (pärast, jälle, iga päev) -
- 154.

Mahuline - mahulistele suhetele viitamine (suur, täpne) - 122.

Ruumiline - viited ruumilistele suhetele (umbes, otse, tagasi) - 116.

Psüühilised protsessid

E m o t s i o o n i d

Emotsionaalne seisund - (hoiak, enesetunne) - 40.

Tung - ajendid tegutsemiseks (unistus, ind) - 21.

Kiindumus - viited positiivsetele inimestevahelistele suhetele (imetlus, võlu, flirt, kiindumus) - 43.

Nauding - rahuldatus seisund (rõõm, vaimustus) - 43.

Rõhutud olek - rahutuse, hirmu, süü, häbi, kindlustuse tunde väljendamine - (hirm, ärevus, konflikt) - 120.

Viha - agressiivsete tunnete väljendamine (viha, jälestus, ägedus) - 31.

M õ t l e m i n e

Taju - (tähelepanu, näivus) - 50.

Mõte - kognitiivne protsess (oletus, mõistmine, valik)-
- 70.

"Kui" - tingimust väljendavad sõnad (peaaegu, kui)-28.

Võrdsus- sõnad, mis väljendavad sarnasust (samasugune,
nagu) - 11.

Eitus - sõnad, mis väljendavad eitust (ei või, ei,
eimiski) - 19.

Põhjus - sõnad, mis tähistavad põhjust või tagajärge
(põhjus, tulemus) - 19.

V ä ä r t u s t a m i n e

Hea - "hea" sünonüümid (suurepärase, korralik)-44.

Halb - "halva" sünonüümid (mõru, hirmus, vilets)-39.

"Peab" - sõnad, mis märgivad moraalseid imperatiive
(kohustus, sündsus) - 13.

Käitumine

S o t s i a a l s e d - e m o t s i o n a a l s e d t e -
g e v u s e d .

Suhtlemine - arvamuste vahetamine (vastama, kõnetama)-
- 101.

Lähenedamine - liikumine millegi poole (saabuma, tule-
ma) - 48.

Juhtimine - toetus ja suunamine (aitama, lubama) - 66.

Kontroll - kitsendamine (määrama, piirama) - 44.

Ründamine - destruktiivne, vaenulik tegevus (pahanda-
ma, lööma) - 110.

Vältimine - eemaldumine millestki (maha jätma, puuduma) - 53.

Järgimine - alistumine (nõuetuma, leppima) - 40.

I m p e r s o n a a l n e t e g e v u s

Püüdlema - eesmärgistatud tegevus (kavatsema) - 35.

Töötama - ametialane tegevus (konstrueerima, keetma) - 82.

Saama - omandamine, saavutamine (võimaldama, saavutama) - 41.

Teise järgu tnnnnste loend

Institutsioonid - juhtimise ja tegutsemise sotsiaalse konteksti määramine.

Akadeemiline - (õpetus, korrektsus) - 135.

Kunstiline - (näitlejanna, näitus) - 60.

Sotsiaalne - (visiit, komme, traditsioon) - 70.

Majanduslik - (äri, hind, rahandus) - 134.

Perekondlik - (abielu, abielluma, kallis) - 77.

Seaduslik - (leping, ühendus) - 68.

Meditiiniline - (teraapia, haigus) - 40.

Sõjaline - (sõda, munder) - 49.

Poliitiline - (kampania, kokkulepe) - 113.

Meelelahutuslik - (sport, orkester, puhkepäev) - 79.

Religioosne - (rituaal, maagia) - 80.

Tehnoloogiline - (insener, amet) - 106.

Staats - rollide staatslik jaotus.

Kõrgem staats - (doktor, õnneseen) - 70.

Võrdne staats - (kaaslane, abikaasa) - 24.

Madalam staats - (beebi, laps, teenija) - 49.

Psühholoogilised teemad

Ülehindamine - liialdavad, hüperboolsed väljendid, peamiselt omadus- või määrsõnad - (halvasti, lootusrikas) - 208.

Allahindamine - sõnad, mis märgivad kahtlust või ebakindlust, peamiselt omadus- või määrsõnad - (osalt, kõhklev) - 80.

Jõud - sõnad, mis märgivad jõudu, suutlikkust jms. - (professionaalne, julgus) - 80.

Nõrkus - sõnad, mis märgivad nõrkust, suutamatust - (arg, häbelik, alandlik) - 207.

Tunnustamine - sõnad, mis väljendavad inimeste vastastikust tunnustamist - (imetlema, kõrgelt hindama) - 168.

Alavääristamine - sõnad, mis väljendavad üksteise alavääristamist (põlgus, viha) - 272.

Meesteema - psühhoanalüütilised maskuliinsuse sümbolid (toitja, juhtija) - 66.

Naisteema - psühhoanalüütilised feminiinsuse sümbolid (ülalpeetav, eluandja) - 81.

- Seksuaalsuse teema - otsesed või kaudsed viited seksuaalsuhetele (suudlus, embus, kohtamine) - 127.
- Elevatsiooni teema - sõnad, mis assotsieeruvad tõusuga, langemisega, tule ja veega - ikaruskompleksi tunnustega - (põlema, valmisolek) - 271.
- Autoriteedi teema - sõnad, mis tähistavad autoriteedi olemasolu või selle taotlemist (lubama, kinnitama) - 36.
- Hädaohu teema - sõnad, mis väljendavad häiritust või kokkupuudet ohuga - (plahvatama, pinge) - 99.
- Surmateema - sõnad, mis märgivad surma, lõppu - (hukkuma, lõpuni põlenud) - 106.

Harvard'i kolmanda psühhosotsioloogilise sõnastiku loojad on toetunud psühhoanalüüsi teooriale, käitumis- ja rolliteooriatele. Säärase täpsusega koostatud kodeerimisjuhendi abil on võimalik tagada kodeerimisprotsessi täpsus, kogu üsaldatav empiiriline materjal uurijate poolt seatud hüpoteeside tõestamiseks.

Tõenäoliselt ongi taoliste spetsiifiliste sõnastike koostamine sisuanalüüsi tegijaile möödapääsematu eeltöö, et töö teine etapp - kodeerimine - saaks olla vigadeta ning andmete interpreteerimine igati põhjendatud ja usaldusväärne.

5. Sisuanalüüsi kasutamise ajalooost ja võimalustest. Sisuanalüüsi meetodit on kasutanud oma töödes antropoloogid, ajaloolased, kirjandusteadlased, psühhiaatrid, psühholoogid, sotsioloogid.

Massikommunikatsiooni sotsioloogiliseks uurimiseks kasutas sisuanalüüsi esimesena ameeriklane Speed 1893.a. Ta uuris aastatel 1891 - 1893 ilmunud New York'i ajalehtede pühapäevaväljaandeid. Speed pööras tähelepanu kõmuliste materjalide osatähtsuse suurenemisele ajalehtede sisus.

1926. a. ilmus Willey võrdlev uurimus maa- ja linnaajalehe sisu erineva spetsiifika kohta.

Alates 1930. a. kasutatakse sisuanalüüsi ka raadio- ja televisioonisaadete sisu uurimiseks.

Varasematele uurimustele oli omane vaadelda mõne teema (sport, mood) käsitlemist ühes või mitmes massikommunikatsiooni vahendis.

Aastatel 1930 - 1940 ilmus rida teoreetilisi töid sisuanalüüsi kohta: H. Hert'i "Changing Social Attitudes and Interests (1933), J. Baldwin'i "The Personal Structure Analysis" (1935), L. Lowenthal'i "Biographies in Popular Magazines" (1934).

Eriti intensiivselt kasutati sisuanalüüsi Teise maailmasõja-aegsete propagandamaterjalide uurimiseks, põhiliselt Ameerika Ühendriikide sotsiaalpsühholoogide poolt. Nende eesmärk oli tunda õppida ja neutraliseerida Saksa propagandat, prognoosida sündmusi. Ilmusid H.D. Lasswell'i ja W. Leites'i "Language of Politics" (1949), B. Berelsoni

"Content Analysis in Communication Research" (1952),
H.D. Lasswell'i ja I. de Sola Pool'i "The Comparative
Study of Symbols" (1953) jpt.

Seoses mõningate kriisinähtustega Lääne sotsiaal-
psühholoogias täheldati ka sisuanalüüsi kasutamises
seisakut, eriti 50-ndate aastate algul.

1955. a. kutsuti Illinois'is kokku teaduslik kong-
ress, et arutada sisuanalüüsiga seotud probleeme. 1959.a.
ilmus I. de Sola Pool'i toimetatuna kogumik "Trends in
Content Analysis", mis selle kongressi materjale kasuta-
des annab hea ülevaate sisuanalüüsi rakendusvõimalustest
ja -raskustest.

Põhjaliku ülevaate sisuanalüüsi uusimatest kasuta-
misvõimalustest annab 1966. a. Massachusetts'is ilmunud
"The General Inquirer: A Computer Approach to Content
Analysis".

Esimese Nõukogude Liidus tehtud sisuanalüüsi näite-
na mainitakse 1927. a. tehtud katsed kontrollida mõnede
agitatsioonivõtete efektiivsust ja põhjendatust. Autorid
vaatlesid ajaleheartiklite, aruannete, loengute jms.
tekste, töstatasid küsimusi ajalehelugeja psüühika,
propagandavõtete efektiivsuse eksperimentaalse kontrol-
limise kohta.¹

1

В. Бойко, Анализ содержания как метод исследования
средств массовой коммуникации, рукопись.

Massikommunikatsiooni sisu analüüsimise kohta avaldatud tööde arv Nõukogude Liidus ei ole seni veel eriti suur. Nimetada võiks Konkreetsete Sotsiaalsete Uuringute Instituudi ühiskondliku arvamuse uurimise grupi (juhendaja filosoofiadoktor B. Grušin) poolt välja antud kogumikku "47 ПЯТНИЦ" (1969), mis annab ülevaate selle grupi poolt kasutatava sisuanalüüsi meetodi teoreetilistest ja praktilistest probleemidest. Avaldatud on ka üksikuid artikleid: A. Baranovi "Опыт текстового анализа газет" (1968), V. Korobeinikovi "Анализ содержания массовой коммуникации" (1969), mis annab marksistliku hinnangu USA sotsioloogide sisuanalüüsi käsitlevatele töödele, ülevaate sisuanalüüsist annab ka prof. V. Jadov oma TRÜ rotaprintil ilmunud raamatus "Методология и процедуры социологических исследований" (1968). Kaitstud on ka mõned kandidaadiväitekirjad, mille autorid on sisuanalüüsi kasutanud V. Boiko, L. Fedotova, V. Korobeinikov, V. Sasonov).

Olulisimaks sisuanalüüsi rakendusala on tänapäeval ikkagi massikommunikatsiooni sisu uurimine. See meetod võimaldab kõrvutada erinevates maades, erinevatel aegadel, erinevate kanalite kaudu vahendatud tekste. Massikommunikatsiooni sisu vaadeldakse kui sotsiaalse tege-
likkuse peeglit, kui oluliste sotsiaalsete protsesside kajastajat. Ajalehed, raadio, televisioon, kino on kujunenud kõrgelt institutsionaliseeritud süsteemiks, mis mõjutab väga suurt auditooriumi.

Keitakeime paar näidet sisuanalüüsi kasutamise võimaluste kohta.

Teise maailmasõja ajal analüüsiti hulgaliselt propagandamaterjale, eelkõige prognostilistel eesmärkidel.

Peale kvantitatiivse protseduuri (mida käesolevas artiklis on juba kirjeldatud) oli kasutusel ka kvalitatiivne. USA sotsioloog A. George vaatleb selliseid juhtumeid:

1. Saksa vägede lüüasaamise ajal Stalingradi all langes Saksamaal võitlusmoraal ja liikumine natsliku režiimi vastu tugevnes. Selle kriisi ajal pöördusid Saksa juhid oma rahva poole mitmete kõnedega. Goebbels kasutas ühes oma kõnes väljendit "kontraterror". Konteksti, millesse see väljend oli paigutatud ja situatsiooni ennast arvestades otsustasid uurijad, et Goebbels viitas juudidopogrammidele. Järeldus kasvab välja ainuüksi selle väljendi esinemisest selles kontekstis. Ta võis esineda mõnes teises Goebbelsi kõnes mõnel teisel perioodil või mõnes teises selle aja propagandamaterjalis, analüüsijaid huvitas ainult selle sõna esinemine selles lingvistilises ja situatsioonilises kontekstis.
2. Analüüsijad väidavad, et natslik propaganda püüdis erastada saksa rahvast ajal, kui võidulootused olid kahanemas. Nii olevat juhtiv raadiokommentaator Hans Frietsche ühes oma esinemises (pärast Saksa allveelaevade võite), öelnud: "Me pole ju nii naiivsed, et anduda tulevikuspekulatsioonidele selle võidu põhjal."

Keskendudes sellele avaldusele, ei lasknud analüüsijad end segada tema kordumise sagedusest Frietsche kõnes või teistest Saksa propaganda poolt antud seletustest sellele võidule ega ka küsimusest, kas see märkus on enam või vähem oluline kui eelnev informatsioon seoses allveelaevadega. Analüüsi eesmärgi täitmiseks piisas selle teema esinemisest üks kord ühes Frietsche remargis.¹

George'i kirjeldatud sisuanalüüsi moodus - teksti sidumine tema autori institutsionaalsusega, teksti mõtestamine vaetavalt "objektiivsetele tingimustele" - teeb võimalikuks kommunikaatori eesmärgipärase käitumise uurimise. George'i huvitab kommunikatsioon kui instrument kellegi mõjutamiseks. Selline sisuanalüüsi protseduur on aga kõige lähemal sellele, mida Lasswell nimetab "impressionistlikuks" sisuanalüüsiks.

Teise näitena olgu toodud nõukogude sotsioloogi A. Baranovi töö. Oma eesmärgi on ta sõnastanud nii: "Teksti subjekt - autor, tema kavatsused, tundmused, sotsiaalne seisund - see on teksti sotsioloogilise uurimuse eesmärk. Subjekti uuritakse läbi tema suhtumiste kirjeldatavatesse nähtustesse, läbi kirjeldatavate sündmuste valiku. Ajalehe "Ivestija" puhul näiteks on subjektiks toimetuse, kes võib avaldamiseks materjale."²

¹ A. George, Quantitative and Qualitative Approaches to Content Analysis. Trends in Content Analysis. Illinois, 1959, lk. 12-14.

² A. Баранов, Опыт текстового анализа газеты, изд. ИКСИ АН СССР, Информационный бюллетен № 9, 1968, стр. 80-89.

A. Baranovi poolt ajalehe "Izvestija" baasil korraldatud uurimuse eesmärgid olid:

- 1) mõõta subjektiivse faktori erikaalu ühiskonna elus;
- 2) vaadelda isiksuse käitumisele antavate ühiskondlike hinnangute dünaamikat.¹

Ühikut, millega A. Baranov opereerib, võiks nimetada "maininguks" (упоминание). See on see sõnaühend, millega teksti autor iseloomustab isikut, kes (autori arva-tes) kõnealust sündmust mõjutas.

A. Baranov analüüsib "Izvestija" tekste aastatest 1919 - 1964. Analüüsitavaate aastakäikude vahe on 5 - 10 aastat, andmed esitatakse juunikuu 10 - 15 numbri kohta.

A. Baranov on piiranud oma analüüsi ulatust isiksusele omistatavate hinnangutega. Näiteid:

1919. a. mainiti seoses isikuga:

- ustavust kommunismi ideaalile;
- kohustusi riigi ees;
- rahvustunnet;
- isiklikku materiaalist huvitatust;
- klassisolidaarsust;
- hirmu elu ja vara pärast;
- nälga;
- teadmisjanu;

---

¹ Sealsamas.

1924. a. lisandusid eelmistele:

lokaalne patriotism;

isiksuse väärikus;

elukutse au;

1934. a. mainitakse:

püüdu säilitada korda;

ajaloolise võitluse romantikat;

patriotismi;

armastust tehnika vastu;

sotsialistlikku võistlust;

spordiau

andumus revolutsiooniideele;

humanismi;

1964. a. :

vastutustunnet;

peremehetunnet;

auahnust;

hirmu;

armastust;

enesearmastust.

Arvatavasti on hinnangute muutumise kirjeldamiseks optimaalne just selline moodus - vaadelda mingi teema või probleemi kajastamist ühes ajalehes pikema perioodi vältel.

Sellisel viisil kogutud materjali põhjal saab uurija teha järeldusi näit. ideaalide muutumise kohta ajas.

+

Kvantitatiivset protseduuri kasutades on aga silmas peetud ka hoopis teiselaadilisi eesmärke. Psühholoogid on sisuanalüüsi abil kirjeldanud isiksuse struktuuri. Tuntumaid töid selles vallas on nn. "Jenny kirjade lugu". Ühe materjali põhjal on kirjutatud töid G. Allport ja A. Baldwin. Uurijad vaatlevad ühe elatanud naise (Jenny) 11 aasta jooksul kirjutatud kirju. Nendes kirjades kasutatavaid väljendeid, (hinnanguid, arvamusi, sündmuste kirjeldusi) klassifitseerides teevad analüüsijad järeldusi autori isiksuses toimunud muutuste kohta.¹

Psühholoogina on sisuanalüüsile lähenenud ka Ch. E. Osgood. Tema on kasutusele võtnud protseduuri, mida võiks tinglikult nimetada seoste loendamiseks (contingency).

See on kvantitatiivne protseduur, mis oma olemuselt on senikirjeldatutest palju keerukam. Ta ei vaatle mingi sümboli, teema või muu ühiku esinemise sagedust tekstis, vaid seda, kui sageli see esineb seotult mingi teise sümboliga, teemaga.²

---

¹ J. A. Garraty, The Application of Content Analysis to Biography and History. Trends in Content Analysis, Illinois, 1959, lk. 181-184.

² Ch. E. Osgood, The Representational Model and Relevant Research Methods. Trends in Content Analysis, lk. 55-56.

Seoste loendamine tekstis toetub assotsiatsioonide tekkimise printsiibile, millest räägib juba Aristoteles ning mida arendasid edasi Briti empirikud, samal ajal on see printsiip rakendust leidnud ka moodsas psühholoogias.

Hüpotees, mida Osgood tahab tõestada:

kogemuslikud seosed indiviidi psüühikas peavad kajastuma tema assotsiatsioonide struktuuris (erinevate tugevustega assotsiatsioonide ja dissotsiatsioonide võrgus), mille üle saab otsustada seoste järgi indiviidi poolt koostatud tekstis.¹

Artiklis "The Representational Model and Relevant Research Methods", mis on avaldatud kogumikus "Trends in Content Analysis", kirjeldab Osgood kolme teksti analüüsimise käiku ja tulemusi. Need olid Goebbelsi päevik, W.J. Cameroni raadiokõne ja ühe psühhoteraapilise intervjuu protokoll. Instrumendina kasutab Osgood maatriksit:

	A	B	C
A	-	0,8	24
B	0,6	-	1,2
C	38	0,2	-

A, B, C ... horisontaal- ja vertikaalteljel tähistavad analüüsikategooriaid. Arvud maatriksis tähistavad nende tegeliku ja varem väljaarvutatud tõenäose koosinemise suhet tekstis.

---

¹ Sealsamas, lk. 62.

Tekst on Osgoodi kontseptsiooni järgi autori üksteisele järgnevate ja üksteist tingivate assotsiatsioonide peegeldus.

Osgoodi sisuanalüüsi moodus kohaldatuna massikommunikatsioonile annab tulemuseks mitte indiviidi vaid kollektiivse kommunikaatori "mõtlemise mudeli", s. t. - omavahel seotud ja üksteist tingivate sümbolite, väärtuste normide võrgu, mida kommunikaator teksti kaudu edasi annab.

Lõpetuseks

Sisuanalüüsi protseduur on kasutatav kõigil juhtudel, mil uurija tahab teksti kaudu kirjeldada autorit või teda teksti koostamisel mõjutanud tegureid, vastuvõtjat, kellele tekst on adresseeritud, teksti mõju või siis seda laiemat sotsiaalset konteksti, kus kommunikatsiooniprotsess aset leiab.

Kui uurija on psühholoog või sotsiaal-psühholoog, keskendab ta oma huvi kommunikatsiooniprotsessile enesele, lülide kommunikaator - teade - retsiipient vastastikusele mõjule ja seostele. Kui uurija on sotsioloog, huvitab kommunikatsiooniprotsess teda kui üks sotsiaalse regulatsiooni teostaja, kui ühiskonnale oluliste väärtuste ja normide vahendaja.¹

---

¹ Vrd. M. Лауритин, О возможностях использования контент-анализа в социологическом исследовании массовых коммуникации. Выступление на семинаре по контент анализу, Новосибирск, 1970.

Teistes teadusharudes (kirjandusteadus, psühhiaatria, antropoloogia jt.) leiab sisuanalüüs samuti kasutamist, vast ainult teiste, spetsiifilisemate kategooriate kaudu, kui käesolevas artiklis kirjeldati.

1970. aasta jaanuaris toimus Novosibirskis esimene üleliiduline seminar sisuanalüüsiga seotud probleemide arutamiseks. Seminaril kõneldi palju puht-tehnilist laadi raskustest, nagu kodeerimistäpsus, kategooriate usaldusväärsus. Esitati ka konkreetsete uuringute tulemusi, mis andis tunnistust selle meetodi üsna laiast levikust nõukogude sotsioloogide seas.

Et sisuanalüüs kujuneks mugavaks algandmete kogumise vahendiks, et väheneks tehnilise käsitsitöö maht, on raali kasutamine sisuanalüüsi protseduuris igati perspektiivikas.

Raadio ja televisioon

NOORED JA TV

A. S a a r,
diplomand

Kuni viimase ajani (ja võib öelda, et ka veel praegu) eksisteeris tendents lihtsustada ühiskonna sotsiaaldemograafilist struktuuri. Üksikud sotsiaalsed grupid (välja arvatud tööliklass ja kolhoositalurahvas), nende hulgas ka väga tähtsad (näit. mis iseloomustavad inimeste sotsiaal-poliitilist olukorda, nende sissetulekute taset ja palju muud), figureerivad enamasti vaid statistilistes andmetes. Veel vähem on spetsiaalse filosoofilis-sotsioloogilise analüüsi objektiks olnud demograafilise järjekorra kategooria.¹

Meie ühiskonna sotsiaalse struktuuri diferentseeritud vaatlus osutub tähtsaks ülesandeks. Seda lahendamata ei saa mõista ühiskonna arengu seaduspärasusi, vallata tema mehhanismi, on võimatu mõista meil funktsioneeriva ühiskondliku arvamuse olemust, tema pluralistlikku struktuuri.

Ühiskonna sotsiaalne struktuur seondub ka küsimusega televisiooni auditooriumist, s.o. retsiipientist, kes võtab vastu meie programme.

Massikommunikatsiooni seisukohalt koosneb massiauditoorium tegelikult hulgast erinevatest auditooriumidest. Televisioon peaks teadlikult suunama saated ühele või teisele auditooriumile, sest kõiki üheaegselt rahuldada on võimatu.

---

¹ В.А. Грушки. Мнения о мире и мир мнений, М., 1967, стр.180-181.

Kõigi nende auditooriumide erinevused osutuvad objektiivselt eksisteerivateks, kõik nad puudutavad inimeste materiaalse ja vaimse elu tingimusi, jätavad selgesti eristatavaid jälgi kogu tegude ja mõtete süsteemile, sünnitavad erinevaid vastuvõtusüsteeme, erinevaid lähenemisi elu nähtuste hindamisel, võib isegi öelda teravamalt - erinevaid väärtuste süsteeme.¹

Vaatleme nüüd konkreetsemalt noorsugu kui üht niisugust eri auditooriumi.

Vanus iseenesest ei määra veel isiksuse iseloomustamiseks vajalikke jooni. Tähtis pole ainult see, et inimene on 45 aastane, vaid see, et ta on 45 aastane ja üksik, või ta on 45 aastane ning abielus ja omab väikesi või täiskasvanud lapsi.²

Lihtsate absoluutse vanuse määrangute taga seisavad inimese bioloogilise, psühholoogilise ja sotsiaalse arengu keerukad staadiumid, kusjuures uued staadiumid ei pruugi kaugeltki mitte alati üksteisega kokku langeda. Bioloogiline vanus fikseerib organismi teatud arengustaadiumi ja määratakse vastavate somaatiliste tunnuste järgi. Psühholoogiline vanus fikseerib indiviidi psüühilise arengu staadiumi. Sotsiaalne määrang fikseerib selle, millist kohta omab antud vanuseline grupp antud ühiskonnas, millal selles ühiskonnas algab nn. sotsiaalne küpsus, mis võimaldaks indiviidil täita "täiskasvanu" rolle ja kanda sellest tulenevat vastutust.³

Inimesest kompleksse pildi saamiseks tuleb vaadelda üheaegselt järgmisi ainevaldu: tehnika, majandus, meditsiin, pedagoogika, psühholoogia.⁴

Millest tuleneb meie huvi noore vastu? Põhjusi on mitu.

1 В.А. Грушин, *op.cit.*, стр.186.

2 И.С.Ков, *Социология личности*, М., 1967, стр.102.

3 И.С. Ков, *op. cit.*, стр. 103-105.

4 Б.Г. Ананьев, В.Я.Ельмеев, *методологические основы комплексного исследования человека*, *Социология и идеология*, М.. 1969, стр.221-224.

1. Senini on noore mõiste täpsemalt määratlemata. Praegu on üheks üldiselt levinud seisukohaks, et noorus ei ole ainult vanuseline, demograafiline, vaid ka sotsiaalne grupp, mis omab spetsiifilisi erijooni.¹ Aga bioloogilised tegurid, mille osatähtsuse suurendamise eest hoia-tatakse, kuid mida tegelikult ei uuritagi?

2. Tihti käsitletakse noori "üldse". Ei tunnistata noorte sisemist vanuselist jaotust, ei sotsiaalset külge jm. Ometi pole töötav nooruk ja õppiv nooruk ühesuguselt arenenud psüühikaga, vastuvõtuvõimega, väärtuselise orien-tatsiooniga jne. Rohkem uuritud alana võiks meil nimetada kooliõpilase psühholoogiat.

Erinevalt nõukogude teadlastest rõhutavad kodanlikud uurijad eelkõige bioloogilist külge. Nad annavad põhjalike uurimusi noorte seksuaalpsühholoogia arengust. Teisalt tekib vastandlik aspekt. Probleemi käsitlemisel sotsiaalses plaanis tõmmatakse terav piir noore ja täiskasvanu vahele, omistades neile otsekui antagonistlikud suhted.

3. Põhiline raskuspunkt langeb inimese sotsialiseerumisel just noortele. Ega asjata kodanlike maade massikommunikatsiooni vahendite probleemiks number üks pole noored, nendes ühiskonnale vajalike väärtuste jne. kujundamine. Vaieldamatult kujuneb see ka meil esmaseks küsimuseks.

Inimene, eriti veel noor, keda kommunikatsioon isiksuseks kujundab, on protsess, mitte staatiline süsteem. Sellele eeldusele rajaneb ka propaganda.

4. Ilmselt hakkame jõudma arusaamisele, et massikommunikatsioonivahendite mõju noortele erineb oma olemuselt haridus-kasvatuslikust protsessist koolis, sest:

1) kool saab rakendada süstemaatilise ja metoodilise nõudeid, samal ajal massikommunikatsioonivahendite spetsiifika seisneb nende ekstensiivsuses, mitmekülgsuses ja universaalsuses;

¹ Л.Н. Коган, Современная молодежь и духовная культура-, Молодежь, ее стремления, идеаль, Изд-во "Молодая гвардия", 1969, стр. 25.

2) Õpetaja koolis mõjutab õpilasi vahetult, aga ükskõik milline massikommunikatsioonivahend mõjub vahendatult.¹

5. Ei tohiks unustada noorte eri kategooriate alljaotusi, seda, et hoolimata nende eitamisest nad siiski eksisteerivad. Nende erinevust täiskasvanutest ei maksa karta ega liialt suurendada. Kuid noorte vajaduste ja nõudmiste teadmine viib meid arusaamiseni sellest, keda me kasvatame. Alles siis võime püstitada küsimuse, kuidas kasvatada.

6. Vajame täpseid andmeid noorte probleemidest, et neid siis kooskõlastada ühiskonna huvidega. Senises praktikas ignoreeritakse seda seost üsna tihti. Näit. kõneldatakse ikka veel massikommunikatsioonivahendite kaudu inimeste juurdevoolu vajadusest maale, kuid probleem ei seisne juba mõnda aega selles, sest põllutöödeks vajalik inimeste arv on saavutatud. Küsimus kandub üle uuele küljele - kuidas muuta maaelanikkonna struktuuri, sest selles valitsevad suured disproportsioonid. Teiselt poolt: ainult 1/3 kolhoosidest õppeasutustesse õppima saadetud stipendiaatidest pöördub pärast stuudiumi lõpetamist tagasi. Miks?

7. Spetsiaalsed allikad on eriti suure mõjuga selle publiku osas, kellele nad on mõeldud. Publikul tekib ühtekuuluvustunne, teadmine, et midagi on tehtud just tema jaoks. Spetsiaalsete väljaannete efekti suurendab asjaolu, et nende mõju on valikuline ning hästi kooskõlas grupi normide ja huvidega.

Igal vanusel on iseärasusi. Need avalduvad eri vanuseliste gruppide suhtluses, kusjuures nende vahekordade iseloom sõltub täiel määral sotsiaalsetest tingimustest ja mõjustab paljusid protsesse. Kõige kergem on seda näidata

¹ Е. Тургинова-Давыдова, Влияние массовых средств информации на молодежь в ЧССР, - "Радио и телевидение", 1969, № 5, стр. 22.

noorte juures. Sotsioloogiliselt määratletakse noorust tavaliselt kui perioodi sõltuvalt lapsepõlvest täiskasvanud inimese iseseisva eluni.¹

"Meie" - see on Kesktelevisiooni noortesaadete osakond. "Noored" - need on inimesed 18-30 aastani (teaduslikku määrangut mõistetele "noored" pole, vanuse määrasime ise).²

Tõesti, teaduslikult on mõiste noorus määratlemata. Seda täpselt kindlaks teha polegi võimalik, sest see oleneb konkreetset iga süsteemi arengutasemest, millesse inimene on asetatud ning indiviidi arengu iseärasustest.

Vaatleme alljärgnevalt mõningaid vanuselise jaotuse skeeme.

Elufaaside kestus

<u>faas</u>	<u>aastat</u>
lapseiga	2
koolieelik	2- 5
lapsepõlv	5-12
noorus	12-17
varaküpsus	17-25
küpsus	25-50
hiline küpsus	50-75
vanadus	75 ... ³

Mõned jaotused sotsioloogilistes uurimustes:⁴

1) 14-25; 26-32; 33-45; vanemad kui 45;

2) kuni 30; 31-55; vanemad kui 55;

3) kuni 17; 18-22; 23-30 jne.

1 И.С. Кон, *op.cit.* стр. 103-105.

2 В.Соколов, Лаборатория поиска, - "Советское радио и телевидение, 1967, № 6, стр. 12.

3 J.E.Birren, *The Psychology of Ageing*, New Jersey, 1964

4 В.А. Грушин, *op.cit.*, стр. 352.

Võti siis kolm jaotussüsteemi Inglismaal:¹

- 1) 0-4; 5-15; 16-25; 26-45; 46-55; 56-65; 66- ;
- 2) 0-4; 5-15; 16-24; 25-34; 35-44; 45-54; 55-64; 65- ;
- 3) 3-6; 7-10; 11-13; 14-17; 18-22.

Iga esitatud süsteem on põhjendatud vastavalt uurimistulemustele. Suuremad või väiksemad nihked on seotud meie sajandi ühe suurema probleemiga - akseleratsiooniga.² Üldiselt eksisteerib noorte määrangus kaks seisukohta. Ühed asetavad sinna inimesed vanusega 14-25, teised 17-25. Igal juhul ei kuulu sinna inimesed vanusega 18-30.

Väga raske on piiri tõmmata mitte ainult täiskasvanu ja noormehe vahel, vaid ka nooruki ja noormehe vahel. Tihti nimetatakse noorukiteks noori vanusega kuni 18 aastat. Inglise sõna *adolescent* tähendab ühel ajal nii noormeest kui ka noorukit.

Termin *adolescent* on sellise perioodi äärmärkimiseks, mille vältel isik muutub lapsest täiskasvanuks. Et see ei ole kunagi täpse ajavahemikuga piiritletud, võib noorukiea alguseks pidada aega, mil noored hakkavad ilmutama puberteedia märke ja see kestab seni, kuni enamik neist pole mitte ainult suguliselt küpsed, vaid on saavutanud ka maksimaalse pikkuse ja ligilähedaselt jõudnud täieliku vaimse täiskasvamiseni, mida kinnitavad läbitehtud intelligentistid. See periood ulatub umbkaudu 12 eluaastast 20-ndate aastate alguseni.³

Mõiste *teenager* (teistmeline), haarab noorsugu 13-19 aastani. Kuid 13 ja 19 aastate vahel eksisteerib suur erinevus, seetõttu 17-18 aastased noormehed ei salli, kui neid noorukitega ära segades nimetatakse teenageriteks.⁴

1 W.A. Belson, *The Impact of Television, Methods and Findings in Program Research*, London, Lockwood, 1967, lk. 219-220, 313.

2 В.т. Властовский, *Акселерация - одна из загадок XX века*, "Наука и жизнь", 1966, № 12.

3 A.T. Jersild, *The Psychology of Adolescence*, New York 1957, lk. 4-15.

4 И.С. Кон, *op. cit.*, стр. 109.

Küsimus ei seisne niivõrd terminites ja nooruse perioodi pikenedes, kuivõrd juba tuntud sotsiaalsete rollide määramatuses, mis on omased noorusele ja tingitud mitte vanuse kui niisuguse poolt, vaid erinevate vanuseliste gruppide suhtlemisest ühiskonnas. Ühiskondliku tööjaotuse arenemine asetab inimese vahetutesse ja kaudsetesse suhetesse üha laiemate inimeste ringiga. See nõuab pikaajalist spetsiaalset ettevalmistust, mis ei piirdu ainult perekonnaga. Esiplaanile nihkub enam kool ja teised ühiskondlikud institutsioonid. See teeb vältimatuks spetsiifiliste noorte-gruppide tekke neile omase eneseteadvusega. Mida keetvam on n.-õ. noorteperiood, seda tähtsamaks saab nende noorte-gruppide ühiskondlik roll, mis levitab oma mõju noorte erinevatele elusfääridele (töö, ühiskondlik tegevus, moraalsed hoiakud jne.). Ühiskond tunnustab seda noorte "autonoomiat". Kõneldakse spetsiifilistest noorsooprobleemidest, luuakse spetsiaalseid noorte organisatsioone, nii poliitilisi kui ka kultuurhariduslikke, õpitakse tundma noorte käitumise, mõtete ja olustiku iseärasusi.¹

Noorus, see on eelkõige rolli valiku aeg, millal inimene proovib nii üht kui teist, kuid ei vali veel lõplikult. Nende tegevuste kaudu realiseerubki sotsialiseerumine.

Sotsialiseerumine on kommunikatsiooni katkematu protsess; see ei peatu kindlal ajal ja tervikuna. Sotsiaalpsühholoogid näivad mõtlevat sellest kui vastastikku mõjutavast protsessist; isiksuse käitumine modifitseerub, et kohandada grupi liikmetega, kelle hulka ta kuulub.

Selleks, et inimese kasvatamise efekt oleks kumulatiivne, mitte hajutatud, vaid suunatud ühte punkti ja seetõttu ka maksimaalne, tuleb ideelist mõju koondada eelkõige isiksuse sotsiaalsele orientatsioonile, s.o. ülesanne peamiste ja otsustavat tähtsust omavate inimese hoiakute suunatud

---

¹ M.C. Кош, op. cit., стр. II4-II5.

formeerimisele.¹

Noiakute tekkimise tingimused on aga noorte juures, ka selle ea enese piirides, täiskasvanutega võrreldes väga erinevad. Me kasutame terminit *n o o r u s* selles töös vanuselises tähenduses teatava kõikumisega aastate 12 ja 24 vahel. Algab see kasvatuslikult ühe raskema vanuseastmega - murdeea, umbes 12-15 eluaasta vahel.²

Murdeea ajaliste piiride määramisel peame paratamatult toetuma anatoomilistele ja füsioloogilistele näitajatele, sest need on palju kindlamad ja ühesuguseks aluseks kõigi nähtuste võrdlemisel. Raskusi esineb siingi, sest tunnuseid ja muutusi on palju ning pole kerge öelda, missugune on neist keskne. Tavaliselt võetakse kriteeriumiks sugulise küpsuse saabumine.

Sellest ajast alates algab eneseteadvuse arengu murrang. Lastel ilmub huvi oma isiksuse sisemaailma vastu, aga ka teiste sisemaailma vastu. Sel perioodil avaldub ilme kriitiline lähenemine oma isiksuse suhtes. Siin märkavad oma puudusi juba 74% õpilastest. Kuid võrreldes eelneva ja järgneva perioodiga toimuvad sel ajal ideaalide sisu, ehituse ja motiveeringu järsud muutused. Nad muutuvad samuti selle ea enese piires.³

Murdeeaalise üldine iseloomustus:

- 1) labiliseerumine;
- 2) tung iseseisvusele ja enese maksmapanekule;
- 3) konfliktid ja vastuolud;
- 4) kõrgendatud emotsionaalsus ja meeleolude muutlikkus;
- 5) eneseteadvuse tekkimine.⁴

1 Б.Д.Парыгин, Социальная психология как наука, Лениздат., 1967, стр.256.

2 Е.Коемets, Vanuselised iseärasused, Tallinn, 1963, lk.4, 11.

3 К.Д.Ковнадзе, Некоторые психологические особенности подростка переходного возраста. Автореферат, Тбилиси, 1966, lk.10-16.

4 Е. Коемets, op. cit., lk. 13-19.

Järgnevat perioodi saaks ära määrata aastatega 16-19.

Seda iga iseloomustaksid järgmised nähtused:

- 1) vaimse küpsuse suunas toimuv progress;
- 2) emotsionaalse küpsuse suunas toimuv progress;
- 3) sisemise vastutustunde kasv;
- 4) kasvav enesekasvatus - juhtimine, suunamine;
- 5) suurenenud võime taluda üksindust.

Otsustamisajal:

- 1) haridusvalik;
- 2) kutsumusvalik;
- 3) valik, mis puudutab abielu;
- 4) elamine olevikus ja plaan tulevikuks.

Enesest väljaviimise ja rõhutuse staadiumil:

- 1) mittetäisväärtuslik seksuaalne elu;
- 2) konfliktis olevad jõud;
- 3) sisemised võitlevad tendentsid;
- 4) konflikt kultuuris;
- 5) täiskasvanute maailmas valitsev segadus.¹

Viimast perioodi haaraksid aastad 20-24. See on aeg, kus noor realiseerib tegelikkuses oma plaanid, leiab oma orientatsiooni olevat sobiva ühiskonnas eksisteerimiseks, tema mõtted ja teod saavad reaalse kinnituse. Murdeealiste kaks olulist iseloomustavat joont - tung iseseisvusele ja enese makspanekule ning eneseteadvuse tekkimine - arendatakse mööda keerulist suhtlemisteed peaaegu lõpuni. Nüüd pole noor enam ainult füüsiliselt ja vaimselt, vaid ka sotsiaalselt küps.

Igast toodud vanuselisest jaotusest tuleks luua noore arengu kompleksne pilt, mis seni paraku puudub.

Noored on suhteliselt aktiivseim osa igasuguste mõjutuste vastuvõtmisel. Just sellepärast on kodanliku ideoloogia propaganda suunatud noortele ja seda kasutatakse ära mitmetest aspektidest. Just sellepärast peame oma massikommunikatsioonivahendeid - nende hulgas ka televisioon - os-

---

1 A.T. Jersild, op. cit., lk. 4-15.

kama kasutada kindla suunitlusega. Eriti oluline on siinjuures silmas pidada TV meelelahutusprogrammi.

Võtame küsimuse "Mida ootate ajalehtedelt, raadiost, televisioonist?" Vastused sellele küsimusele on toodud Eesti Raadio ankeedi põhjal alljärgnevas tabelis.

Mida ootate ajalehtedelt? (protsentides)

	Väga	Mitte	Üldse	Ei oska	Vastata
1	2	3	4	5	6
Uudiseid	75,3	14,4	0,5	6,8	3,1
Meelelahutust	46,2	33,5	5,8	9,8	4,7
Kunstilist elamust	21,8	35,0	17,2	18,8	7,1
Erialaseid teadmisi	34,0	27,0	15,0	17,5	6,5
Silmaringi laiendamist	47,0	9,5	1,2	6,7	35,7

Mida ootate televisioonilt? (protsentides)

Uudiseid	57,7	22,8	2,5	9,1	7,9
Meelelahutust	74,1	10,4	1,8	7,9	5,8
Kunstilist elamust	59,2	19,7	2,3	11,2	7,6
Erialaseid teadmisi	30,6	27,9	12,0	19,2	10,3
Silmaringi laiendamist	61,1	16,8	1,8	12,9	7,4

Mida ootate raadiolt? (protsentides)

Uudiseid	72,4	17,1	0,8	5,1	4,7
Meelelahutust	77,7	13,7	1,2	4,8	2,5
Kunstilist elamust	35,5	37,4	4,5	13,7	8,9
Erialaseid teadmisi	27,7	31,1	14,2	18,4	7,8
Silmaringi laiendamist	58,8	21,7	1,9	12,1	5,4

Siin ilmnevad juba tuntud massikommunikatsioonikanalite funktsionaalsed erinevused. Meid huvitavaks objektiks on televisioon ja meelelahutus selles vahendis, mis oodatavuselt asub esimesel kohal. Kui tuua üksikasjalikumaks analüüsiks samad andmed (välja jättes raadio ja ajalehed) läbi kolme tasandi: vanus, elukutse ja haridus, siis selgub, et elukutsete tasandis, nende hulgas, kes vastavad kõige enam "väga", on eesotsas kolm gruppi: kvalifitseeritud tööline, administratiivmajanduslik töötaja ja inse-

ner-tehniline töötaja. Hariduslikus tasandis domineerivad kõrgem, kesk- ja kesk-eriharidus. Vanuseliselt on peajagu üle oma nõudmistega aastad 30-49. Siit saab teha järelduse, et inimesed aastates 30-49 ning kesk- ja kõrgema haridusega evivad mitte ainult et suuremat huvi, vaid neil on ka arenenud suurem vajaduste kompleks. Sellest tulenevalt tekib suurem nõudmiste rahuldamise vajadus, mida teiste gruppide juures näeme märksa vähem. Seda viimast rühma vaatleme aga veel kord võrdlevas koondtabelis.

TV	1)	6 kl.	7-8 kl.	kutse- har.	lõpet. kesk	kesk
silmaring		4,8	6,5	4	8,8	11,2
kunst.elam.	2)	5,8	6,7	4	7,2	11,9
uudised	3)	7,0	6,8	3,5	7,7	9,6
meelelahut.	4)	7,7	8,8	4,5	10,0	14,1
eriala	5)	1,9	3,8	2,4	4,2	4,9
vanus		16-19	20-24	25-29	30-39	
	1)	6,5	7,5	8,8	16,6	
	2)	5,1	7,6	8,8	14,7	
	3)	4,4	5,4	7,5	16,2	
	4)	8,0	9,7	10,5	19,0	
	5)	3,3	3,8	4,6	8,2	

Milliseid järeldusi võib siit teha?

Iga haridusliku grupi esmaseks ootuseks on meelelahutus.

Aastates 16-39 on iga vanusegrupi esmaseks ootuseks meelelahutus.

Noorte ja 6- 7-8 klassilise haridusega rühmade puhul on meelelahutuslik funktsioon teistest tunduvalt eelistatum.

Sama tulemuseni jõuame, kui vaatleme kinokäimise motiivide põhigruppe. Teatud paralleeli televisiooni ja filmi vahel saab tõmmata, sest mõlemad kujutavad endast

auditiiv-visuaalset vahendit. Nõukogude Liidus on kinokäimise motiivideks: veeta vaba aega - 48%, vabaneda igapäevastest muredest 30%, meelt lahutada - 20%.¹ SFV aga külastab kinosid 68,6% selleks, et meelt lahutada.² Siit selgub, et ükskõik kuidas meelelahutust nimetada (puhkuseks, vabanemiseks igapäevastest muredest), on kinode külastamise motiiviks meelelahutus. Siit võib aga teha mitte väga meelevaldse järelduse. Üheks põhjuseks, miks televiisor lahti keeratakse, on soov meelt lahutada. Selle kaalukaks tõestuseks võib olla V.S. Komarovski uurimus.³

Sellest nähtub, et iseloomulikuks tunnuseks noortel on huvi meelelahutussaadete vastu. Hariduse tšus, ehkki ta laiendab huvide orientatsiooni, ei suuda tuua põhjalikku muutust.

Seepärast tuleks meil pigem suurendada TV meelelahutuslikku erikaalu ning spetsiaalsete noorteprogrammide osa selles.

¹ А.Л.Вахеметса, С.Н.Плотников, Человек и искусство, М., 1968, стр.130.

² H.Müller, Der Film und sein Publikum in der Schweiz, Zürich 1957, lk.62.

³ В.С.Комаровский, Отношение к телевизионным передачам различных групп зрителей /опыт социального исследования/. Сб. Общественная психология и коммунистическое воспитание, М., 1967, стр. 190-206.

Ülevaade

Kvalifikatsiooni tõstmise kursused lõpetasid oktoobris 1970.a. järgmised ajakirjanikud:

1. E. Aesma - "Võitlev sõna"
2. E. Allas - "Leninlik Lipp"
3. K. Jullis - "Kommunist"
4. A. Kaljukivi - "Harju Elu"
5. M. Kalkun - "Leninlik Lipp"
6. A. Mets - "Kommunismiehitaja"
7. S. Mäe - "Nõukogude õpetaja"
8. V. Neem - "Võitlev sõna"
9. Ö. Ohaka - "Ühistöö"
10. U. Ott - "Leninlik Lipp"
11. T. Ots - "Õhtuleht"
12. A. Sepp - "Nõukogude õpetaja"
13. A. Sepp - "Nõukogude Hiiumaa"
14. K. Viirmaa - "Õhtuleht"
15. R. Veskimäe - "Horisont"

Seega on kvalifikatsiooni tõstmise kursuste lõpetanute arv nüüd juba 77. Töö jätkub viimase, kuuenda vooruga.

X

1970-71.a. talvel aitasid TRÜ eesti keele kateeder ja sotsioloogiakabinet Paide ajakirjanikke žurnalistika-alase rahvaulikooli õppustel. Loengutega esinesid J. Peegel, Ü. Vooglaid, M. Lauristin, P. Vähalemm.

X

1970.a. juunikuus tunnistas eesti keele kateeder valminuks Helle Tiisvälja kandidaaditöö "Intervjuu tele-

visioonis". Sõlmiti leping "Edasi" toimetusega keelestatistiliseks uurimistööks, mille teostajaks on üliõp. J. Valge.

x

TRÜ rotaprinti ja kirjastuste väljaannetena on eesti keele kateedri žurnalistika eriala koosseisuliste ja mittekoosseisuliste õppejõudude kirjutatuna, koostatuna või toimetamisel ilmunud järgmised ajakirjandusalased väljaanded:

1957

1. J. Peegel (koost.), Vanaisade vahelugemisi. "'Loomingu" Raamatukogu" nr.10, 88 lk.

1958

2. J. Peegel (koost.), Maamees naerab. "'Loomingu" Raamatukogu" nr. 12, 68 lk.

1959

3. J. Peegel (koost.), Saksad surevad, mõisad põlevad. "'Loomingu" Raamatukogu" nr. 26, 88 lk.

1961

4. J. Peegel (koost.), Naer pole ainult naljaasi. "'Loomingu" Raamatukogu" nr.16, 52 lk.

Neli ülalmainitud brošüüri annavad kokku läbilõike eesti ajalehefõljetoni arenguloost.

1963

5. Žurnalistika. Tööjuhendid žurnalistika eriala kaugõppijaile. TRÜ rotaprint, 67 lk.

6. Fakt, sõna, pilt I. Autorid: R. Loodus, J. Kappo, K. Kaldvee, E. Mallene, A. Viha-
len, M. Tarand, V. Kallaste.
TRÜ rotaprint, 125 lk.

1965

7. Ajakirjanike kvalifikatsiooni tõstmise kursuste
õppeplaan ja programmid. TRÜ
rotaprint, 23 lk.
8. Fakt, sõna, pilt II. Autorid: M. Kahu, V. Lään,
P. Puks, I. Triikkel, V. Pant,
E. Karemäe, M. Ormisson,
J. Peegel. TRÜ rotaprint,
140 lk.
9. J. Peegel, Rotatsioonimasinad mürisevad... Kirj.
"Eesti raamat", 180 lk.

1966

10. E. Ojand, Pealkiri ajalehes. TRÜ rotaprint, 72 lk.
11. J. Peegel (koost.) Eesti ajakirjanduse ajaloost.
Autorid: J. Peegel, M. Kalda,
L. Loone, R. Arrak, E. Jannsen,
E. Põldmäe, M. Kahu. TRÜ rota-
print, 82 lk.
12. J. Peegel, Eesti ajakirjanduse algus. Kirj. "Valgus",
148 lk.
13. Teaduslik konverents "Eesti ajakirjandus 1766-1966".
Ettekannete teesid. Autorid:
J. Peegel, R. Põldmäe, M. Kahu,
E. Laugaste, S. Issakov, A. Palm,
J. Käosaar, L. Eringson, O. Kruus,
K. Tammistu, G. Reiteak, R. Aarma,
I. Triikkel, A. Tamre, TRÜ rota-
print, 30 lk.

1967

14. Fakt, sõna, pilt III. Autorid: J.Peegel, S.Issakov, M.Kahu, E.Kermik, V.Lään, P.Vihalemm, M.Lauristin. TRÜ rotaprint, 116 lk.

1968

15. Ajaleht. Autorid: J.Peegel, S.Uus, A.Luur, E.Uuspõld, L.Kaljuvee. TRÜ rotaprint, kirjastus "Perioodika", 255 lk.
16. Ajakirjanike kvalifikatsiooni tõstmise kursuste õppeplaan, programm ja meetoodilised juhendid. TRÜ rotaprint, 48 lk.

1969

17. Fakt, sõna, pilt IV. Autorid: S.Issakov, T.Tallo, E.Aller, L.Valper, M.Uprus, E.Rauniste, T.Uba. TRÜ rotaprint, 183 lk.
18. J. Peegel (koost.), Resti ajakirjanduse ajaloo II. Autorid: S.Issakov, J.Peegel, O.Ibius, E.Brand. TRÜ rotaprint, 84 lk.
19. I. Trikkel, Raadiokommunikatsiooni spetsiifika, väljendusvahendid ja žanrid. TRÜ rotaprint, 158 lk.

1970

20. Ajaleht. Teine, parandatud ja täiendatud trükk. Jrk.nr.15 mainitud autoritele lisandus A.Bätsep. TRÜ rotaprint ja kirj. "Perioodika", 278 lk.

21. Fakt, абна, pilt V. Autorid: A.Hiir, L.Järve,
H.Tiisväli, M.Narusk. TRÜ rota-
print, 190 lk.

1971

22. Reporteri käsiraamat (tõlk. T. Karine ,toimet.
J.Peegel), TRÜ rotaprint ja
kirj. "Perioodika", 179 lk.

ФАКТ, СЛОВО, ОБРАЗ

Статьи и исследования по
истории, теории и практике
журналистике

VI

На эстонском языке

Тартуский государственный университет
ЭССР, г. Тарту, ул. Оликооли, 18

==*****

Vastutav toimetaja J. Peegel
Korrektor H. Rajando

TRÜ rotaprint 1971. Paljundamisele antud 2.IV 1971.
Trükipoognaid 8,25. Tingtrükipoognaid 7,67. Arves-
tuapoognaid 5,8. Trükiarv 500. Faber 30 x 42. 1/4.

IB 03562. Tell. nr. 267

Hind 40 kop.

Hind 40 kop.